

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

ФЛОЙД Лора Анатоліївна

УДК 81'1'42

ЛІНГВОМЕНТАЛЬНА СПЕЦИФІКА НЕПРЯМИХ НАЗВ КОЛЬОРІВ
(на матеріалі іспанської, англійської, української, російської мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація на здобуття
наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник
Копусь Ольга Антонівна,
кандидат філологічних наук,
доцент

Одеса – 2013

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. КОЛІРНІ НОМІНАЦІЇ В АСПЕКТІ НОВІТНІХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПІДХОДІВ.....	12
1.1. Ономасіологічний аспект колірної номінації.....	12
1.1.1. Основні підходи до вивчення теорії номінації.....	12
1.1.2. Дослідження лексичної семантики в ХХ-ХХІ століттях: пошуки методології.....	17
1.1.3. Поняття значення. Типологія і структура значень.....	20
1.1.4. Метафора як результат вторинної номінації.....	24
1.2. Логіко-семіотичний аспект колірної номінації.....	29
1.2.1. Логіко–філософська інтерпретація процесу найменування та структури мовного знака.....	29
1.2.2. Ономасіологічний аспект теорії лінгвістичного детермінізму.....	33
Висновки до 1 розділу.....	39
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛОРАТИВІВ У ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ.....	42
2.1. Поняття концептуальної та мовної картин світу.....	42
2.2. Роль колоративів у репрезентації картини світу.....	47
2.3. Психолінгвістичний аспект колоративної номінації.....	53
2.3.1. Психолінгвістичний підхід у вивченні мови.....	53
2.3.2. Психолінгвістичне тлумачення кольоропозначень у вітчизняному мовознавстві.....	59
2.3.3. Психолінгвістичні експериментальні дослідження колоративів.....	62
Висновки до 2 розділу.....	72

РОЗДІЛ 3. Колоративи в непрямих значеннях: актуалізація неколірної семантики.....	76
3.1. Типи непрямих колірних номінацій і національна картина світу.....	76
3.1.1. Типологія непрямих колірних номінацій: символічні і денотативні колоративи.....	76
3.1.2. Символічні і денотативні колірні номінації у створенні образу світу.....	82
3.2. Символічні колірні номінації в лінгвоментальному аспекті.....	86
3.2.1. Поява вторинних значень символічних колоративів у складі фразеологічних одиниць.....	86
3.2.2. Фразеологізми з колірним компонентом „чорний”.....	89
3.2.3. Фразеологізми з колірним компонентом „білий”.....	97
3.2.4. Фразеологізми з колірним компонентом „червоний”.....	102
3.2.5. Фразеологізми з колірним компонентом „зелений”.....	103
3.2.6. Фразеологізми з колірним компонентом „синій”.....	105
3.2.7. Фразеологізми з колірним компонентом „жовтий”.....	108
3.3. Денотативні колоративи: актуалізація периферійних сем кольору.....	109
Висновки до 3 розділу.....	117
РОЗДІЛ 4. НЕПРЯМІ КОЛІРНІ НОМІНАЦІЇ У МОВЛЕННІ: ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛІРНОЇ ЛЕКСИКИ В РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСІВ.....	120
4.1. Колоративи в художньому тексті: метафоричне значення.....	120
4.1.1. Непрямі колірні номінації в російському поетичному мовленні.....	120
4.1.2. Непрямі колірні номінації в українському поетичному мовленні.....	127
4.2. Відтворення непрямих колоративів у перекладі.....	134

4.2.1. Переклади колірної лексики в ліричній поезії Ф. Г. Лорки.....	136
4.2.2. Переклади колірної лексики в ліричній поезії Е.А.По.....	140
4.3. Роль колоративів у політичному дискурсі.....	146
4.3.1. Специфіка політичної комунікації.....	146
4.3.2. Колоративи в політичній комунікації.....	150
Висновки до 4 розділу.....	158
ВИСНОВКИ.....	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	165

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІК – ім'я кольору

КС – картина світу

МКС – мовна картина світу

ККС – концептуальна картина світу

ПК – політична комунікація

ПД – політичний дискурс

АКС – авторська картина світу

ФО – фразеологічна одиниця

ВСТУП

Дисертація присвячена опису колірних лексем (колоративів), які не лише використовуються в прямому значенні для найменування основних та периферійних назв кольору, а й набувають переносного значення в мовленні. Колоративи, які в первинному значенні є найменуваннями кольорів, – основних і периферійних – здатні у вторинних функціях виступати як метафори, називаючи подібні до кольору ознаки. Такі колоративи поширені як у системі мови (у фразеологічних одиницях, де актуалізовано синтагматично зв'язане значення), так і в мовленні, де набувають символічного значення, зокрема в політичному дискурсі. На противагу власне колоративам неколірні лексеми здатні у вторинних функціях слугувати для найменування кольору. Дослідження колірної лексики в різних мовах уможливорює моделювання «колірної картини світу», а вивчення концептуального значення кольору передбачає огляд основних трансформацій цього поняття, що в мові віддзеркалені у використанні відповідних лексем у прямих і непрямих значеннях.

Дослідження колоративів представлені в сучасних напрямках мовознавчої науки. Лінгвокультурологічний аспект репрезентовано в працях, присвячених аналізу колірної фразеології як відображенню лінгвоментальності певного народу (О. Артемова, Г. Доброльожа, Р. Закиров, О. Леонович, О. Люпіна, О. Праченко, Т. Світлічна). Етнокультурний аспект функціонування колірних лексем описано в розвідках Т. Бочкорьової, Т. Вендіної, Т. Козак та ін. Психолінгвістичні дослідження колірної лексики представлено в працях А. Василевича, О. Горошко, Ш. Жаркинбекової, О. Колодкіної, О. Шанової, П. Яньшина та ін. Роль колірної лексики в художньому тексті проаналізовано в наукових розвідках Г. Губаревої, І. Лук'янченко, Л. Савельєвої та Ю. Шкуркіної. Перекладацькі проблеми колірної лексики висвітлено в працях І. Ковальської. Особливе місце в лінгвістичних дослідженнях семантики

кольору належить колірним ад'єктивам, різні аспекти яких відображено в наукових публікаціях: Н. Бахіліна вивчала ад'єктиви і похідні лексеми з колірною семантикою, В. Іваровська застосувала системний підхід до аналізу прикметників з колірною семантикою, Л. Петроченко проаналізувала ступені порівняння колірних прикметників. Ґрунтовні дослідження колоративів у русистиці здійснювали А. Василевич, С. Іваненко, В. Кульпіна, І. Макеєнко, С. Муляр, Т. Тиртова, В. Фоміна, Р. Фрумкіна та ін. Не можна обійти увагою і працю американських дослідників Б. Берліна та П. Кая, що стала класичною: на матеріалі 98 мов дослідники виокремили 11 основних кольорів, у результаті чого було виявлено універсалії, які стосуються семантичних компонентів колірного характеру в лексемах. У підсумку з'явилася ієрархія кольорів і – відповідно – колоративів.

Вивчення колоративів порушує питання про наявність відповідної системи, яка б об'єднувала мовні одиниці на позначення кольору, і про концептуальні центри цієї системи. Р. М. Фрумкіна помірковано підходить до поняття системи щодо колірної лексики, розглядаючи так звані «основні» назви кольорів, навколо яких потенційно могли б ґрунтуватися колоративи відповідної семантики.

У мовознавстві впродовж XX-XXI століть було вивчено різноманітні аспекти колірної лексики, зокрема в плані здатності виражати в колоративах особливості національної картини світу. Так, на матеріалі аналізу племінних мов було визначено особливості мовної картини світу (Л. Самаріна, В. Тернер та ін.). Сукупність розвідок у галузі колірної семантики та колірних лексем іноді навіть називають колірною лінгвістикою (В. Г. Кульпіна), маючи на увазі окремий розділ мовознавчої науки. Проте залишається поза увагою непряме значення як прямих кольороназв, так і лексем, які в непрямому значенні використовуються на позначення кольорів.

Актуальність роботи насамперед зумовлена зростаючим інтересом сучасної науки до когнітивних і прагматичних чинників функціонування мови, а також багатоплановістю вивчення термінів кольору як показників та інструментів культур і мов. Дослідження й систематизація типологічно спільних і етноспецифічних рис колоративів та організації функціонально-семантичного поля колірних лексем неблизькоспоріднених мов здійснено недостатньо, що і визначає актуальність дисертації.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в межах наукової теми кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін «Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі» (номер державної реєстрації 0109U000198). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 7 від 26.02.2009).

Мета дослідження полягає у висвітленні типологічно спільних та конкретномовних рис фрагментів картини світу, в основі яких наявний концепт кольору, на матеріалі української, російської англійської та іспанської мов.

Мета зумовила розв'язання таких завдань:

- визначити методологічне підґрунтя дослідження й з'ясувати специфіку розвинення вторинних значень у колоративах відповідно до логіко-семіотичного та ономасіологічного підходів;
- розглянути специфіку експериментальних досліджень колірної лексики та здійснити власні психолінгвістичні експериментальні дослідження семантики колоративів;
- окреслити поняття мовної та концептуальної картин світу з огляду на здатність колірних лексем репрезентувати лінгвоментальність певного

народу;

- проаналізувати загальномовні особливості розвитку непрямих значень у колоративів та виникнення непрямих значень кольору в неколірній лексиці та фразеології в українській, російській, іспанській та англійській мовах;

- з'ясувати специфіку перекладу непрямих колоративів з іспанської та англійської мов українською та російською в поетичному мовленні;

- визначити особливості оказіонального творення колоративів в українському й російському художньому мовленні та розглянути авторські метафори колірної семантики;

- виявити специфіку вживання колоративів у непрямих значеннях у політичному дискурсі, зокрема набуття колоративами символічності та ідеологічності.

Об'єктом дослідження став фрагмент мовної картини світу з концептуальним центром «колір».

Предмет дослідження – лексеми, здатні позначати колір у непрямому значенні, в українській, російській, іспанській та англійській мовах.

Матеріалом дослідження слугувала колірна лексика (пряма і непряма), зібрана шляхом суцільної вибірки в тлумачних та фразеологічних словниках української, російської, іспанської та англійської мов (загальною кількістю понад 300 лексем); тексти художньої та публіцистичної літератури; переклади російською й українською мовами з іспанської та англійської мов певних художніх і публіцистичних текстів (загальна кількість понад 2000 текстових фрагментів). Для ілюстрацій задіяно мовні факти з інших індоєвропейських мов.

Для аналізу фактичного матеріалу використано систему **методів і прийомів**, що доповнюють один одного: описовий (у синхронному зрізі) для узагальнення й опису теоретичного й фактичного матеріалу;

індуктивний та гіпотетико-дедуктивний методи для опрацювання теоретичних джерел. Метод лінгвостилістичного аналізу використано в дослідженні функціонування колоративів у художньому тексті та політичному дискурсі. Для створення системи «основних» колоративів застосовано психолінгвістичний експеримент. Додатково застосовано прийом кількісних підрахунків окремих груп непрямих колірних номінацій. Використання значного за обсягом матеріалу та цілого комплексу наукових методів і прийомів аналізу, що ґрунтуються на сучасних досягненнях філологічної науки у галузі лінгвокультурології, забезпечило вірогідність та об'єктивність результатів дослідження.

Новизна дисертаційної роботи зумовлена тим, що вперше в вітчизняному мовознавстві використано когнітивний підхід до аналізу колірної лексики і виявлено лінгвоментальну специфіку непрямих колоративів іспанської, англійської, української та російської мов; простежено особливості функціонування колоративів у семіотичному, ономасіологічному і психолінгвістичному аспектах; з'ясовано непрямі колірні номінації денотативного й символічного типу та простежено шляхи розвинення нової семантики в неколірних лексемах; визначено особливості перекладу колірних метафор і колірних епітетів з англійської та іспанської мов у поетичному українському й російському мовленні; здійснено аналіз колоративів у політичному дискурсі; репрезентовано загальні тенденції відтворення колірних лексем у різних типах дискурсів на матеріалі аналізованих мов.

Основні положення та висновки дисертації поглиблюють теоретико-методологічні засади когнітивної теорії колірної метафори й ономасіологічні аспекти дослідження колоративів.

Практичне значення зумовлено можливістю використання результатів дисертації у викладанні навчальних курсів «Вступ до мовознавства» (розділи «Структура й система мови», «Типологія мов»), «Загальне мовознавство» (розділ «Зіставне мовознавство»),

«Перекладознавство» (розділ «Перекладацькі відповідники»), а також у написанні методичних і навчальних посібників з ономасіології, семантики й семіотики. Отримані висновки можуть прислужитися під час перекладу художнього тексту з англійської та іспанської мов українською і російською.

Апробація роботи. Результати дисертації оприлюднено в доповідях на *чотирьох* міжнародних конференціях: «Проблеми російського мовознавства» (Одеса, 2002), XII міжнародна конференція «Мова і культура» (Київ, 2003), «Проблеми прикладної лінгвістики» (Одеса, 2005), «Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі» (Одеса, 2011), III Международной научно-практической заочной конференции «Слово. Предложение. Текст: анализ языковой культуры» (Краснодар, 2013); на *восьми* щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, 2005-2013).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у *восьми* одноосібних публікаціях, опублікованих у фахових виданнях, серед яких *одна* стаття в зарубіжному виданні.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (244 позиції, з них 35 – іноземними мовами). Загальний обсяг роботи – 187 сторінок. Обсяг основного тексту – 164 сторінки.

РОЗДІЛ 1
КОЛІРНІ НОМІНАЦІЇ
В АСПЕКТІ НОВІТНІХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПІДХОДІВ

1.1. Ономасіологічний аспект колірної номінації

1.1.1. Основні підходи до вивчення теорії номінації.

Лінгвістичні дисципліни, що з'явилися в ХХ столітті, – ономасіологія і теорія номінації, – мають багато спільного, але сучасні дослідники застерігають від їх ототожнення. Так, О. О. Селіванова наголошує, що вони є лише “дисциплінами, що перетинаються” [136, с. 11], навіть відмовляє їм в однаковому науковому статусі, акцентуючи увагу на інтралінгвістичному характері теорії номінації. О. С. Кубрякова, навпаки, ототожнює ономасіологію і теорію номінації, протиставляючи їх семасіології як іншому розділу семантики, хоча й зазначає, що необхідно розрізнити широке і вузьке розуміння терміна [83, с. 345].

На наш погляд, таке ототожнення зумовлене методологічними причинами: протиставлення семасіологічного / ономасіологічного підходів у вивченні мовних одиниць вказує передусім на напрямок дослідження (від значення до форми або від форми до значення мовного знака), але не обмежує коло проблем, пов'язаних із підходами. Саме тому ототожнення є поширеним в академічній літературі [див., напр., 150, с. 404], хоча в такому разі ономасіологія і теорія номінації розуміються дуже широко: “Предметом теорії номінації як особливої лінгвістичної дисципліни є вивчення й опис загальних закономірностей утворення мовних одиниць, взаємодія мислення, мови і дійсності в цих процесах, ролі фактора людини (прагматичного) у виборі ознак, що лежать в основі номінації – її актів, засобів і способів, будова типології номінації, опис її комунікативно-функціональних механізмів тощо” [154, с. 336].

Нам імпонує широке розуміння теорії номінації порівняно з ономасіологією, запропоноване О. О. Селівановою, тому що проблемним є вивчення позамовної дійсності у зв'язку з особливостями номінації мовних одиниць, якщо твердити, що дослідження прямує лише від форми до значення лінгвістичного знака, не враховуючи екстралінгвістичні чинники. Доцільно ототожнювати ономасіологію з лінгвістичним аспектом теорії номінації [177, с. 37], а до теорії номінації включати також логічний, гносеологічний, семасіологічний та когнітивний аспекти. Адже лише врахування всіх номінативних аспектів може дати об'єктивну картину відповідних процесів.

Логічний аспект теорії номінації пов'язаний зі співвідношенням мови та об'єктивної дійсності та їх взаємозв'язками, опосередкованими мисленням людини. Звісно, людина прагне відбити власні спостереження за навколишнім світом у мові у формі понять та суджень. Мовним адекватом перших є лексичні одиниці, що репрезентують реальну дійсність. Їх поява передусім пов'язана з процесом первинної номінації. Зазначимо, що розглядаємо логічний бік номінації як спрямованість номінативного процесу від об'єктивного світу до людини та мови – у дусі теорії референції.

Гносеологічний аспект вважаємо протилежним за напрямом: людина, що пізнає світ, здатна “опредметнити” його за допомогою номінацій. Цей аспект пов'язаний з тією частиною когнітивної діяльності людини, яку можна визначити як пізнавальну. Одним із перших ступенів пізнання (насамперед хронологічно) є пізнання, опосередковане мовою, тобто людина співвідносить відомі їй мовні факти з відповідними, але новими, фактами дійсності. Наприклад, зустрічаючи крокодила, ми співвідносимо відому нам номінацію і словесний образ з реальною істотою, що зумовлює наше ставлення до цієї істоти – обережне або навіть жахливе, – хоч реальний досвід цього і не вимагає.

Семасіологічний аспект розуміємо як домінуюче дослідження значення мовної одиниці. Якщо когнітивний підхід спрямовано насамперед на первинну номінацію, то семасіологічний – на вторинну, зокрема на процес метафоризації, основною проблемою якого О. О. Селіванова вважає механізм утворення метафори [137, с. 16].

Логічний і гносеологічний підходи демонструють традиційний підхід до вивчення мислення та мови, що його Дж. Лакофф називає *об'єктивізмом*, тому що „раціональне мислення полягає в оперуванні абстрактними символами і ці символи отримують значення через співвіднесення зі світом, що *тлумачать об'єктивно*, тобто поза зв'язком з його відображенням та інтерпретацією будь-якою істотою” [92, с. 10-11]. Об'єктивізм як традиційна методологія має переважно філософську основу: світ є незмінним, об'єктивним, незалежним від свідомості людини. З боку ономасіології такий підхід характеризується визнанням тісного зв'язку знака і предмета об'єктивної дійсності, мова лише відбиває закони та логіку будови світу. Об'єктивізм є виключно раціональним способом пізнання світу, причому роль людини й зокрема мовної особистості тут є дуже обмеженою. Наслідком такої методології є існування розвиненої системи категорій, що відображають організацію позамовної дійсності, проте мають реалізацію в мові, тобто визначальною рисою традиційного підходу є **категоризація**. На думку Дж. Лакоффа, більшість слів та понять позначають категорії, деякі з них є категоріями речей або істот у реальному світі, інші є категоріями абстрактних явищ, і саме категорії відіграють провідну роль у мисленні та міркуванні, „категорія має бути такою сутністю, що відповідає об'єктивістському підходу до розуму в цілому” [там само, с.12].

Семасіологічний аспект теорії номінації нерозривно пов'язаний з актуальним підходом до вивчення мови та мислення – когнітивним, який прийнято протиставляти традиційному – об'єктивізму – в плані

тлумачення поняття значення та категорій мислення взагалі. Когнітивний підхід ґрунтується на актуалізації чинника мовця, на позиціонуванні домінантної ролі людини як в осмисленні світу, так і в створенні концептуальної системи, тому визначальною рисою когнітивістики є **концептуалізація**.

Хоча релевантність ролі категоризації і тут не можна заперечувати, однак основою категоризації світу стає наш чуттєвий досвід, категорії є вторинними відносно суб'єктів-продуцентів, вони залежать від людини і не є чисто логічними. Дж. Лакофф називає цей підхід досвідним реалізмом, або експеріаціалізмом [92, с. 14]. Система концептів, що становлять концептосферу свідомості людини – носія певної мови, не заперечує існування системи категорій, а передбачає існування останньої як певної первинної структури: „вивчення категоризації базового рівня дозволяє зробити висновок, що наш досвід доконцептуально структурований на цьому рівні” [там само, с. 351]. На нашу думку, саме ідеї когнітивної лінгвістики дозволять розглянути проблему непрямих колірних номінацій під новим кутом зору, із застосуванням теорії когнітивної метафори.

Наведені аспекти теорії номінації засвідчують, що зв'язок мови та об'єктивної дійсності має різнобічний характер: з одного боку, номінації є довільними (у випадку первинної), а з іншого – мотивованими (у випадку вторинної). За часів існування Радянського Союзу проблемам номінації було присвячено розробки і – відповідно – колективні монографії сектора загального мовознавства Інституту мовознавства АН СРСР під керівництвом Б. О. Серебренникова та Г. Уфимцевої, об'єднані спільною назвою „Языковая номинация” [140; 177]. Ці дослідження розкривали сутність поняття „мовна номінація” в логічному та лінгвістичному аспектах, зокрема було проаналізовано співвідношення понять „номінація”, „референція” та „значення”; розроблено типологію лінгвістичних номінацій; визначено специфіку первинної та вторинної

номінації; проведено паралелі між теорією номінації та словотвором, лексикологією, синтаксисом. Саме ці дослідження стали фундаментом лінгвістичних розробок у галузі номінації як у русистиці, так і в українистиці.

1.1.2. Дослідження лексичної семантики в ХХ столітті: пошуки методології. Ономасіологічна теорія тісно пов'язана з дослідженнями лексичної семантики (її навіть часто вважають галуззю семасіології), які також стали основою сучасних студій з теорії номінації. До таких праць слід віднести відомі монографії Д. Н. Шмельова [175], М. В. Нікітіна [112; 113], Ю. Д. Апресяна [4], Г. В. Колшанського [76; 77], І. А. Стерніна [147] тощо. В українистиці основні дослідження наслідували ідеї русистів та демонстрували подальший розвиток ономасіологічної теорії в традиційному розумінні, тобто вони відбивали об'єктивістські ідеї, – це праці О. О. Тараненка [149], В. М. Русанівського [130], хоча витоки вивчення семантики на українському ґрунті можна зафіксувати в працях О. О. Потебні [128] та Л. А. Булаховського [27; 28].

Якщо російське та українське мовознавство протягом ХХ століття дотримувалися здебільшого традиційного підходу до вивчення мовної семантики і номінації, то західна лінгвістика стала осередком парадигматичних змін у методології дослідження мови та мислення. Ідеї, що стали основою новітніх розробок у галузі семантики та ономасіології, висловлювали у своїх працях Ш. Баллі [10], Л. Ельмслєв [54], проте реально розвиток семантики, результатом якого стала когнітивістика, слід шукати в У. Чейфа [169] та Н. Хомського [168].

Дж. Лайонз зазначає, що протягом 1930-1950-х років у Сполучених Штатах семантику взагалі не вивчали, однією з причин цього була поширена думка щодо суб'єктивізму дослідження значення. Крім того, наука перебувала під впливом біхевіористської психології, і лише її критика Н. Хомським наприкінці 50-х років дозволила використання даних, що їх раніше визнавали суб'єктивними та ненауковими [91, с. 31].

Саме у цей період розвивається метод компонентного аналізу, що став переломним у семантичній методології, де на зміну традиційному підходу „від форми до значення” окреслилася тенденція „від значення до форми”. Ця тенденція чітко виявляє себе в галузі семантики, що отримала назву когнітивної. У центрі уваги цього підходу перебуває здатність людини до концептуалізації світу [92, с. 393]. Когнітивна семантика і досі належить до пріоритетних напрямків когнітивістики (див.: [180; 181], [184], [185]).

Когнітивна лінгвістика народилася із загального когнітивізму, що був у свій час реакцією на біхевіоризм. Постулатами когнітивізму стали: дослідження не дій та продуктів, а їхніх ментальних репрезентацій, символів, стратегій; ці процеси та дії залежать від власного змісту; людина завжди перебуває під впливом культури.

Хоча ці принципи і не були чимось цілком новим, проте вони заперечували ідеї біхевіоризму і в цьому розумінні стали революційними. В. З. Дем'янков вважає, що когнітивістика „була одним із проявів загальної тенденції до інтерпретативного підходу в різних дисциплінах” [52, с. 20]. Основна ідея когнітивістики пов'язана з пізнанням світу людиною: актом пізнання людина породжує світ, формує картину світу; механізми цього породження в семантичному плані є активною силою пізнання; світ не існує об'єктивно поза суб'єктом, що його пізнає. Аналогію такого пізнання

наводить Е. Кассіер, який зазначає, що пізнання – не дзеркало, що лише відбиває внутрішню або зовнішню сутність предметів, а джерело світла, що є умовою для сприйняття світу людиною. І в цьому сенсі чим краще освітлення, чим потужніше джерело світла, тим краще ми бачимо предмет [179, с. 26].

Незважаючи на таку актуалізацію ролі суб'єкта пізнання, який у лінгвістиці виступає мовною особистістю, когнітивна наука постулює існування універсальних когнітивних механізмів, що не залежать від конкретних природних мов: „основні механізми когніції універсальні, що знаходить прояв у семантиці мови” [52, с. 24]. Саме тому семантика стає одним із пріоритетних напрямків вивчення мови, і зокрема образна семантика, що ґрунтується на образному мисленні. Не останнє місце в цьому належить непрямій номінації, основою якої виступає образне мислення, зокрема метафоризація світу.

У другій половині ХХ століття проблеми семантики стали предметом уваги структуралістів і постструктуралістів, що спиралися на теорії Ф. де Соссюра [143], К. Леві-Стросса [93], В. Проппа [129], сформульовані раніше. Намагаючись визначити статус семантичних досліджень у лінгвістичній науці, А.-Ж. Греймас називає такі причини обережного ставлення мовознавців до семантики: відставання семантичних досліджень, що склалося історично; труднощі з визначенням предмета семантичних досліджень; домінування формалізму [49, с. 8]. Однак наприкінці минулого століття постструктуралісти розробили нові напрямки семантичної науки, підґрунтям яких стало поєднання семантики і семіотики (семіології) [15; 16 та ін.]. Ці дослідження здебільшого було скеровано на текст і дискурс, адже об'єктом вивчення стала мовленнєва діяльність людини як процес і результат. Отже, початок ХХІ століття пов'язаний із пріоритетом семантичних досліджень і відходом від формалізму,

зумовлений домінуванням системоцентричності мовознавчих досліджень.

1.1.3. Поняття значення. Типологія і структура значень. Однією з ключових проблем семасіології та ономасіології як її галузі є поняття значення. Виокремлюють навіть кілька теорій значення, серед яких Дж. Лайонз називає [91, с. 55]:

- *референційну* (денотативну) – значенням виразу є те, що він позначає;
- *ідеаційну* (менталістську) – значенням виразу є ідея, концепт, що асоціюється у свідомості кожного, хто знає та розуміє цей вираз;
- *біхевіористську* – значенням виразу є або стимул, який його викликає, або реакція, яку він викликає, або їхня комбінація;
- *теорію значення як застосування* (функціональний) – значення виразу вимагає визначення, якщо не збігається з його вживанням у мові;
- *верифікаціоністську* – значення виразу зумовлено пропозиціями, що входять до його складу;
- *умовно-істинністську* – значенням виразу є його компонент істинності, що входить у речення.

Жоден із підходів не претендує на всебічне дослідження феномена значення. Більше того, деякі вчені в принципі відмовляють поняттю значення у визначенні, як, наприклад, Л. Вітгенштейн, котрий вважав, що значення як такого не існує [187, с. 1953].

Проте лінгвісти намагаються дати визначення поняттю „значення”. М. В. Нікітін вважає, що „значення виникає при усвідомленні інформаційного зв’язку між двома фактами, при якому

один факт актуалізує у свідомості думку про інший та інформаційно налаштовує свідомість на цей інший. Власне значенням є думка про цей інший факт як інформаційна функція першого факту” [113, с. 16]. Такий підхід до визначення значення можна назвати функціональним. Проте в русистиці немає одностайності у дефініціях значення: психолінгвісти тлумачать значення як психологічний феномен процесуального типу [97, с. 8]; семасіологи – як єдність загального та одиничного, „абстрактно-понятійного та конкретно-чуттєвого моментів” [147, с. 32]; семіотики дотримуються денотативної теорії [81, с. 73]. Тобто мовознавство, досліджуючи специфіку значення, зокрема лексичного, з боку його сутності, структури, функцій має термінологічну невизначеність у ключовому понятті теорії значення. І. М. Кобозєва вважає, що термінологічну невизначеність спричинює те, що в мовному значенні взаємодіють як мінімум чотири типи сутностей:

- 1) категорії об’єктивного світу;
- 2) мисленнєві категорії, притаманні логіці та психології пізнання людини;
- 3) прагматичні чинники, тобто те, що пов’язано з цілеспрямованим використанням мови в діяльності людини;
- 4) відношення між знаками – одиницями мовної системи [72, с. 43].

Найчастіше під значенням (*meaning*) мають на увазі значення мовця, тобто те, що саме мовець хотів сказати. Отже, значення містить власне семантичний і прагматичний компоненти, тому ми будемо використовувати щодо лексичного значення дефініцію, запропоновану Ю. Апресяном: „під лексичним значенням розуміють семантику знака (наївне поняття) і ту частину його прагматики, що залучається до модальної рамки тлумачення” [4, с. 69]. Отже, беремо до уваги як семіотичну природу знака, значення якого є абстрактною сутністю, так і

психолінгвістичну та прагматичну, де провідним виступає чинник людини.

Дослідження значення, незалежно від позицій учених стосовно його дефініції, передбачає виокремлення типів значення та побудову певної типології. Якщо тлумачити значення широко (здебільшого це об'єднані денотативний та функціональний підходи), то можна розмежувати *дескриптивне* (або пропозиціональне) та *недескриптивне* (непропозиціональне) значення [91, с. 58]. У російській лінгвістиці панує розмежування лексичного та граматичного значень [162; 163; 113;84; 85 та ін.], – нас буде цікавити лексичне.

Лексичне значення є неоднорідним поняттям. М. В. Нікітін розмежовує когнітивний і прагматичний компоненти значення, причому зазначає, що більшість слів є прагматично нейтральними [113, с. 58], а І. А. Стернін виокремлює денотативний, конотативний, селективний і емпіричний компоненти значення [147, с. 39], при цьому можна простежити співвідношення когнітивного та денотативного компонентів, які передбачають відбиття в лексичному значенні слова предмета об'єктивної дійсності, що називається цим словом. У термінології І. А. Стерніна конотативний, селективний і емпіричний компоненти значення належать до прагматичних: конотативний вказує на ставлення мовця до предмета мовлення; селективний відбиває правила вживання слова в мові; емпіричний відображає узагальнення уявлення про референти знака.

Усі дослідники погоджуються стосовно наявності когнітивного, або денотативного, компонента лексичного значення, а прагматичні компоненти інтерпретують по-різному. Згідно з цим розмежуванням лексичне значення є сукупністю семантичних ознак різного рівня, що становлять структуру лексичного значення, де виділяють дві частини – інтенціонал та імплікаціонал. Інтенціонал є змістовим компонентом

лексичного значення, а імплікаціонал становить периферійні семантичні ознаки [113, с. 61]. Інтенсіонал визначає клас денотатів, причому містить дві частини, що отримали назву гіперо-гіпонімічних (родо-видових): родова частина є гіперсемою (архісемою), видова частина – гіпосемою (диференційними ознаками). Імплікаціонал є периферійною семантикою, його актуалізує контекст. З огляду на це виділяють ядерні та периферійні семи як мінімальні компоненти лексичного значення.

Структура значення слова є незмінною незалежно від того, в якому саме значенні його вжито. Одночасно із розмежуванням лексичного та граматичного значень розрізняють також пряме і непряме (переносне) лексичне значення, що зумовлено природою слова як номінації [151]. Традиційним є виокремлення вихідних і похідних типів номінації – відповідно *первинних* і *вторинних* [43, с. 243] номінацій, або прямих і переносних значень слова.

Схематично типологію лексичних значень з огляду на природу номінацій можна представити схематично (див.: рис. 1.1).

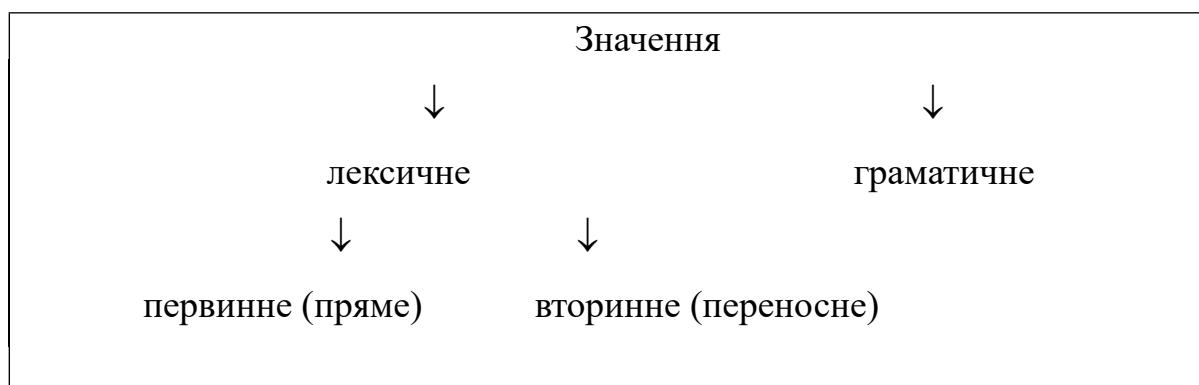

Рис. 1.1. Типологія лексичних значень

Пряма номінація слугує прямому найменуванню предмета і відповідає прямому лексичному значенню слова. Вторинна номінація пов'язана з використанням мовної форми для найменування нового предмета і відповідає слову в переносному значенні. В. Гак розрізняє

синтагматичний і парадигматичний плани непрямой номінації: у синтагматичному плані непряма номінація стосується лише зовнішньої форми позначення і полягає в заміні прямої номінації або розгорнутою формою, або конденсованою; у парадигматичному плані наявні два різновиди непрямой номінації – генералізуюча (відношення включення з прямою номінацією) та переносна (відношення перетину) [43, с. 244-245]. Переносна номінація відбувається завдяки переосмисленню первинного значення слів. Таке переосмислення є наслідком двох процесів – метафоризації та метонімізації. У результаті цих процесів ми маємо поширення в мові багатозначних слів і взагалі явища полісемії. Більшою мірою причиною полісемії є метафоризація. Дж. Лайонз вважає, що „здатність до створення метафор (у найширшому сенсі) є частиною мовної компетенції кожної людини” [91, с. 76]. Метафоричний перенос значення слова є причиною виникнення і непрямих колірних номінацій.

1.1.4. Метафора як результат вторинної номінації.

Метафору традиційно визначають як перенесення лексичного значення слова на основі подібності явищ, предметів, ознак. Метафора – „вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією тощо і слугує одним із засобів посилення образності й виразності мови [191, с. 125], в основі метафори лежить логічний механізм порівняння. Процес метафоризації розглядають як предикацію до позначуваної певної “невласної” ознаки, котра приписується їй на основі подібності за аналогією [171, с. 110]. Крім того, метафора має низку специфічних ознак. В. Г. Гак наголошує, що при вивченні метафор “постійно зверталася увага на дві її функції: з одного боку, вона є засобом позначення того, у чого нема

назви, а з другого – засобом створення художнього мовлення” [44, с. 11].

Нас цікавить саме перший аспект, бо він стосується процесу виникнення метафори та її семантики, а другий аспект є функціонально-стилістичним і зближує метафору з іншими засобами творення художнього тексту. Метафора має особливу природу виникнення та побудови. У її конструюванні беруть участь чотири компоненти – “це два об’єкти, основний і допоміжний, співвіднесені один з одним (їх називають суб’єктами метафори), і властивості кожного з них” [40, с. 53]. Крім того, метафора виконує особливу роль у відображенні картини світу. Враховуючи те, що картина світу є лише інтерпретація, розуміння об’єктивної дійсності, за думкою В. І. Постовалової, “призма” [127] світобачення, то метафора успішно виконує роль такої призми, бо вона “здатна забезпечити розгляд того, що пізнається через вже пізнане, зафіксоване у вигляді значення мовної одиниці” [152, с. 179].

Метафора називає нове явище, але використовує відоме найменування, тобто для нового денотата використовується відомий мовний знак. “Задум метафори – це інтенція суб’єкта назвати усвідомлюване, але ще “недомислене” ним поняття (або нову річ) шляхом використання вже вербалізованого поняття” [152, с. 37]. Тобто йдеться про процес номінації, що спрямований від наявного знака до нового денотата:

ЗНАК → ДЕНОТАТ

Знак виступає первинним у цьому процесі, а денотат – вторинним. При метафоризації моделювання має чітко асиметричний характер, тому що найменування не змінюється, воно залишається у мові: виникає новий предмет, а для його позначення береться відоме найменування.

Аналізуючи метафору, необхідно звернутися до понять подібності і тотожності, тому що метафоризація перебуває у межах цих категорій. Н. Д. Арутюнова визначає основні критерії розмежування тотожності та подібності, які можна сформулювати так:

- подібність градуйована (статична), тотожність неградуйована (динамічна);
- тотожність встановлюється щодо індивідуальних об'єктів, подібність – між різними об'єктами, що мають спільні риси;
- відношення подібності асиметричні, відношення тотожності симетричні;
- тотожність об'єктивна, подібність суб'єктивна;
- тотожність не створює образи, подібність створює [5, с. 275-286].

Дослідниця визначає відмінності тотожності та подібності як логічних понять, вона розглядає тотожність у межах логічної операції ідентифікації. “Тотожність пов'язана з індивідом та його образом, подібність – із класом та концептом класу. Тотожність тяжіє до предметів, подібність – до ознак. Індивідність та одиничність – сфера показників тотожності. Категорії та класи – сфера показників подібності” [8, с. 32]. Метафора, яка називає предмет за подібністю до іншого предмета, належить, таким чином, до сфери подібності. Йдеться про різні предмети, які можна порівняти, зіставити, знайти спільне на основі подібності. Асоціації виникають саме на підставі *подібних*, а не спільних рис двох предметів. Метафоричне найменування фіксує подібність предметів у певному аспекті: за формою, кольором, звуком тощо [6; 115, 117 та ін.].

Протягом тривалого часу в мовознавстві панував семасіологічний підхід до розгляду метафори, тому вивчали переважно не процес її

творення, а результат – у термінології Ю. Апресяна „метонімічно мотивована багатозначність” [4, с. 178–179], хоча метафора і має багаторічну історію дослідження (див.: [56]).

Домінування чинника подібності одного предмета до іншого у вивченні метафори поставив під сумнів М. Блек, пропонуючи вважати „теорію, згідно з якою метафоричний вираз завжди вживається замість певного еквівалентного до нього буквального виразу” проявом субстанціонального погляду на метафору, а погляд на метафору як на явище, що ґрунтується на подібності чи аналогії – вважати порівняльним поглядом на метафору [23, с. 155-156]. Натомість дослідник пропонує власну – інтеракціоністську – теорію метафори, яку репрезентує у вигляді таких вимог:

1. метафоричне судження має два різних суб'єкти – основний і допоміжний;
2. ці суб'єкти доцільніше розглядати як „системи”, ніж як „глобальні об'єкти”;
3. механізм метафори полягає в тому, що до головного суб'єкта додається система „асоційованих імплікацій”, пов'язаних з допоміжним суб'єктом;
4. ці імплікації є загальноприйнятими асоціаціями, пов'язаними у свідомості мовців з допоміжним суб'єктом, але в деяких випадках ці можуть бути й авторські імплікації;
5. метафора в імпліцитному вигляді містить такі судження про основний суб'єкт, які переважно належать допоміжному суб'єктові, завдяки цьому метафора відбирає, виокремлює та організує одні характеристики основного суб'єкта та усуває інші;
6. це спричиняє зсуви у значенні слів, які належать одній сім'ї чи системі, що і метафоричний вираз, а деякі з цих зсувів можуть ставати метафоричними переносами;

7. не існує жодних правил щодо обов'язковості семантичних зсувів, які б дозволили пояснити, чому одні метафори проходять, а інші – ні [23, с. 171].

С. Б. Кураш коментує цю теорію таким чином: метафора – це „не просто заміна одного імені іншим, а взаємодія двох поняттєвих галузей. Отже, метафоричний контекст слід розглядати крізь призму відображення в ньому цієї взаємодії” [89, с. 8]. Такий підхід до вивчення метафоричних найменувань є досить продуктивним, тому що виходить не лише з ідеї перенесення певних характеристик одного предмета на інший, а ґрунтується на теорії семантичної взаємодії двох понять.

Численні дослідження метафори вже можна розглядати як окремі напрямки. Так, Ж. Вардзелашвілі називає низку напрямків вивчення метафори: семасіологічний, ономасіологічний, гносеологічний, логічний, власне лінгвістичний, лінгвостилістичний, психолінгвістичний, експресіологічний, лінгвістико-літературознавчий, лексикологічний, лексикографічний [30, с. 4].

У межах цих підходів обов'язково розглядають такі проблеми, як механізм утворення метафор, компонентний склад, механізм дії тощо. Згідно з різноманітними типологіями слід розмежовувати метафоричні автономні номінації і метафоричні неавтономні метафори [30, с. 7]. Так, вживання лексеми *ворона* в переносному значенні для найменування неуважної людини – це метафоричне автономне найменування, а використання словосполучення *крило літака* – неавтономне.

Колірні метафори переважно є неавтономними, актуалізуючи значення лише разом з головним словом у словосполученні: *золота каблучка* – *золоте волосся*. Колірні метафори можуть бути як авторськими (оказіональними, художніми), – напр., рос. *фиалковые*

глаза, так і загальнономовними, напр. рос. *агатовые глаза*. Отже, колірні метафори становлять одну з семантичних груп, перенесення значення в якій відбувається на підставі наявності в двох предметів однієї подібної ознаки – однакового (або подібного) кольору.

1.2. Логіко-семіотичний аспект колірної номінації

1.2.1. Логіко-філософська інтерпретація процесу найменування та структури мовного знака. Проблема іменування та співвідношення номінації з денотатом тривалий час перебувала в центрі уваги логічної науки. В античності визначення імені та типологію імен було запропоновано філософом Платоном, що відомо нам з його діалогу “Кратіл” [126], у якому Сократ виступає третейським суддею в полеміці Гермогена та Кратіла стосовно походження імен — умовні чи природні імена і яка природа номінації. Н. В. Бардіна підкреслює започатковане Платоном у цьому діалозі тлумачення найменування як двох процесів: “створення імені та використання імені” [13, с. 48]. Виходячи з цього, можна твердити, що саме в античності зародилися основи ономазіології. В добу Середньовіччя цьому питанню було присвячено полеміку щодо існування загальних й одиничних речей. Філософи розділилися на два табори — реалістів і номіналістів. Друга група підтримувала ідею реального існування одиничних предметів та найменувань загальних речей, тобто на перший план знову виходила фактично теорія номінації.

Філософські ідеї в галузі найменування стали основою для лінгвістичних досліджень в XIX — XX століттях. Їх можна розглянути в ракурсі фундаментальної проблеми співвідношення мови і мислення. Звичайно, зазначена проблема перебуває на стику філософії та мовознавства, тому відповідні наукові праці мають синкретичний

характер. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки їх можна тлумачити як філософію мови. Перші ж теорії належать до царини філософської антропології. В. фон Гумбольдт подає таке визначення мови: “мова — це об’єднана духовна енергія народу, що чудесним чином зафіксована у певних звуках, і в цьому вигляді і через взаємозв’язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям і збуджує в них приблизно однакову енергію” [51, с. 349]. В. фон Гумбольдт уперше доводить і неправомірність ототожнення мови та мислення, хоча робить це здебільшого з філософських позицій.

У лінгвістиці проблеми іменування торкнувся Ф. де Соссюр, описуючи природу лінгвістичного знака: “Лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, але поняття та акустичний образ. Цей останній є не матеріальним звучанням, чисто фізичною річчю, а психічним відбитком цього звучання, уявлення, яке ми отримуємо про нього від наших органів чуттів...” [143, с. 87]. Ф. де Соссюр тлумачить мову як семіотичну систему, а мовні одиниці як знаки, підкреслюючи довільність як провідну властивість мовного знака. Уточнення стосовно цього положення робить відомий структураліст К. Леві-Стросс, який зазначає, що “довільність мовного знака має лиш тимчасовий характер. Як тільки знак сформовано, його призначення уточнюється і залежно від природної структури мозку, і відповідно до всієї сукупності інших знаків, тобто до всього світу мови в цілому, котрий, природно, прагне до системи” [93, с. 95].

Структура мовного знака відома в схематичному вигляді трикутника, де вершинами є денотат, форма і значення. Причому денотат і форма пов’язані опосередковано, через форму вираження знака. Цей трикутник ілюструє складність процесу найменування в когнітивному плані: узагальнені уявлення про предмети об’єктивної дійсності набувають значення (стають поняттями — мисленнєвими одиницями) і лише потім — словесної форми. Розвиток теорії знаків — семіотики — призвів до

нового тлумачення структури словесного знака, яке ґрунтується на поняттях інтенціонала та екстенціонала. *Екстенціонал* посів у схемі місце денотата і тлумачиться як сукупність предметів об'єктивної дійсності, а *інтенціонал*, який можна порівняти зі значенням, розуміють як сукупність семантичних ознак [146, с. 20], форму в новій схемі називають *виразом*. Крім власне термінологічної різниці, нові поняття дозволяють у структурі мовного виразу чітко розрізнити предметне (екстенціональне) та смислове (інтенціональне) значення. Розмежування цих двох типів значень визначається контекстом, і тому ідея є досить продуктивною для досліджень не лише загальномовних особливостей, а й специфіки тексту, в якому ці мовні вирази функціонують.

Мовний знак — слово — в класифікації Ч. У. Морріса [109, с. 66] є символом, тому що його зв'язок з денотатом умовний та конвенціональний. На противагу іконічним та індексним знакам символічні в силу їхньої природи не мають здатності експлікувати власне значення. Іконічні знаки характеризуються повним збігом екстенціоналу з інтенціоналом, а знаки — індекси — частковим, здебільшого в просторі або в часі. Універсальність мовного знака полягає в тому, що він може виступати і в ролі ікон, і в ролі індексів. До іконічних відносимо мовні знаки, що мають прозору внутрішню форму і чітку мотивованість значення (наприклад, *пароплав*), а до знаків-індексів — передусім дейктики (*там, туди*). Збіг форми і значення в іконічних мовних знаках є дещо умовним, тому що семантика морфем, які є складовими частинами слова, не тотожна їх формі. А дейктики функціонують як індекси в поєднанні з невербальними засобами комунікації, тобто відповідними жестами, які фактично і є знаками-індексами. Таким чином, універсальність мовних знаків позначається на їх здатності виконувати функції всіх типів знаків.

Семіотичний підхід до структури знака певною мірою пояснює процес іменування. Встановлення зв'язків між денотатом, значенням і формою дозволяє простежити виникнення нової назви. Людина спостерігає за явищами об'єктивної дійсності, робить певні узагальнення, виробляє абстрактний образ кожного предмета та явища, — цей узагальнений образ і є екстенсіоналом.

Сучасна семіотика (паралельно вживається термін *семіологія*) приділяє мовним знакам значну увагу. Французький учений Р. Барт абсолютизує зв'язок лінгвістики з семіотикою: “Іншими словами, ми вже зараз повинні визнати можливим обернути формулу Соссюра: лінгвістика не є частиною — нехай навіть привілейованою — загальної науки про знаки; навпаки, сама семіологія є лише однією з частин лінгвістики, а саме тією її частиною, яка повинна зайнятися вивченням *великих значущих одиниць* мови; в результаті виявиться єдність пошуків, що прямують у сьогодення в галузі антропології, соціології, психоаналізу та стилістики навколо поняття значення” [16, с. 249]. Таким чином, проблема створення мовного знака набуває в семіотиці нового звучання. Необхідно насамперед простежити формування зв'язку між екстенсіоналом та інтенсіоналом. Це дозволить зрозуміти механізм виникнення концептів і понять, а також експлікувати процес узагальнення і концептуалізації. Саме інтенсіонал потребує подальших семіологічних досліджень, тому що він не має вербальної форми, і це ускладнює його вивчення.

Семіотика кінця ХХ століття аналізує мовний знак у широкому розумінні: предметом дослідження стають не тільки слова (лексеми), а й дискурси, і взагалі всі прояви діяльності людини.

1.2.2. Ономазіологічний аспект теорії лінгвістичного детермінізму. Ідеї В. фон Гумбольдта стали поштовхом для

розв'язання проблеми співвідношення мови і мовлення в лінгвістиці. На початку ХХ століття американський етнолінгвіст Едвард Сепір (1884–1939) на основі результатів, отриманих під час дослідження культури північноіндіанських племен, висловив припущення стосовно залежності культури народу від характеру його мови. Вперше цю думку сформулював один із дослідників мови і культури американських індіанців Франц Боас, який вважав, що “лінгвістичні категорії формуються несвідомо, і тому можна простежити процеси, що ведуть до їхнього формування, не використовуючи додаткові пояснення, які часто дезорганізують і лише заважають розумінню” [139, с. 56]. Е. Сепір не абсолютизував вплив мови на культуру народу: він розвивав ідею, що ставлення людей до об'єктивного світу значною мірою залежить від мовних форм, але дослідник виступав проти тенденції встановлення ототожнення між мовою і культурою.

Е. Сепір приділяє мові основну увагу. На його думку, саме мова визначає досвід людини: “такі категорії, як число, рід, відмінок, час, спосіб тощо, які не завжди систематично зустрічаються в індоєвропейських мовах, є, безумовно, вихідними з досвіду, а одного разу вони абстрагувалися від досвіду і вже систематично виробляються в мові, тому не стільки перебувають у досвіді, скільки нав'язуються останньому в силу тиранічного впливу, що здійснюється мовною формою на нашу орієнтацію в світі” [цит. за: 39, с. 12].

Основне положення Е. Сепіра було сформульоване таким чином: “Люди живуть не тільки в об'єктивному світі речей і не тільки у світі суспільної діяльності, як звичайно вважають; вони значною мірою перебувають під впливом тої конкретної мови, яка є засобом спілкування для певного суспільства... Ми бачимо, чуємо і сприймаємо так чи інакше певні явища здебільшого завдяки тому, що мовні норми нашого суспільства передбачають саме цю форму вираження” [Цит. за: 61,

с. 114]. Незважаючи на те, що Е. Сепір висловив лише припущення стосовно впливу мови на культуру і мислення людини, його ідею було покладено в основу теоретичного положення, що отримало назву *принцип лінгвістичної відносності*.

Послідовником Е. Сепіра був Бенджамен Лі Уорф, якого ми б скоріше за все назвали аматором: Б. Уорф все життя працював інженером пожежної безпеки, а вільний від роботи час присвятив вивченню культури, писемності та археології індіанських племен ацтеків та майя. Мовознавчий інтерес в дослідника викликали мови племен хопі і нутка. У 1931 р. Б. Уорф відвідував курс лекцій професора Е. Сепіра в Йельському університеті, а після цього розвинув та абсолютизував ідеї свого попередника. Основні наукові праці Б. Уорфа, що мають лінгвістичну спрямованість, вийшли друком уже після його смерті, на початку 50-х років ХХ століття. Аналізуючи матеріали Б. Уорфа, зокрема його інтерпретацію ідей Е. Сепіра, лінгвісти використовували умовний термін “гіпотеза Сепіра — Уорфа” (в подальшому ця концепція отримала назву *теорія лінгвістичного детермінізму*). Свої дослідження Б. Уорф проводив на матеріалі мови народності хопі, протиставляючи її західноєвропейським мовам, називаючи останні “Standard Average European” (SAE) [161, с. 140]. Таке об’єднання стало можливим завдяки існуванню в мовах середньоєвропейського стандарту однакових категоріальних класів — часу, простору, субстанції, матерії. Уявлення про наведені поняття носіїв мов SAE Уорф узагальнював, не бачив у них істотних відмінностей.

Г. Брутян під час аналізу гіпотези Сепіра — Уорфа окреслює основні сфери дії мовної відносності: мова детермінує мислення, світогляд та поведінку людей [26].

Співвідношення мови і мислення Б. Уорф доводить майже до ототожнення. Фактично особливості мислення, за переконанням Б.

Уорфа, залежать від особливостей мови. Основні мовні факти, що їх дослідник наводить на підтримку своєї теорії, здебільшого фіксують наявність у мові слів, пов'язаних зі специфікою діяльності людини. Так, існування спільного найменування для будь-якого об'єкта, що літає, окрім птахів (літак, комахи тощо), жодною мірою не свідчить про наявність у свідомості єдиного синкретичного поняття. Люди розрізняють зазначені об'єкти (звісно, важко собі уявити, що літак можна ототожнювати, наприклад, з комаром), але в мові немає відповідного слова. Отже, поняттєвий апарат впливає на формування лексичної системи, а не навпаки. Скоріше за все в носіїв цієї мови немає потреби у відповідному розрізненні. Якби така потреба з'явилася з'явилося б і найменування. Така сама ситуація з хрестоматійним прикладом найменування снігу в ескімосів. Всі подібні приклади лише підтверджують тісний зв'язок лексичного складу мови з умовами життя народу, тому "було б абсурдно робити протилежні висновки, що, наприклад, у народу може розвинутися схильність до занять риболовлю тому, що в його мові багато термінів, що стосуються риболовлі" [9, с. 125].

Б. Уорф наголошує на залежності понять і суджень від граматичної будови певної мови. Щоб отримати відповідь на питання, як саме люди розуміють одне одного, дослідник застосовує таке міркування: "Це здійснюється завдяки граматичній структурі нашої рідної мови, яка включає не тільки способи побудови речень, а й систему аналізу навколишнього світу, що розчленовує потік відчуттів на низку предметів і сутностей, про які ми складаємо речення" [159, с. 190].

Отже, Б. Уорф інакше тлумачив вираження загальних законів логіки, загальних граматичних форм, що мають експліцитне вираження у формі відповідних граматичних категорій. Але тоді носії різних мов ніколи б не змогли спілкуватися, бо мали б принципово відмінні граматичні і логічні

системи. Саме закони логіки, спільні схеми думок, в ідентичних формах яких реалізується мислення людей незалежно від національної приналежності, дають можливість людям спілкуватися, зрозуміти тих, хто говорить іншими мовами, навіть зрозуміти первісних людей за їх писемними пам'ятками. Ця теза Б. Уорфа викликала категоричне неприйняття у лінгвістів і філософів.

Співвідношення мови і світобачення. На думку Б. Уорфа, кожна мова включає певні лінгвістичні моделі, які дослідник пропонує називати *мікрокосмами*. Цей мікрокосм характеризується як “мисленнєвий світ”, що формується, детермінується мовою. Кожна людина намагається зрозуміти навколишню дійсність, тобто *макрокосм*, за допомогою *мікрокосмів*, які є індивідуальними. Фактично йдеться про сприйняття світу крізь призму мовних моделей. Людина, за думкою Уорфа, пізнає світ через конкретну мову. Якщо ж людина з певних причин вийде з цієї царини своєї мови, то світ для неї стане іншим. Якщо між мовами існують істотні розбіжності, то й люди сприймають світ по-різному. Крім того, і загальна картина світу перебуває в залежності від структури певної мови. Ця теза Уорфа викликала серйозні заперечення з боку лінгвістів і філософів: “Спроба вивести світогляд народу з граматичної організації його мови легко виявляє свою невідповідність і не заслуговує на увагу”, — вважає С. Васильєв [33, с. 30].

Втім, ідея співвідношення мови і світобачення стала підґрунтям для введення в лінгвістику поняття *картина світу* та розрізнення концептуальної та мовної картин світу.

Співвідношення мови і поведінки людей. Б. Уорф вважав, що поведінка людей певною мірою зумовлена специфікою мови, якою володіють люди. За його теорією, поведінка людей залежить від норм, що їх диктує мова. Для ілюстрації дослідник наводить приклад з порожніми бензиновими цистернами. Б. Уорф зазначає, що біля сховища з

бензиновими цистернами люди поводяться дуже обережно, але біля сховища, на якому написано “Сховище порожніх бензинових цистерн”, — навпаки, хоча ці цистерни можуть бути ще небезпечнішими, ніж повні. Причиною такої поведінки Уорф вважає семантику слова *empty* (порожній). Наявність слова *empty* сприймається реципієнтами, за переконанням Уорфа, як відсутність будь-якої небезпеки. Г. Брутян заперечує вплив мови на поведінку в таких випадках. Він зауважує: “Необережну поведінку людей біля сховища порожніх бензинових цистерн фактично зумовлено їх незнанням властивостей бензину, незнанням тієї обставини, що порожні бензинові цистерни є вогненебезпечними” [26, с. 8]. Але, на нашу думку, таке заперечення є непереконливим. Так, наприклад, людина, яка бачить на крамниці табличку “зачинено” (навіть помилково забуту), як правило, не заходить до цієї крамниці і не перевіряє істинність напису. Такі факти свідчать, що в повсякденному житті ми справді часто діємо згідно з мовними імперативами.

Уорф не обмежується ілюстраціями з лексичного рівня мови. Він показує залежність поведінки людей від граматичних категорій (рід, число, час). Таким чином, простежено зв'язки між загальними лінгвістичними категоріями і поведінкою людей. Якщо не вдаватися в глибинні розмірковування Уорфа про залежність поведінки від категорій, що характеризують простір і час, відзначимо цінне спостереження дослідника, яке чітко сформулював критик теорії лінгвістичної відносності М. Блек: “Уорф визнає, що немає помітної різниці в поведінці людей, що говорять мовами різної граматичної будови...” [23, с. 208]. Те, за що дорікають Уорфові, насправді засвідчує його наукову глибину та інтуїцію. Так, не граматичні категорії кожної окремої мови впливають на поведінку людей, але загальна граматична будова мови, принцип розподілу на ці категорії (зумовлений логічними категоріями),

який дослідник спочатку заперечував, пов'язані з поведінкою людей. Тут ідеться вже не про особливості конкретної мови, а про принципову здатність мовної системи незалежно від її конкретної реалізації впливати на поведінку людей.

Б. Уорф все ж таки абсолютизує зв'язок між мовою та дійсністю. Якщо застосувати термінологічний апарат семіотики, то Уорф встановлює прямий, безпосередній зв'язок між екстенсіоналом і мовним виразом, між денотатом і формою. За його теорією, інтенсіонал не є релевантним у мовній діяльності. Сучасні вчені розуміють примітивність такого підходу, згідно з яким ототожнюються слова і предмети. Така наївна інтерпретація процесу найменування властива маленьким дітям, які не відчують різниці між явищами, предметами, діями і відповідними словами. Саме тому стає можливим сприйняття картини, ілюстрації, фотографії як реальності. Б. Уорф, досліджуючи племенні мови, припускається певних помилок, за думкою Г. Брутяна, саме тому, що ототожнює свідомість народів, які перебувають на ранніх ступенях розвитку (як маленькі діти), з досвідом культурного розвитку сучасного суспільства взагалі [26, с. 65].

Критики гіпотези Сепіра – Уорфа вбачають її слабкі місця у “викривленні реальної залежності, що існує між мовою, свідомістю та дійсністю” [61, с. 133-134], але наголошують, що виправлення цих помилок призведе до руйнування всієї гіпотези. І.Н. Горелов, критикуючи гіпотезу мовної відносності наводить такі аргументи щодо колірної лексики в різних мовах: „стосовно кольоророзрізнення достатні, на нашу думку, факти наявності універсальної тестової системи, відомої під назвою „проби на дальтонізм”, яка застосовується в усіх країнах на носіях різносистемних мов, а також більш відомі факти етнографічного характеру: колірні орнаментика, відома народам будь-якого рівня цивілізації, не демонструє змішування „блакитного” із „зеленим”,

„червоного” з „помаранчевим” і „жовтим” і навіть „світло-блакитного” з „темно-синім” [46, с. 183]. Незважаючи на цілком об’єктивну критику і внутрішні непорозуміння теорії мовної відносності, вона була своєрідним поштовхом до виникнення нових ідей стосовно кореляції мови й мислення, мови й світобачення, мови й поведінки людей. Зокрема це позначилося на продуктивній концепції картини світу, що фактично було започатковано Уорфом як існування “лінгвістичної метафізики”. Якщо визнати наявність кореляції мови й світу в тому аспекті, що мова виступає посередником між об’єктивною дійсністю та її образом у свідомості людей, то не можна не погодитися з В. Звегінцевим у тому, що “дійсна та об’єктивна картина світу відбита в мовах неоднаково” [61, с. 122].

Висновки до розділу 1

Дослідження колоративної лексики в ХХ столітті розгорталися в лінгвістичній науці переважно за двома основними напрямками – ономасіологічним та логіко-семіотичним.

Ономасіологічний підхід насамперед представлений теорією номінації, предметом розгляду якої є первинні і вторинні номінації – механізми утворення, взаємодії, типології значень тощо. Ономасіологічні студії ґрунтуються на сучасних семантичних теоріях, проте вони репрезентовані такими аспектами, як логічний, гносеологічний і семасіологічний. Логічний і гносеологічний є традиційними, об’єктивістськими, а семасіологічний пов’язаний із порівняно новим, когнітивним підходом до вивчення мови. Основна ідея когнітивістики пов’язана з пізнанням світу людиною: актом пізнання людина породжує світ, формує картину світу; механізми цього породження в семантичному плані є активною силою пізнання; світ не існує об’єктивно поза суб’єктом, що його пізнає.

У межах теорії номінації провідне місце посідає значення, зокрема лексичне. Робочим визначенням лексичного значення вважаємо запропоноване Ю. Д. Апресяном, згідно з яким лексичне значення – це семантика знака (наївне поняття) і та частина його прагматики, що залучається до модальної рамки тлумачення. Отже, беремо до уваги як семіотичну природу знака, значення якого є абстрактною сутністю, так і психолінгвістичну та прагматичну, де провідним виступає чинник людини. Слід розрізняти первинні і вторинні лексичні значення. Пряма номінація слугує прямому найменуванню предмета і відповідає прямому лексичному значенню слова. Вторинна номінація пов'язана з використанням мовної форми для найменування нового предмета і відповідає слову в переносному значенні. Одним з основних вторинних лексичних значень є метафора як перенесення значення на основі подібності двох предметів у певних ознаках. Колірні метафори становлять одну з семантичних груп, перенесення значення в якій відбувається на підставі наявності в двох предметів однієї подібної ознаки – однакового (або подібного) кольору.

Логіко-семіотичний аспект номінації має філософську природу: він ґрунтується на дослідженнях співвідношення мови і мислення. Семіотичний підхід до структури знака певною мірою пояснює процес іменування. Встановлення зв'язків між денотатом, значенням і формою дозволяє простежити виникнення нової назви. Людина спостерігає за явищами об'єктивної дійсності, робить певні узагальнення, виробляє абстрактний образ кожного предмета та явища, — цей узагальнений образ є екстенсіоналом, або денотатом. Сукупність семантичних компонентів, ознак предмета називають інтенсіоналом.

У межах логіко-семіотичного аспекту розглядаємо і теорію лінгвістичного детермінізму, матеріалом для якої певною мірою стали дослідження колірної лексики. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що

мова детермінує мислення, світогляд і поведінку людини. Тривалий час дослідження охоплювали мови племен та первісних народів, у яких або відсутні певні кольоропозначення, які є в індоєвропейських мовах, або, навпаки, присутні додаткові позначення кольорів. На підставі цих досліджень учені дійшли висновку, що світогляд цих народів передбачає і відповідну специфіку сприйняття кольорів, що зумовлено особливостями наявних номінацій.

Проте ці підходи до вивчення колірної лексики лише підготували ґрунт для новітніх теорій, що розвилися наприкінці ХХ – початку ХХІ століть, зокрема розгляду колоративів у когнітивному аспекті. Проте когнітивний напрямок мав передумовою експериментальні дослідження колірної лексики, що зумовили серйозні узагальнення теоретичного характеру. У свою чергу експериментальні дані було отримано через використання психолінгвістичних методів і прийомів аналізу колоративів.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛОРАТИВІВ У ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ

2.1. Поняття концептуальної та мовної картин світу

Пізнання дійсності як мисленнєвий процес має своєю метою і результатом створення образу світу, який фіксується в мовній формі. Введення поняття *картина світу* сягає ідей В. фон Гумбольдта стосовно нерозривного зв'язку мови й людини, в якому актуалізувався конститутивний характер мови.

Уперше термін *картина світу* було вжито фахівцями з фізики на початку ХХ століття стосовно фізичної моделі реальності, тому, говорячи про картину світу, мали на увазі науковий образ світу, створений на основі законів природознавчих наук. Незважаючи на те, що цей термін є дуже популярним і поширеним у методології науки, його статус, на думку багатьох учених, потребує чіткого визначення. Пропонуються такі рішення [127, с. 14]:

- 1) картина світу посідає проміжне положення між двома полюсами: між наукою та світобаченням, або між наукою та філософією;
- 2) картина світу є світобаченням, яке містить у собі тип соціальної практики;
- 3) картина світу є різновидом філософської рефлексії (неонатуралістська концепція наукової картини світу);
- 4) картина світу є різновидом наукового знання (сцієнтистська концепція наукової картини світу).

Теоретичне обґрунтування цього положення в мовознавстві стало можливим завдяки зміні напрямку наукової парадигми у другій половині ХХ століття, відомою як антропоцентризм. Е. Бенвеніст писав:

“Неможливо уявити людини без мови і людину, що винаходить для себе мову. Неможливо уявити собі ізольовану людину, яка усвідомлює існування іншої людини. У світі існує тільки людина з мовою, людина, що говорить з іншою людиною, і мова, таким чином, необхідно належить самому визначенню людини” [20, с. 293]. Такий підхід зумовив розгляд людини як активної сили в створенні певного образу світу, що має вербальну форму репрезентації. Фактично оперування поняттям *картина світу* передбачало усвідомлення людиною себе як мовної особистості, тому що мовна особистість “починається з іншого боку повсякденної мови, коли до гри вступають інтелектуальні сили, і перший рівень (після нульового) її вивчення — виявлення, встановлення ієрархії смислів і цінностей в її картині світу, в її тезаурусі” [71, с. 36]. Усвідомлення себе як мовної особистості передбачає свідоме створення картини світу, зокрема мовної.

Ми спостерігаємо явища об’єктивної дійсності, розуміємо взаємозв’язки між ними, тлумачимо закони природи — і все за допомогою мови. У свідомості людини поступово формується образ, модель світу, яка перебуває у певних взаємовідносинах з реальністю. Г. Колшанський подає таке визначення картини світу: “Картина світу, відображена у свідомості людини, є вторинним існуванням об’єктивного світу, закріпленим та реалізованим у своєрідній матеріальній формі” [77, с. 15]. Таке розуміння дозволяє уникнути суперечностей, що були властиві гіпотезі Сепіра – Уорфа, а саме ототожнення картини світу з реальним світом.

Об’єктивна дійсність, яка нас оточує, для всіх однакова, але люди бачать її по-різному, і тому картини світу мають певні відмінності. Це залежить від національності, віку, статі, освіти, досвіду людини, але ядро картини світу є інваріантним.

Кожна наука подає окремий варіант картини світу залежно від того, на яких позиціях перебуває, — і тоді ми маємо фізичну, хімічну, біологічну тощо картини світу. Фізична картина світу найближча до об'єктивного варіанта, тому що вона фіксує основні закони, за якими існує наша реальність. Осягнути мисленнєво всі прояви об'єктивної реальності неможливо, це понад силу звичайній людині, але уявити собі певний фрагмент дійсності, побудувати власну модель світу, враховуючи відомі поняття, узагальнення практичного і теоретичного характеру, — цілком можливо.

Роль мови у формуванні та репрезентації картин світу є провідною. Мова не тільки є засобом створення окремої мовної картини світу, вона також допомагає виразити інші моделі, наприклад, за допомогою відповідної спеціальної лексики.

З позицій когнітивної лінгвістики підходить до визначення поняття *картина світу* О. С. Кубрякова, яка пропонує розмежовувати концептуальну і мовну картини світу. Такий розподіл зумовлений необхідністю враховувати ті фрагменти образу світу, що принципово не можуть мати вербальної форми вираження (наприклад, схеми, креслення, формули, образи). Концептуальний образ світу набагато складніший, він включає в себе мовний образ як складову частину, тобто “концептуальна система — це динамічне утворення у свідомості людини, яке слугує обробці інформації про світ і водночас накопичує цю інформацію в узагальненому вигляді, — воно є складнішим за своїм субстратом та своєю будовою, ніж система значень відомих людині мовних одиниць” [84, с. 142]. Якщо мовний шар картини світу, який є експліцитним, бо має вербальне вираження, порівняно легко дослідити, то власне концептуальні елементи картини світу встановити важко. О. С. Кубрякова пропонує для їхнього найменування використовувати термін *концепт*, який вона співвідносить з поняттям як ціле з частиною (концепти

реалізуються в образах, уявленнях та поняттях), але чітке визначення якому подає в одній з останніх колективних праць: “Концепт — термін, що слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, яку відображено в психіці людини” [82, с. 90]. Отже, когнітивний підхід до витлумачення поняття *картина світу*, на наш погляд, передбачає здійснення двох основних мисленнєвих процесів — концептуалізації та категоризації.

Ці два процеси тісно пов’язані між собою. Концептуалізацію спрямовано на розчленування світу, на виокремлення відповідних ментальних одиниць — концептів. Вона є першим етапом когніції, загального пізнання світу людиною. Панує думка, що “когнітивне розчленування реальності відбувається ще на довербальній стадії розвитку людини: поняттєві класифікації, що виникають у той час, стають більш пов’язаними з сенсомоторною діяльністю людини, ніж з її спілкуванням з іншими людьми” [там само, с. 93]. Категоризація хронологічно наслідує концептуалізацією — вона передбачає об’єднання одиниць, що є результатом попереднього процесу, у певні класи, розряди на підставі їхніх спільних характеристик — подібності, тотожності.

Метою концептуалізації є створення концептуальної картини світу. Це утворення має абстрактний, навіть ідеальний характер, — це абстракції дуже високого рівня. Одним із завдань когнітології і є встановлення базових для картини світу концептів. Одиниці мовної картини світу мають матеріальне вербальне вираження, як і одиниці будь-якої семіотичної системи. Мовна картина світу фактично вже фіксує в матеріальній формі те, що існує в концептуальній картині світу. А функції концептуальної картини світу набагато складніші. Інформація,

що потрапляє до концептуальної сфери, проходить стадії концептуалізації та категоризації, а потім використовується людиною для формування мовної картини світу. Таким чином, концептуальна і мовна картини світу корелюють між собою.

Існують одиниці, спільні для обох картин світу. Їх можна визначити як універсальні концепти, або, за термінологією А. Вежбицької, “семантичні примітиви”. Дослідниця вважає, що “є набір семантичних примітивів, що збігається з набором лексичних універсалій, і цю множинність примітивів-універсалій покладено в основу людської комунікації і мислення; а специфічні для мов конфігурації цих примітивів відображають розмаїття культур” [35, с. 297]. Дослідниця відштовхується від гіпотези Сепіра – Уорфа, зазначаючи, що вона має сенс „лише у поєднанні з добре продуманою „гіпотезою лінгвістичної універсальності”: тільки надійно встановлені мовні універсалії можуть стати солідною основою для зіставлення концептуальних систем, закріплених у різних мовах, і для пояснення значень, закодованих у 34, с. 45–46].

Сприйняття кольору властиве всім людям, але вираження цієї здатності не є концептуальним. Але, на нашу думку, для носіїв індоєвропейських мов і представників відповідних культур кольоропозначення має концептуальний характер. Ми не лише бачимо навколишній світ, а й виокремлюємо в ньому чіткі кольори, що мають вербальну репрезентацію у вигляді колоративів.

Для носіїв аналізованих мов процес концептуалізації кольору є релевантним у пізнанні світу. Навіть дані асоціативних експериментів засвідчують той факт, що однією з найпоширеніших синтагматичних асоціацій до понять–стимулів є ад’єктив колірної семантики: *синє небо, жовте листя, білий сніг*. Зокрема це стосується лексем, для яких сема кольору є ядерною. Ми не тільки визначаємо кольори через відповідні

предмети об'єктивної дійсності, в яких ці кольори закріплені, а й навпаки: пояснюємо значення предметів через їх відношення до певного кольору, особливо коли колір є постійною ознакою відповідного предмета. Наприклад: *Крейда* – М'який **білий** вапняк, що використовується в хімічній, паперовій та ін. галузях промисловості [193, Т. IV, с. 332].

2.2. Роль колоративів у репрезентації картини світу

Б. Уорф у своїй статті “Наука і мовознавство” вперше пов'язує світогляд народу зі здатністю розрізняти кольори. Дослідник як ілюстрацію наводить умовний народ, який може сприймати тільки синій колір, і вважає, що люди не зможуть усвідомити цей факт. У мові цього народу будуть, на думку Б. Уорфа, відсутні колоративні лексеми: “в їхній мові ми не знайдемо назв кольорів, а їхні слова, що позначають відтінки синього кольору, будуть відповідати нашим словам *темний, білий, чорний* тощо, але не нашому слову *синій*” [160, с. 171]. Б. Уорф вважав, що для усвідомлювання того, що люди бачать лише синій колір, вони повинні хоча б іноді розрізняти й інші кольори. Цей приклад є досить умовним, але більшість мовознавців для підтвердження ідей Б. Уорфа використовують саме здатність людей до кольоросприйняття. І лише у другій половині ХХ ст. А. Вежбицька категорично заперечила універсальний характер кольору і кольороназв: “У всіх культурах для людей є важливим зорове сприйняття та опис того, що вони бачать, але вони не обов'язково мають спеціальний термін “колір” як окреме позначення однієї зі сторін зорового досвіду. Всі мови мають слово для поняття БАЧИТИ, але не обов'язково мають слово для “кольору” [35, с. 231–232].

Інтерес до колоративів у племенних мовах можна пояснити тим фактом, що в мовах “з низьким рівнем розвитку абстрактного мислення функціонує дуже багатий набір лексичних одиниць для передачі найтонших деталей навколишніх об’єктів” [39, с. 17]. Так, за даними, наведеними Н. Вовк, у системі прикметників мови джакару, яка поширена в гірських районах Перу, існує низка термінів–колоративів, практично не релевантних для європейців, а для туземців чітко диференційованих. Наприклад: *janhq’u* — білий, світлий; *mishti* — сніжно–білий; *uqi* — сірий, темний; *tz’irara* — темний, чорний; *mallaya* — яскраво–рожевий, червоний; *milaku* — темно–червоний, винний; *ch’umpi* — червоно–коричневий. Іноземці плутають зазначені відтінки, тоді як носії мови їх чітко розрізняють. Крім того, кожна лексема характеризується певною обмеженою сполучуваністю.

На особливу увагу заслуговує і передача колірної гами за допомогою непрямой номінації, а саме створення колірних найменувань на основі назви певного предмета відповідного забарвлення з повсякденного життя. Такий асоціативний ланцюг призводить до створення термінів–метафор, здатних передавати різні кольори: *willa* — кров (світло–червоний); *garwa* — альпака, лама (жовтий, беж, коричнево–рудий); *lukma* — місцевий фрукт (помаранчовий); *ch’ama* — немісячна ніч, темрява (чорний, темний); *wachwa* — біла качка (білий); *patza* — небо (світло–блакитний), *qiwi* — вид рослини (зелений).

Приклади племінних колоративів наводить і Б. О. Серебренников [140, с. 148]. В одній із мов архіпелагу Бісмарка, в якій немає лексеми “чорний”, визначення цього кольору можна подати лише через предмети навколишнього світу відповідного кольору — галка, багнюка, старе листя.

Виникнення колоративів певний час пов’язували з проблематикою гіпотези Сепіра — Уорфа: мислення та діяльність людини диктують

необхідність розрізнення кольорів чи наявність у мові колірних лексем впливає на розрізнення кольорів? Ми підтримуємо вчених, які вважають, що “на здатність сприйняття та розрізнення колірних тонів вагомий вплив здійснює практична потреба в такому розрізненні” [33, с. 47]. Проблема виникає у зв’язку з істотними розбіжностями між наявними в будь-якій мові колоративами і реальними кольорами. Так, око людини здатне розрізнити в предметах від 500 до 2,5 млн. відтінків кольорів. Окремі колірні тони, що ми бачимо, становлять близько 150 найменувань. Але кількість простих колоративів, зафіксованих у словниках, набагато менша: прості колоративи — понад 100 лексем, а складні найменування — кілька сот.

У світлі поняття картини світу лінгвісти зосередилися на пошуку відмінностей у колірних найменуваннях різних мов світу. Зокрема, жоден підручник із загального мовознавства не уникає прикладу відсутності в англійській мові окремої лексеми на позначення блакитного кольору. Колоратив *blue* використовується на позначення як яскраво-синього відтінку кольору, так і світло-синього, блакитного. Але цей факт не означає, що англійці не розрізняють синій і блакитний кольори, просто для найменування останнього можна використати складну лексему. Інша мова — уельська — має взагалі одну лексему *glass* на позначення синього, блакитного, зеленого та світло-сірого кольорів.

У мові негритянського народу, що живе в Ліберії, всі кольори веселки мають лише два найменування, залежно від того, до “теплої” чи “холодної” частини спектра вони належать. Одна лексема використовується на позначення жовтого, червоного та жовтогарячого кольорів, інша — на позначення блакитного, синього, зеленого, фіолетового [33, с. 45]. Звісно, це не означає, що носії цієї мови не розрізняють відповідні кольори в реальності.

А. Вежбицька дослідила лінгвоментальну специфіку колоративів на матеріалі прямих найменувань, номінацій основного колірнього спектру та таких кольорів, як білий і чорний [35]. Окреслимо основні положення цієї ґрунтовної роботи, релевантні для нашого дослідження.

Зелений (англ. *green*) етимологічно пов'язаний з найменуваннями трави, рослин або взагалі рослинного світу. Англійська номінація пов'язана з дієсловом *grow* „рости”; слов'янські номінації (А. Вежбицька наводить приклад з польської) – зі словом *ziolo* “рослина”.

Номінації на позначення зеленого кольору в деяких мовах можуть бути синкретичними з погляду носіїв слов'янських мов. Так, японська лексема *aoi* використовується на позначення кольорів, що мають в англійській мові найменування *blue* і *green*. Скоріше за все, йдеться про той відтінок кольору, який ми називаємо синьо–зелений, колір моря, що сприймається як основний. Отже, межа між номінаціями зеленого і синього кольорів є досить нечіткою і значною мірою залежить від семантичної валентності слова.

Синій (англ. *blue*) етимологічно пов'язаний зі словом для найменування неба. Наприклад, у польській і латинській мовах слово на позначення синього кольору є прикметником від лексеми зі значенням *небо*: польськ. *niebieski*; лат. *caerulus*. Наведені лексеми, пов'язані етимологічно з небом, мають обмежену сполучуваність, тому що їх не завжди можна використовувати для найменування синього кольору води, моря, океану тощо. Для останнього випадку використовуються номінації, тотожні українському *синій*, тоді як у попередньому випадку використовують здебільшого *блакитний*. Щоб уникнути труднощів у використанні лексеми *blue* на позначення синього і блакитного кольору, в англійській мові вживають складену номінацію — *dark-blue* на позначення темно–синього кольору. Для блакитного кольору залишають *blue*, хоча він сприймається носіями мови темнішим, ніж блакитний.

А. Вежбицка пропонує цікаву асоціативну інтерпретацію номінацій *синій* і *блакитний* (і відповідних лексем інших мов): “блакитний безпосередньо пов’язаний з ясным денним світлом, а синій — з відсутністю світла ясного дня” [35, с. 259].

На наш погляд, розмежування синього і блакитного кольорів та їх номінацій є релевантним для носіїв української та російської мов, тому що, як зазначає Р. Фрумкіна, вони сприймаються як основні кольори, бо належать до кольорів веселки [167, с. 31].

Червоний (англ. *red*), на думку А. Вежбицької, у більшості мов етимологічно походить від назви крові або від певних предметів, з яких хімічним шляхом можна отримати червону фарбу. Англійська номінація, як і слов’янські, на синхронному рівні вже не етимологізується. Дослідниця підтримує ідею стосовно того, що польське слово *czzerwony* походить від назви фарби, що виготовляли з червоного черв’яка. Асоціативні зв’язки червоного кольору простежено з назвами таких предметів, як *кров*, *вогонь*, *горіти*.

Жовтий (англ. *yellow*) колір усвідомлюється асоціативно з поняттям сонця. Фактично, коли йдеться про жовтий колір, ми сприймаємо його як сонячно–жовтий, а не як, наприклад, лимонно–жовтий.

Чорний (англ. *black*) і *білий* (англ. *white*) кольори розглядаються окремо в ракурсі понять темного і світлого та співвідношення з цими поняттями відповідних колоративів. Дослідниця, посилаючись на фізіологів, говорить про наявність шести найменувань кольорів, за якими можна описати всі інші кольори та їхні відтінки. Сюди належать червоний, жовтий, зелений, синій, білий і чорний [35, с. 277].

Праця А. Вежбицької містить спостереження у двох аспектах, які ми віднесли б до галузі психолінгвістики (зокрема це стосується асоціативних зв’язків кольорів у свідомості людини) і когнітології. Адже сприйняття кольору дослідниця пов’язує з категоризацією світу, з

універсальними моделями (взірцями), що складають “основні точки референції”, коли йдеться про кольори. Нас у роботі будуть цікавити універсальні категорії, що вплинули на розвиток непрямих колоративів. Причому непрямі колірні найменування ми тлумачимо не з фізіологічного погляду, а з власне лінгвістичного.

Отже, когнітивний аспект у дослідженні колірної номінації полягає передусім у з’ясуванні співвідношення таких понять, як мова і мислення, мова і світобачення, мова і поведінка людей. Перша опозиція пов’язана зі встановленням зв’язків між екстенсіоналом, інтенсіоналом та мовним виразом у процесі номінації. Цей зв’язок є опосередкованим: мовний вираз співвідноситься з денотатом лише через значення. Друга опозиція висуває поняття *картини світу*. Ми розрізняємо концептуальну й мовну картини світу, що перебувають у відношеннях підпорядкування і є результатом процесу концептуалізації світу. Колір не належить до універсальних концептів, семантичних примітивів, але для носіїв індоєвропейських мов ми вважаємо його концептом, тобто концептуальний статус кольору є національно обмеженим. Третя опозиція визначає залежність поведінки людей від характеру мови. Ця теза має досить умовний характер, але факт зумовленості поведінки мовою стає релевантним, коли носії мови концептуалізують та вербалізують явища об’єктивної дійсності, що мають семантичні елементи кольору: вживаються тільки ті назви кольорів, які функціонують у мові. Отже, ці параметри вказують основні напрямки нашого дослідження з погляду когнітивної ономазіології, завдання якої полягають у “виявленні когнітивно–ономазіологічного механізму породження найменувань, поясненні зв’язку ономазіологічної структури зі структурами знань про об’єкт номінації, в аналізі мотивації номінативних одиниць як когнітивно–ономазіологічного феномену, у створенні її нової типологізації, в когнітивному обґрунтуванні тексту /

дискурсу як номінативної одиниці та описі особливостей його ономасіологічної організації з когнітивних позицій” [136, с. 27]. З таких позицій і буде розглянуто когнітивний аспект процесу і результату колоративної номінації.

2.3. Психолінгвістичний аспект колоративної номінації

2.3.1. Психолінгвістичний підхід у вивченні мови.

Психолінгвістика – порівняно нова галузь мовознавчої науки, яка не стільки поєднує в собі предмет лінгвістичних досліджень і методологію психології, скільки є окремою наукою, спрямованою передусім на вивчення процесів породження і сприйняття мовлення; наукою, що вивчає “процеси мовленнєтворення, а також сприйняття та формування мовлення відповідно до системи мови” [95, с. 404]. Мотивованість терміна детермінує розгляд психолінгвістики або як галузі психології [94], або лінгвістики [134], що є, на думку О. Залевської, помилковим, тому що психолінгвістика має “обґрунтувати і довести свій статус самостійної науки (а не “довіску” лінгвістики чи психології)” [60, с. 13]. Деякі вчені взагалі відмовилися від використання цього терміна і вживають паралельно на позначення тієї самої дисципліни *когнітивна психологія*¹.

О. О. Леонтьєв датує народження психолінгвістики як “Афіни з голови Зевса” 1953 роком і пов’язує його з виходом книжки “Psycholinguistics. A survey of theory and research problems. Ed. by E. Osgood and A. Sebeok. Baltimore, 1954”, що містила матеріали науково–дослідного семінару, який відбувся в м. Блумінгтон (США) [96, с. 27]. Учасниками семінару були лінгвісти Т. Шебек, Дж. Грінберг,

¹ О. Залевська цитує Р. Брауна, який зазначав, що слово «психолінгвіст» скоріше говорить про божевільного поліглота, ніж про психолога, який цікавиться проблемами мови. Крім того, дослідниця наводить приклад із особистого життя, коли її, фахівця–психолінгвіста, назвали лінгвопсихопатом [Залевская, с. 13].

Ф. Лаунсбері, Е. Леннеберг, Е. Уленбек, Дж. Лотц, В. Леопольд, Л. Ньюмарк, С. Сапорта, Дж. Касагранде та психологи Дж. Кролл, Ч. Осгуд, Дж. Дженкінс, Г. Фербенкс, С. Ервін, Д. Уокер, К. Вільсон. У цій книжці було обґрунтовано поняття психолінгвістики, окреслено її місце серед інших наук, подано основні психолінгвістичні одиниці, визначено методологію психолінгвістики.

Питання статусу психолінгвістики як науки на сьогодні не викликає заперечень, але п'ятдесят років тому підстави для виокремлення галузі, що об'єднує мовознавство та психологію, були спірними. Основною проблемою було визначити обсяг психолінгвістики, а саме її завдання, які полягають насамперед у дослідженні процесів породження і сприйняття мовлення, кодування і декодування. Ці процеси становлять основу комунікації, тому що вони безпосередньо співвідносяться з учасниками комунікації та комунікативним актом.

Вітчизняні розробки в галузі психолінгвістики О. О. Леонт'єв простежує з 20-х років ХХ століття, зокрема вбачає підстави психолінгвістичних досліджень у радянських фізіології та психології [96, с. 75]. Підґрунтям для психолінгвістичних розробок стали праці Л. С. Виготського, гіпотезою яких є те, що “психічні процеси змінюються в людини так само, як змінюються процеси її практичної діяльності, іншими словами, вони стають небезпосередніми” [98, с. 7]. Саме тому свою наукову концепцію Л. С. Виготський назвав культурно-історичною теорією психіки. Основні погляди вченого, пов'язані з психолінгвістикою, викладено в праці “Мышление и речь” (1934 р.). Враховуючи два полярні способи розв'язання проблеми співвідношення мовлення і мислення, – від повного ототожнення до повного розриву, – Л. С. Виготський намагається окреслити всі особливості кореляції мислення та мовлення таким чином: “спілкування обов'язково передбачає узагальнення та розвиток словесного значення” [41, с. 51], але зазначає

відсутність чітких паралелей між мовленням та мисленням. Дослідник зосереджується на аналізі наявних у психології того часу основних концепцій стосовно співвідношення мовлення та мислення, зокрема мовлення та мислення дитини. Останній розділ праці присвячений безпосередньо кореляції понять *слово* і *думка*. Л. С. Виготський звертає увагу на егоцентричне мовлення дитини та внутрішнє мовлення (порівняно з зовнішнім, усним та писемним), зазначаючи таку функцію внутрішнього мовлення, як інтелектуальна. Вчений вважає, що дослідження природи внутрішнього мовлення, і взагалі мовлення та мислення, є “ключем до розуміння свідомості людини” [там само, с. 383].

У роботах послідовників Л. С. Виготського – О. М. Леонтьєва та А. Р. Лурії – було розвинуто основні аспекти співвідношення мовлення та мислення. Зокрема, в працях О. М. Леонтьєва висунуто ідею наявності в людини специфічних “функціональних систем” мозку, які є вторинними, тому що з’являються лише за життя людини. До таких систем учений відносить звуковисотний слух та мовленнєвий слух.

А. Р. Лурія, досліджуючи різноманітні типи афазій, експериментально довів відсутність тотожності мовлення та мислення на підставі спостережень за хворими з пошкодженням мовленнєвих центрів у корі головного мозку, але зі збереженням таких різновидів мислення, як образне та схематичне [100].

О. О. Леонтьєв зазначає вплив на формування психолінгвістики як науки і праць радянських фізіологів П. К. Анохіна та Н. А. Бернштейна, основні положення яких можна окреслити таким чином: мовленнєві здібності мають рівневу організацію; рівнева здібність має топологічний, а не метричний спосіб організації; організм людини є активним відносно дійсності, він моделює майбутню ситуацію поведінки та мовлення [96, с. 86].

На стику психологічних та фізіологічних ідей перебувають праці грузинської психологічної школи, зокрема Д. Н. Узнадзе, головним внеском якого є введення в науковий обіг поняття *установка* організму [158]. Виключно психолінгвістичними розробками цього психологічного напрямку є експериментальні дослідження процесу найменування.

Серед радянських мовознавців, які першими порушили психолінгвістичні питання, можна назвати Л. В. Щербу [176], Л. П. Якубинського [178], В. В. Виноградова [37; 38] і літературознавця М. М. Бахтіна [18]. Л. В. Щерба, прихильник ідей О. І. Бодуена де Куртене, розвиває тлумачення мови не як статичного, а як динамічного процесу, на цьому наголошує і Л. П. Якубинський, наукові інтереси якого були пов'язані з діалогічним мовленням. Такий підхід можна назвати навіть соціолінгвістичним дослідженням мовлення. У працях В. В. Виноградова спостерігаються конкретні спроби аналізу мовленнєвої діяльності [37; 38].

Серйозний інтерес у мовознавців проблеми психолінгвістики викликали після виходу етапної однойменної книжки в Америці. Серед російських учених визнаним психолінгвістом є О. О. Леонтьєв, автор кількох монографій і підручників з цієї наукової дисципліни, що стали хрестоматійними для багатьох поколінь мовознавців [94–97]. У руслі психолінгвістики виконано і роботи відомих психологів А. Р. Лурія [100; 98] та М. І. Жинкіна [55], присвячені нейролінгвістичним проблемам і дослідженню механізмів мовлення. Окремі психолінгвістичні питання розглянуто в монографіях та підручниках Р. М. Фрумкіної [166], О. Залевської [60], В. В. Красних [80], І. Н. Горелова та К. Ф. Седов [47].

Методологія психолінгвістики спирається на психологічні методи, але має й власні, здебільшого експериментальні. Взагалі наявність експерименту є обов'язковою умовою психолінгвістичних досліджень [31; 32; 111].

І хоча психолінгвістика використовує метод безпосереднього спостереження, інтроспекцію, формуючі методи, та провідна роль належить методам експериментальним. О. О. Леонтьєв розрізняє лабораторний психолінгвістичний експеримент, власне лінгвістичний експеримент та формуючий експеримент [94, с. 74–81]. Перший вид пов'язаний із моделюванням певної ситуації вибору та прийняття рішення для певної людини. Цей різновид походить від психології, а в психолінгвістиці реалізується у вигляді методик семантичного шкалування (наприклад, “семантичний диференціал” Ч. Осгуда); асоціативних методик, результатом яких є укладання різноманітних асоціативних словників [див.: 131]. Власне лінгвістичний експеримент передбачає експлікацію “мовного чуття” людини, її мовної інтуїції, спрямованої на верифікацію мовних або функціонально–мовленнєвих моделей. О. О. Леонтьєв вбачає різницю між психологічним та лінгвістичним експериментами моделі, яка верифікується в експерименті. Якщо це мовна модель — це лінгвістичний експеримент, а якщо модель мовної здатності чи мовленнєвої діяльності, то це психологічний експеримент. Формуючий експеримент спрямований не на дослідження функціонування мовної здатності, а на її формування, тому переважно використовується у психолінгвістичних розробках у галузі педагогіки.

Психолінгвістика оперує таким базовим поняттям, як *теорія мовленнєвої діяльності*, що розглядається як різновид діяльності людини взагалі. Зазначено, що психолінгвістика у Радянському Союзі взагалі кваліфікувалася як теорія мовленнєвої діяльності, що зумовило домінування діяльнісного підходу до вивчення мовних одиниць [60, с. 37]. У межах мовленнєвої діяльності розглядається в психолінгвістиці й процес номінації, навіть висловлювалася думка, що проблема найменування “специфічно психолінгвістична, що з'ясування її в межах

однієї психології, так само, як і в межах однієї лінгвістики, навряд чи можливе” [148, с. 190].

Процес найменування неодноразово ставав предметом дослідження психолінгвістів. Класичним експериментальним аналізом є запропонований грузинським психологом Д.Узнадзе [158]. За умовами експерименту, реципієнтам було пред’явлено шість різних зображень, які не повинні були викликати будь-яких асоціативних уявлень про знайомі предмети. На інших картках було репрезентовано слова, що склалися з трьох складів і не мали смислу: *лакозу*, *изакуж*. Завданням для реципієнтів було дібрати до зображень назву серед запропонованих слів. Учений стояв на позиціях не випадкового зв’язку слова з об’єктом, він дійшов висновків, на підставі яких встановив основні шляхи поєднання слова та об’єкта: 1) уподібнення звукових комплексів до іменників відомих мов; 2) узгодження форм об’єкта та звукового комплексу; 3) порівняння їхніх емоційних компонентів; 4) “переживання того своєрідного стану, який супроводжує сприйняття обох релятивів та який реципієнти характеризують під назвою загального враження або більш впевнено” [158, с. 23–24]. Дослідник підкреслював поширеність останніх трьох шляхів.

З боку психолінгвістів зауваження щодо висновків експерименту стосувалися передусім характеру зв’язку між словом та об’єктом. Звісно, наявність певного зв’язку може бути характерною лише для конкретного індивіда, крім того, не обов’язково цей зв’язок буде однаково встановлений усіма реципієнтами, він може встановлюватися й іншими шляхами. Акт найменування має, на думку дослідників [148, с. 192], не індивідуальний, а колективний характер, він є індивідуальним лише в тривалості, але соціальний у своєму призначенні. З іншого боку, ступінь випадковості і довільності найменування може бути різним. Під час вибору назви на носія мови впливає безліч суперечливих чинників, які й

зумовлюють ступінь випадковості. Але закономірності в процесі номінації існують, зокрема індивідуальна номінація ґрунтується на певній мотивації вибору, на співвіднесенні об'єкта зі звуковим комплексом.

Найменування кольорів теж мають колективний характер, навіть якщо йдеться про непряму номінацію. Проте вторинна колірна номінація з погляду психолінгвістики цікава тим, що дозволяє встановити механізми випадковості і суб'єктивності в процесі іменування. Експериментальні психолінгвістичні дослідження можуть продемонструвати особливості утворення непрямих колірних номінацій у різних мовах світу.

Класичні праці з психолінгвістики зосереджено на прямих номінаціях, в тому числі колірних, проте непрямі кольоропозначення з огляду на їхню метафоричну природу більшою мірою мають суб'єктивний характер, тому і відображають індивідуальні особливості номінації, що переростають у загальні.

2.3.2. Психолінгвістичне тлумачення кольоропозначень у вітчизняному мовознавстві. В україністиці витоки психолінгвістики фіксують у працях відомого лінгвіста О. О. Потебні, зокрема в його роботі “Мысль и язык” [128]. Дослідник зазначає необхідність застосування психологічних розробок у мовознавстві, тому що, “говорячи про перехід образу предмета в поняття про предмет, у форму думки, притаманну виключно людині, ми побачимо, що цей перехід може здійснюватися тільки за допомогою слова, але під час цього будемо пам'ятати, що саме слово жодною мірою не створить поняття з образу...” [128, с. 50]. О.О.Потебня, досліджуючи зв'язок мови і мислення, зокрема слова і думки, приділяє увагу процесу номінації і тлумачить слово передусім як засіб аперцепції. Аперцепцію він розуміє

як “повторне сприйняття”, але під час розгляду специфіки номінації (як процесу утворення низки представлень)² використовує і поняття асоціації та злиття. “Асоціація полягає в тому, що різнорідні сприйняття, подані одночасно або одне за одним, не знищують взаємно своєї самостійності, подібно до того, як два хімічно споріднені тіла, що утворюють із себе третє, а, залишаючись самі собою, складаються в одне ціле... Злиття, як показує саме слово, відбувається тоді, коли два різні уявлення приймаються свідомістю за одне й те ж саме, наприклад, коли нам здається, що ми бачимо знайомий вже предмет, тим часом як перед нами зовсім інший” [128, с. 91].

О. О. Потебня визначає умови створення нового слова, які можуть мати колективний та індивідуальний характер. Він вважає, що первісним словом був вигук, але він лише сприймається як знак наявності почуття у кого-небудь. О. І. Білодід тлумачить процес номінації за О. О. Потебнею так: “Зміст слова, яке ми вимовляємо, супроводжується почуттям. Сила почуття людини, яка вимовляє вигук, зменшується при переході вигуку в слово. Зменшення інтенсивності почуття сприяє зрозумілості змісту слова, а також форми, якої воно набирає” [21, с. 28].

Особливе місце в праці О. О. Потебні набуває вчення про внутрішню форму слова в світлі співвідношення змісту і форми. Теорія внутрішньої форми в О. О. Потебні ґрунтується на її ролі у розвитку слова та загальних закономірностях розвитку мови. Учений зазначає два типи змісту у слові: об’єктивний і суб’єктивний. Перший містить лише одну ознаку і, на думку дослідників [128, с. 29], його можна ототожнити з етимологічним значенням, а другий — суб’єктивний — містить багато ознак. За визначенням О. О. Потебні, внутрішня форма слова — це відношення змісту до свідомості. Під час створення нового слова, як правило, використовується значення відомого слова, наявного в мові

² О. І. Білодід зазначає, що “не слід ототожнювати термін *представлення* у О.О.Потебні і *уявлення*, що вживається в психології” [Білодід, с.26].

раніше. Тут відбувається пізнання шляхом найменування, порівняння того, що пізнається, з раніш пізнаним. На думку вченого, в таких випадках ознака виступає знаком значення слова. О. І. Білодід пропонує таке тлумачення: знак “становить загальне між двома складними одиницями думки, що порівнюються, або основу порівняння” [21, с. 30]. Саме внутрішню форму слова О. О. Потебня називає представленням і протиставляє її зовнішній – звуковій – формі. Запропонований термін указує на здатність слова репрезентувати предмет думки в цілому. Внутрішня форма відповідає на мисленнєвому рівні поняттю.

Учений для доведення своїх ідей звертається і до колоративів. Так, слово *зелений*, на його думку, в давнину мало зв’язок “з певним чуттєвим образом світлого предмета, хоч не можна сказати, з яким саме”. О. О. Потебня вважає, що чуттєвий образ звука, кольору містить внутрішню суперечність, тому що людина бачить **не один колір, а кольоровий предмет**. Тим самим учений указує на специфіку кольоросприйняття людиною: ми бачимо не колір взагалі, не абстрактний колір, а ідентифікуємо його лише стосовно певних предметів, для яких колірна ознака є постійною. Якщо сучасна наука пов’язує колоративи насамперед із денотатами відповідних предметів, то О. Потебня говорить про зв’язок колірних лексем з їхніми чуттєвими образами, а не безпосередньо предметами, тобто йдеться про інтенціональне, а не екстенціональне значення. Так, дослідник заузначає, що слово рос. *голубой* є кольором голуба, рос. *соловой* — солов’я, польськ. *niebieski* — неба. Походження колоратива *зелений* видається складнішим. На думку О. Потебні, поняття *зелений* спочатку мислилося не окремо, як абстрактна якість, а відносно певного предмета, “у чуттєвому образі, що обіймав предмет, дію та якість” [128, с. 110].

Таким чином, учений підкреслює тісний зв’язок колоратива з інтенціоналом. Цікаво, що такий підхід працює навіть на сучасному етапі

розвитку лінгвістики – і саме відносно кольоропозначень. Р. М. Фрумкіна пише, що традиційно “іменам кольорів” дають “зображальні тлумачення”, тобто такі, які вказують на типовий об’єкт, що має певний колір [167, с. 17]. Наприклад: *зелений* — колір свіжого листя, *червоний* – крові, *чорний* – вугілля тощо. А А.Вежбицька постулює універсальний характер подібності [Вежбицька, с. 234] під час передачі зорових почуттів. Наведені спостереження стосуються уявлень про колір та репрезентації цих уявлень. О.Потебня зробив тонке спостереження над колоративами: навіть сучасні словники подають визначення колірних лексем виключно через типові предмети відповідного кольору.

2.3.3. Психолінгвістичні експериментальні дослідження колоративів. Монографічна праця, присвячена психолінгвістичному аналізу колірних лексем, належить російському лінгвісту Р. М. Фрумкіній [167]. Вона використовує на позначення аналізованих одиниць термін *ім'я кольору* (“имя цвета”) і застосовує його до слів і словосполучень, що мають здатність передавати колірні відчуття людини. Методологічно дослідження виконано в аспекті теорії “Смисл↔Текст” [105], тому провідним підходом під час експерименту було вивчення смислу колоративів за подібністю.

Завданнями експерименту було передусім описати відношення між колоративами в термінах подібності, вивчити роль “основних” кольорів в утворенні класів подібності. Зупинимось на проблемі так званих “основних” кольорів. Як ми зазначили вище, А. Вежбицька, посилаючись на фізіологів, зараховує до “основних” такі кольори, як червоний, жовтий, зелений, синій, білий і чорний. Р. М. Фрумкіна вважає, що ідея “основних” кольорів належить наївній картині світу, і для носіїв російської мови, на думку дослідниці, “основними” є сім кольорів спектру (веселки), рожевий, коричневий та ахроматичні –

білий, чорний, сірий – всього 12 лексем [167, с. 31]. Це питання потребує подальшого розв'язання, тому що дані, наведені в літературі, не підкріплені жодними аргументами. З огляду на це, ми маємо різноманітні варіанти “основних” кольорів. Так, наприклад, у дисертаційному дослідженні, присвяченому колористиці Ліни Костенко, зазначено, що в українській мові “кольоронайменування утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико–семантичне поле”, домінантними одиницями якого є номінації *червоний, жовтий, синій, зелений, білий, чорний, сірий* [50, с. 4]. На наш погляд, спірним є вже статус сірого та блакитного кольорів. Звісно, можна відносити наявні розбіжності на рахунок національної специфіки відповідних наївних картин світу – російської, української, польської, – але для цього немає достатніх підстав. Скоріше можна говорити про суб'єктивність позиції дослідника. Ми вважаємо, що встановлення умовних “основних” кольорів потребує, по–перше, їхньої чіткої дефініції і загального характерологічного визначення, а по–друге, низки експериментів, спрямованих на встановлення набору “основних” колоративів для носіїв різних мов.

У робочому порядку ми провели таке опитування (дата проведення – 2007 рік). В експерименті взяли участь 68 студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, носії російської та української мов, а також 8 викладачів – носіїв іспанської та англійської мов. Ми запропонували інформантам записати (упродовж двох хвилин), які, на їхню думку, кольори є “основними”. На виконання завдання було відведено близько двох хвилин. Головною умовою під час виконання завдання було вказати назви кольорів, які не є відтінками інших – “основних” кольорів, тобто які потенційно могли б стати центрами відповідних лексико–семантичних груп

найменування певного кольору (наприклад, *червоний – малиновий, бордовий, багровий* тощо).

Інформанти-студенти були переважно носіями російської мови – мешканцями міста Одеса, хоч деякі з них самоідентифікували себе як українців. Але на цьому рівні дослідження ми не ставили перед собою мету встановити розбіжності лінгвоментальності у сприйманні кольорів між носіями української та російської мов. Навпаки, нас цікавила загальна картина експерименту. Крім того, можна зазначити відсутність істотних розбіжностей у відповідях інформантів, що свідчить про спільність їхніх поглядів на аналізовану проблему. Нашим завданням було встановити перелік кольорів, які носії мови (незалежно від рідної мови та мови спілкування) вважають основними. Це завдання було зумовлено необхідністю перевірки даних, що наводяться в науковій літературі.

Як зазначає більшість дослідників, поняття “основних” кольорів є набутокм наївної картини світу, а не наукової. Саме тому ми вирішили проаналізувати цю проблему лише на поверховому рівні, який і дасть зріз наївної картини світу. Наведемо дані стосовно всіх кольорів, зазначених інформантами, проте частотність відповідей буде показником, який ми і поклали в основу визначення поняття основного кольору.

Результати, що ми отримали в ході опитування, можна представити у вигляді таблиці (див. табл. 2.1). У таблиці зазначено всі назви перелічених інформантами кольорів і відповідні кількісні дані щодо інформантів, які зазначили наведену номінацію серед основних кольорів. Для чіткості ілюстрації останні дані подано як в абсолютній кількості інформантів, так і у відсотках від загальної кількості (76 інформантів – 100 %).

Таблиця 2.1

Основні кольори за даними експерименту

Колоратив	Кількість інформантів, чол.	Кількість інформантів, %
<i>Чорний</i>	72	94,7
<i>Білий</i>	70	92,1
<i>Червоний</i>	68	89,5
<i>Синій</i>	64	84,2
<i>Жовтий</i>	50	65,8
<i>Зелений</i>	48	63,15
<i>Коричневий</i>	12	15,8
<i>Сірий</i>	6	7,9
<i>Золотий</i>	6	7,9
<i>Жовтогарячий</i>	6	7,9
<i>Срібний</i>	4	5,2
<i>Рожевий</i>	4	5,2
<i>Малиновий</i>	1	1,3
<i>Лимонний</i>	1	1,3
<i>Фіолетовий</i>	1	1,3

З даних, наведених у таблиці, видно, що до “основних” можна віднести кольори *чорний, білий, червоний, синій, жовтий, зелений*, які склали велику групу, що істотно відрізняється від інших зазначених кольорів – їх обрало понад 60 % інформантів. Таким чином, більшість опитуваних вважає “основними” не кольори спектра, а низку кольорів, що їх відносять до “основних” фахівці–фізики, тобто два ахроматичних – білий і чорний – та чотири кольори спектра, в результаті змішування яких можна отримати всі інші.

Слід зазначити, що ця група умовно “основних” кольорів (і відповідно колоративів) є неоднорідною. Більшість інформантів (понад 90%) майже однотайно віднесли до “основних” *чорний* і *білий* кольори. Другу позицію за частотністю посідають *червоний* і *синій* (понад 80%). Третю – *жовтий* і *зелений* (понад 60%). *Чорний* і *білий* фактично називають не окремі кольори, а вказують на максимальні відсутність / наявність світла, тому вони й називаються ахроматичними. Цей факт фіксується людьми незалежно від мови, носіями якої вони є. Скоріше

виявлення *чорного* і *білого* перебуває у сфері інтересів фізиків, ніж лінгвістів. *Червоний* і *синій*, таким чином, – це кольори, які є концептуальним центром “основних” колоративів. Вони належать до спектра, фіксуються фізиками й не можуть бути отримані в результаті змішування інших кольорів. Таку саму характеристику можна дати й *жовтому*, тому і його оцінимо як „основний”. На нашу думку, провідна роль *червоного* та *синього* кольорів зумовлена їхніми конотативними значеннями. Ці кольори можуть виконувати функцію символів, символічних знаків. *Червоний* колір, зокрема в країнах колишнього Радянського Союзу, сприймається як колір влади, партії, прапора; з цим кольором пов’язана вся радянська ідеологія. *Синій* колір, що передусім асоціюється з небом, є стійким символом чистоти, релігії (Божої Матері), свободи. *Жовтий* колір не має такої поширеної символічності. Він має певне навантаження лише для українців — колір жита, але цей символ не є стійким, він поширився лише за часів незалежності України (навіть є на національному прапорі). У нашому випадку екстралінгвальні чинники впливають на визначення “основних” колоративів.

Кольори другої великої групи, які однозначно не можуть бути віднесені до “основних”, — *коричневий, сірий, золотий, жовтогарячий, рожевий, срібний*. Серед них лише *коричневий* було названо у понад 15% інформантів. Інші кольори фіксується лише в 5–8 % інформантів. Серед наведених кольорів тільки *жовтогарячий* належить до спектра. А колоративи *золотий* і *срібний* взагалі виконують функцію позначення кольору як вторинну, вони є колірними метафорами. Перенесеною ознакою тут виступає колір коштовних металів — золота і срібла. На нашу думку, ці кольори фактично вже передають відтінки *жовтого* і *сірого*, їх можна охарактеризувати як блискучі, сяючі. Колоратив *сірий* указує на проміжний колір між *білим* і *чорним*, він належить до ахроматичних. Якби світ був безбарвним, то ми б мали лише *чорний*,

білий і *сірий* кольори. *Рожевий* у діахронії був метафоричною номінацією, але на сучасному етапі семантичний зв'язок з трояндою – рожею (ружею) вже не простежується.

Колоративи *фіолетовий*, *малиновий* і *лимонний* зустрілися під час нашого опитування лише одноразово. *Фіолетовий* є останнім у спектрі, але, як виявилось, він не сприймається як “основний”, навпаки, його сприйняття як основного є рідкісним випадком. Дві останні лексеми мають метафоричну природу. *Малиновий* є непрямым найменуванням одного з відтінків червоного кольору, який можна тлумачити як темно–червоний, фіолетово–червоний. У первинному значенні це слово є ад’ективом до іменника *малина*, тобто вказує на зв'язок з малиною. *Лимонний* має подібну семантичну природу, тобто є метафорою, і пов'язаний з фруктом лимоном, який характеризується специфічним світло–жовтим кольором.

Таким чином, результати опитування засвідчили, що носії російської та української мов до “основних” відносять шість кольорів – *чорний*, *білий*, *червоний*, *синій*, *зелений* і *жовтий*. Можна твердити, що на визначення “основних” кольорів не впливає специфіка спектра, більше відомого в наївній картині світу як веселка. На нашу думку, одним із провідних чинників у виокремленні “основних” кольорів належить символічності. Якщо колір має символічне значення у свідомості реципієнтів, він набуває особливого статусу в картині світу мовців. Крім того, мовці фіксують і ахроматичні кольори, які теж вважають “основними”, хоча вони істотно різняться з попередніми.

Враховуючи той факт, що так звані “основні” кольори було визначено переважною кількістю інформантів, тобто виокремлюється група колоративів, що за частотністю вживання істотно відрізняється від інших (ці кольори вважають “основними” понад 60% інформантів), існування феномена “основних” кольорів репрезентовано в картині світу.

Але відсутність чітких критеріїв для визначення цього феномена ще не дозволяє говорити про наукову обґрунтованість поняття “основний колір”³.

Саме тому Р. М. Фрумкіна не використовує під час психолінгвістичного експерименту поняття “основних” кольорів, відносячи цей факт до культурно–історичних та психологічних. Необхідно звернути увагу на її спостереження щодо відсутності реальної межі між кольорами навіть у спектрі, тому що “кольоросприйняття наші безперервні і ніякої “ієрархії”, яка б виправдовувала звичайну думку, що *зелений* — основний колір, а наприклад, *салатовий* повинен розглядатися саме як відтінок *зеленого*, на цьому рівні немає” [167, с. 38]. Дослідниця провела серію експериментів, у ході яких було встановлено “основні” кольори, що отримали назву “центри кристалізації” колоративів.

Матеріалом експерименту були відібрані різними способами 110 найменувань кольорів у російській мові. Основними принципами відбору було: включати лише прості деривати (рос. *коричневый*, але не *светлокоричневый*), не використовувати явні okazіоналізми (рос. *фіалковий*), не відбирати лексеми з обмеженою сполучуваністю (рос. *карий*, *вороной*), субстантивні словосполучення обмежити лише поширеними утвореннями (рос. *кофе с молоком*). Серед 110 отриманих лексем Р. М. Фрумкіна виокремлює “імена “основних” кольорів” – 12 слів. Картки з назвами імен кольорів пропонувалися респодентам індивідуально. Респонденти повинні були розкласти картки за принципами, які вони самі й пропонували, тобто необхідно було скласти власну класифікацію колоративів, розподіливши назви кольорів за групами. Такий метод Р. М. Фрумкіна називає методом вільної класифікації, спрямованим на дослідження суб’єктивної семантики.

³ Тут ми маємо цікавий парадокс: явище нібито є, а аргументів на його користь немає. Зручним виходом є віднесення цієї проблеми не до лінгвістичних, а до культурно–історичних, але наш експеримент засвідчив релевантність існування “основних” кольорів у свідомості людини, що виражається в мовній картині світу.

Отже, у результаті експерименту картки розкладалися на групи за подібністю кольоропозначання. Після аналізу індивідуальних результатів на ЕОМ експериментатори отримали групи імен кольорів за такими центрами кристалізації: рос. *красный, оранжевый, желтый, зеленый, синий, фиолетовый, серый, белый, кремовый, коричневый*. Серед основних блоків фіксуються (за центрами): червоний, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, сірий, білий, коричневий; до квазіблоків належать рос. *оранжевый* та рос. *кремовый*. Крім того, виокремлено кольори, що є проміжними, перехідними між блоками. Р. М. Фрумкіна детально описує структуру кожного блока і наявні зв'язки між компонентами блоків на основі подібності до стрижневого компонента. Результатом описаного експерименту стало заперечення ролі “основних” кольорів як категоріальних центрів. “Основні” кольори не мають особливої ролі у встановленні семантичних зв'язків у групах колірних назв.

Цей експеримент було спрямовано на дослідження сигніфікативного значення колоративів, описано “сигніфікативне значення певного імені кольору в його психолінгвістичній інтерпретації” [167, с. 70]. Фактично йшлося про подібність значення одного слова до іншого (наприклад, *опаловий* схожий на *зелений* чи *жовтий*), а не про подібність до кольору певного предмета дійсності. Експеримент стосувався мовного тезауруса респондентів.

Для дослідження екстенціонального значення колоративів пропонувався інший експеримент, у ході якого було окреслено специфіку денотативного значення імен кольорів: “у конкретній знаковій ситуації колір виступає як ознака іншого об'єкта, іншого денотата” [167, с.109]. Дослідниця робить важливе для нашої роботи спостереження над екстенсіоналом колоративів. Порівнюючи російські лексеми *яблоко* та *красный*, вона вказує той факт, що *яблуку* нібито більшою мірою притаманне денотативне значення, ніж *червоному*, тобто колоративи

більшою мірою, ніж звичайні імена, виражають сигніфікативне значення. Звісно, предмет дійсності, який ми називаємо *яблуко*, легко встановлюється об'єктивно, зокрема емпірично, а денотат слова *червоний* встановлюється лише відносно певних предметів, що мають цю колірну ознаку. На це звертав увагу ще О. Потебня. Крім того, денотативне значення колоративів не лише важко встановити, воно характеризується “денотативною неозначеністю” (Р. М. Фрумкіна).

Другий експеримент, присвячений встановленню денотативного значення колоративів, проводився за допомогою колірних зразків, карток, які є “еталонами” денотатів відповідних кольорів. Результати підтвердили думку Р. М. Фрумкіної щодо історико–культурного принципу виокремлення “основних” кольорів і дозволили зробити такі спостереження. Стрижневими характеристиками, за якими відбувався аналіз денотативного значення, були неозначеність/означеність, які засвідчили відсутність чіткої межі між “основними” та іншими колоративами. В цілому “основні” колірні імена характеризуються меншим ступенем неозначеності, ніж інші. Хоча лексеми *малиновий*, *салатовий* та *бежевий* характеризуються меншою неозначеністю, ніж *коричневий*, *голубой* та *розовий*, вони не належать до “основних” на противагу останнім, тобто критерій означеності / неозначеності денотативного значення не може бути покладений в основу розподілу на «основні» кольори та відтінки. Особливе становище, як було встановлено в ході експерименту, посідають кольори *желтый*, *красный*, *зеленый* — вони є найуживанішими й характеризуються найбільшою означеністю. Кольори *голубой*, *розовий*, *коричневий* майже не відрізняються від інших кольорів за ступенем означеності чи частотністю вживання, хоча й визнаються “основними”. З огляду на це, Р. М. Фрумкіна вважає некоректним твердження, що в одній мові 5 “основних” кольорів, а в іншій – 10 [167, с. 138]. Вона пропонує такий шлях для визначення кола

“основних” кольорів у різних мовах: необхідно порівняти окремий колоратив однієї мови зі значенням кількох, близьких до нього семантично, колоративів інших мов, встановлюючи кореляції за денотатом.

Найпродуктивнішими ідеями для нашого дослідження є те, що колоративи мають специфіку знакової організації, в якій домінує інтенціонал, тоді як екстенціонал встановлюється лише стосовно інших денотатів, а також культурно–історична детермінація системи „основних” колірних найменувань. Таким чином, аналіз лінгвокультурної специфіки кількох мов, з урахуванням порад Р. М. Фрумкіної, на нашу думку, дозволить говорити про лінгвоментальну специфіку колоративів як в аспекті їхнього породження, так і функціонування, зокрема наявності смислових зв'язків між колоративами та їхніми денотатами та між окремими колоративами — наприклад, “основними” кольорами та відтінками. Отже, нас буде цікавити екстенціонал та інстенціонал колірних лексем у різних мовах.

В останні роки з'явилася низка психолінгвістичних досліджень колоративів, виконаних у гендерній методологічній парадигмі. Було поставлено завдання — „змоделювати *колірну свідомість* пересічного носія... мови та встановити його зв'язок (якщо такий існує) з гендерним чинником і специфічними умовами життя” [48, с. 251]. Дослідження передбачало проведення асоціативного експерименту, результатом якого мали стати виявлені особливості чоловічого і жіночого сприйняття кольору на рівні асоціацій. О. Горошко здійснювала експеримент у два етапи. Спочатку як стимули було використано власне кольори (поліхроматичні таблиці), а потім назви цих кольорів. Загальними висновками стали такі:

- 1) Жінки більше використовували специфічних назв кольорів, а чоловіки – назви насичених тонів і комбінації з найменувань основних кольорів спектру.
- 2) Жінки віддали перевагу рожевому, темно-червоному, жовтому і блакитному кольорам. Чоловіки – сірому, коричневому і зеленому [48, с. 260].

Таким чином, гендерний чинник може певною мірою впливати на результати експериментів, демонструючи відмінні результати в інформантів чоловічої і жіночої статі. Проте, на нашу думку, ці показники лише підтверджують ідею здатності колоративів відображати лінгвоментальність.

Психолінгвістичні розробки в галузі теорії номінації, зокрема колірної лексики дають необхідні експериментальні дані, на яких ґрунтуються теоретичні дослідження, тобто ономасіологічний і логіко-семіотичний підходи послуговуються ідеями, отриманими в ході психолінгвістичних експериментів.

Висновки до розділу 2

Домінування ономасіологічного та логіко-семіотичного підходів до вивчення колоративів спричинили вироблення ключового поняття лінгвоментальності – поняття картини світу – вторинного існування об'єктивного світу, закріпленого та реалізованого у своєрідній матеріальній формі. Отже, когнітивний аспект у дослідженні колірної номінації полягає передусім у з'ясуванні співвідношення таких понять, як мова і мислення, мова і світобачення, мова і поведінка людей. Перша опозиція пов'язана зі встановленням зв'язків між екстенсіоналом, інтенсіоналом та мовним виразом у процесі номінації. Цей зв'язок є опосередкованим: мовний вираз співвідноситься з денотатом лише через значення. Друга опозиція висуває поняття картини світу. Ми розрізняємо

концептуальну й мовну картини світу, що перебувають у відношеннях підпорядкування і є результатом процесу концептуалізації світу. Колір не належить до універсальних концептів, семантичних примітивів, але для носіїв індоєвропейських мов ми вважаємо його концептом, тобто концептуальний статус кольору є національно обмеженим. Третя опозиція визначає залежність поведінки людей від характеру мови. Ця теза має досить умовний характер, але факт зумовленості поведінки мовою стає релевантним, коли носії мови концептуалізують та вербалізують явища об'єктивної дійсності, що мають семантичні елементи кольору: вживаються тільки назви кольорів, які функціонують у мові.

Психолінгвістичний аспект вивчення колоративної номінації насамперед зорієнтовано на експериментальні дослідження. Експерименти, здійснені психолінгвістами, скеровано передусім на встановлення основних кольорів, що визначають носії різних мов. Ми провели для порівняння результатів експеримент для носіїв російської та української мов і отримали такі результати. Можна твердити, що на визначення “основних” кольорів не впливає специфіка спектра, більше відомого в наївній картині світу як веселка. На нашу думку, одним із провідних чинників у виокремленні “основних” кольорів належить символічності. Якщо колір має символічне значення у свідомості реципієнтів, він набуває особливого статусу в картині світу мовців. Крім того, мовці фіксують і ахроматичні кольори, які теж вважають “основними”, хоча вони істотно різняться з попередніми.

Враховуючи той факт, що так звані “основні” кольори було визначено переважною кількістю інформантів, тобто виокремлюється група колоративів, що за частотністю вживання істотно відрізняється від інших (ці кольори вважають “основними” понад 60% інформантів), існування феномена “основних” кольорів репрезентовано в картині світу.

Але відсутність чітких критеріїв для визначення цього феномена ще не дозволяє говорити про наукову обґрунтованість поняття “основний колір”.

Проте отримані дані проведеного експерименту засвідчили дещо відмінні результати від наявних у фаховій літературі. Ми провели опитування серед носіїв української та російської мов і з’ясували, що інформанти відносять до “основних” шість кольорів — *чорний, білий, червоний, синій, зелений і жовтий*. З огляду на це можна твердити, що на визначення “основних” кольорів не впливає специфіка спектра. На нашу думку, одним із провідних чинників у виокремленні “основних” кольорів належить символічності. Якщо колір має символічне значення у свідомості реципієнтів, він набуває особливого статусу в картині світу мовців. Крім того, мовці фіксують і ахроматичні кольори, які теж вважають “основними”, хоча вони істотно різняться з попередніми за фізичними показниками.

Провідною ідеєю психолінгвістичним досліджень колірної лексики є те, що колоративи мають специфіку знакової організації, в якій домінує інтенціонал, тоді як екстенціонал встановлюється лише стосовно інших денотатів, а також культурно–історична детермінація системи „основних” колірних найменувань. Таким чином, аналіз лінгвокультурної специфіки кількох мов дозволить говорити про лінгвоментальну специфіку колоративів як в аспекті їхнього породження, так і функціонування.

РОЗДІЛ 3

КОЛОРАТИВИ В НЕПРЯМИХ ЗНАЧЕННЯХ: АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕКОЛІРНОЇ СЕМАНТИКИ

3.1. Типи непрямих колірних номінацій і національна картина світу

3.1.1. Типологія непрямих колірних номінацій: символічні і денотативні колоративи. Дослідження непрямих номінацій кольорів, на нашу думку, можна розгорнути у двох напрямках: по-перше, це вивчення переносного значення власне колірних лексем (чорний, білий, червоний та ін.), що виступають у вторинних функціях, а по-друге, аналіз номінацій, що виконують функцію кольоропозначення як вторинну (абрикосовий, малиновий тощо), проте до колоративів не належать. У першому випадку йдеться про метафоричне вживання колоративів із частковим збереженням або втратою первинного значення, а в другому – про використання слів, значення яких обов'язково має одну із сем колоративного типу на периферії.

З огляду на це слід розрізнити специфіку непрямих колірних номінацій. Річ у тому, що колоративи, виступаючи в переносному значенні, частково або повною мірою втрачають первинне значення, тобто не мають сем кольору або ці семи стають периферійними, напр., порівняймо: *білий сніг – біле обличчя – білий світ*. У такому випадку йдеться про метафоричну номінацію, причому колір часто стає символічним найменуванням: напр., *Біла армія* та *Червона армія*. Мовці відчують мотивацію номінацій, проте з часом колірний компонент поступово зникає: рос.: *красна девица*. У разі непрямій номінації цього типу ми маємо справу з найменуваннями переважно

основних кольорів, що наявні у всіх досліджуваних мовах, тобто в кожній мові на тлі наявних колоративів розвиваються нові значення, переважно символічного характеру. Проте розвиток семантики відбувається в різних мовах по-різному з урахуванням історичних умов, національної специфіки, конкретних подій тощо. На нашу думку, саме колоративи, вжиті в непрямих значеннях, тобто такі, що набули метафоричного семантичного перенесення здатні відображати елементи лінгвоментальності певного народу. Ми пропонуємо називати цю групу непрямих номінацій **символічними** з огляду на те, що вони передусім набувають певної символічності, виступаючи маркерами індивідуального, національного або ідеологічного характеру. Адже поява символічних непрямих номінацій зумовлена особливостями національного світосприйняття: в силу загальномовної специфіки таких перенесень значення можна говорити і про особливості мотивації в кожній мові.

Ми розглянемо символічні номінації, що утворилися на основі колірних позначень *білий, чорний, червоний, жовтий, зелений, синій* у результаті вживання їх в переносному значенні. Вибір лексем для аналізу зумовлений проведеним експериментом, який засвідчив, що саме ці шість номінацій носії української та російської мови одностайно визнають як відповідні до основних кольорів.

Слід зазначити деякі особливості походження зазначених колоративів. Наведемо мовні паралелі в досліджуваних мовах (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Лексеми на позначення основних кольорів у російській, українській, англійській та іспанській мовах

Російська мова	Українська мова	Англійська мова	Іспанська мова
белый	білий	white	Blanco
черный	чорний	black	Negro
красный	червоний	red	Roho
желтый	жовтий	yellow	Amarillo
зеленый	зелений	green	Verde
синий	синій	blue	Azul

Розглянемо походження лексем на позначення основних кольорів. Так, рос. *белый* та укр. *білий* мають праслов'янське походження і первинне значення „світлий, блискучий”. Той самий корінь наявний в іспанському *blanco*, тобто походження колоратива є індоєвропейським.

Лексеми рос. *черный* та укр. *чорний* є похідними від слова *чорнило*. У пам'ятках писемності з XI ст. чорнилом називали чорну фарбу для письма, проте давньоруське *чърнило* є семантичною калькою з давньогрецької мови *melan* – чорний (звідси меланхолія – „чорний”, негативний настрій). Інше походження в англійській та іспанській мовах.

Лексеми на позначення червоного кольору в російській та українській мовах не є спільнокореневими: рос. *красный* з'явилося в період відокремлення східнослов'янських мов, воно виникло як переносне значення прикметника *красный* – прекрасний, красивий. В українській (та білоруській) мові на позначення цього кольору використовують лексему *червоний*, корінь якої фіксуємо в російській мові: *червонець* – купюра 10 карбованців червоного кольору. Червоний належить до праслов'янської лексики і використовувався на позначення червоного кольору. В англійській мові колоратив *red* та іспанське *roho* є близькими за походженням. Походження лексем

індоєвропейське: цей корінь в усіх мовах вказує на різноманітні червоні відтінки (порівняймо з українським *рудий*).

Лексема *жовтий* є індоєвропейською за походженням: корінь **ghei-* (**ghol-*) мав значення жовтого кольору, що відбилося в сучасних мовах, напр., німецькій, литовській тощо. Цікавим фактом є те, що жовтий і рос. *голубой* є спільнокореневими словами, адже *голубой* утворилося через чергування голосних, які вплинули і зміну приголосних *г/ж*. Такий семантичний зв'язок двох колоративів спостерігаємо і в зворотному напрямку: лат. *flavus* – „жовтий, золотий” стало вихідним для утворення в давн.-нім. *blau* – блакитний. Той саме корінь бачимо і в англ. *blue*.

Колоратив *синій* має праслов'янське походження: як в українській, так і в російській мовах він походить від **sinь*, що є спільнокореневим з дієсловом **si-* - сяяти, випромінювати світло. Звідси походять і прикметники укр. *сивий, сірий*; рос. *сизый, серый*, що мають периферійні колірні семи. В англійській мові ми зазначили походження колоратива від латинського *flavus* – „жовтий, золотий”. В іспанській мові маємо на позначення синього кольору лексему *azul*.

Колоратив *зелений* є спільним для української та російської мов, тому зазначимо його праслов'янське походження. В англійській мові використовують лексему *green*, яка виникла в результаті певних звукових змін з відповідного індоєвропейського кореня, тобто має спільне походження із слов'янськими колоративами. В іспанській мові інший відповідник – *verde*.

Отже, більшість лексем, що використовуються на позначення основних кольорів мають індоєвропейське походження, хоча і зазнала певних звукових змін у різних мовах. Однозначно близькими за походженнями та звуковим складом є колоративи на позначення червоного та зеленого кольорів.

Друга група лексем у первинному значенні не є колоративами, проте здебільшого вони містять сему кольору на периферії: напр., *лимонний, молочний*. Переважно такі лексеми мають денотатом такий предмет об'єктивної дійсності, який одну з характерних ознак колірною типу. Сюди, насамперед, належать дорогоцінне каміння, квіти, овочі, фрукти тощо, колір яких є постійним показником, що зафіксовано в словниках.

У переносному значенні такі лексеми стають колірними номінаціями, причому наявність експресивного компонента не є обов'язковою. Такі номінації не втрачають семантичного зв'язку з первинним значенням, адже фіксація колірною компонента значення можлива лише за умови асоціативного зв'язку, що лежить в основі метафоричного переносу. Якщо звернутися до семіотичного трикутника, то в номінаціях цього типу наявний тісний зв'язок між формою і денотатом: значення стає зрозумілим реципієнтам, для яких колірною характеристика релевантна для денотата. Так, колоратив *бузковий* може вжити мовець, який хоча б раз у житті бачив бузок і знає його на вигляд. Такий тісний зв'язок з денотатом дозволяє назвати цю групу непрямих колірних номінацій **денотативними**. Проте можемо зазначити наявність однієї серйозної проблеми, викликані особливостями національного світогляду. Річ у тому, що один і той самий предмет об'єктивної дійсності може оцінюватися носіями різних мов у різних колірних параметрах. Звісно, предмет від цього не змінюється, проте для найменування його колірною характеристикою іноді вживають різні колоративи. Так, А. Вежбицька наводить подібний приклад, коли вказує, що для японців (відповідно в японській мові) море *зеленого* кольору, тоді як для європейців (відповідно в індоевропейських мовах) – *синього*. Враховуючи той факт, що однозначно колір морської води визначити майже неможливо, а його

відтінки коливаються від блакитного та синього до синьо-зеленого і навіть чорного, використання будь-якої номінації є правомірним. Не випадково наявна денотативна номінація в українській та російській мовах *колір морської води*. Стосовно кольору води в морі та океані можна також навести низку власних імен географічних об'єктів – Чорне море, Жовте море, Червоне море, – що чітко вказують на особливості сприйняття цього кольору різними реципієнтами і народами. Однак закріплення в мові лише однієї номінації, дійсно, вказує на лінгвоментальну специфіку. Проблема визначення кольору денотату тільки підтверджує наявність національного чинника під час мотивації: не лише на рівні метафоричного переносу значення, а й на рівні власне процесу первинної номінації.

Процеси виникнення переносного значення у символічних і денотативних колоративів є протиспрямованими. Символічні колоративи містять колірну сему як ядрну у прямому значенні, а в переносному вона пересувається на периферію або взагалі зникає. Денотативні у прямому значенні містять колірну сему на периферії (або її містить субстантив, від якого вони походять), а в переносному значенні колірна сема стає ядерною.

Спільною рисою цих двох груп – символічних та денотативних колоративів – є узуальність: вони зафіксовані в словниках, причому в переносних значеннях теж. Такі непрямі значення, що набули статусу загальномовних, іноді називають „стертими метафорами”. Мовці не одразу відчують метафоричний компонент і вживають лексеми у нейтральному, неекспресивному мовленні. Носії мови актуалізують потрібне значення лексеми, подаючи її у відповідному контексті. Деякі дослідники зазначають однобічність аналізу слів за матеріалами словників, „оскільки значення будь-якої одиниці реалізується тільки в мовленні; ми „знаємо” значення одиниці словника лише тому, що її

вилучено з контексту, зміст якого було зрозуміло з колишнього досвіду, або який проілюстровано у словниковій статті через вживання слова в зрозумілому нам контекстному оточенні” [46, с. 133]. Проте лише словникові дані є переконливим свідченням того, що значення слова належать до загальномовних, а не є оказіональними. Отже, спільними ознаками аналізованих лексем стають узуальність та контекстуальність.

3.1.2. Символічні і денотативні колірні номінації у створенні образу світу. Виокремлені ознаки узуальності та контекстуальності вимагають звернутися до поняття картини світу. У межах антропоцентричного підходу до мови, за якого опорним моментом при дослідженні є чинник людини, виникли трактування картини світу як лінгвістичного поняття. “Найадекватнішим розумінням картини світу здається визначення її як вихідного глобального образу світу, який лежить в основі світобачення людини, і який репрезентує істотні властивості світу в розумінні її носіїв і який є результатом всієї духовної активності людини” [127, с. 21]. Саме поняття картини світу (або „мовного фільму світу” [13], якщо брати до уваги динамічність уявлень про світ, що відображається в мові) дозволяє говорити про лінгвоментальну специфіку колірних номінацій.

Запровадження поняття картини світу вимагало з’ясування ролі мови і ролі мислення у їхньому співвідношенні стосовно відбиття об’єктивної дійсності. Мовознавство вже давно встановило, що мислення і мова тісно пов’язані, бо мова відображає мисленеві процеси – поняття співвідносні з лексемами, а судження – з реченнями. Але загальний образ світу не обмежується певними логічними або мовними категоріями, він передбачає існування системи категорій. Засобом пізнання дійсності виступає мислення, а мова – це засіб

закріплення цієї здатності мислення. «Мова виступає, у свою чергу, нібито вторинною формою існування мислення; якщо субстанцією мислення є мозок, то субстанцією абстрактних мисленневих форм є звукова мова. На цій підставі і можна говорити, що мова виражає мислення, а мислення відбиває дійсність. Це принципове положення означає, що картина світу, тобто знання про світ, - це атрибут мисленнєвої діяльності, а формою існування цієї картини світу у свідомості людини є абстракція у вигляді понять та їх відношень» [77, с.23].

Нібито передбачаючи появу когнітології, було висунуто гіпотезу про можливість описати модель світу як набір основних семантичних понять, які перебувають у відношеннях протиставлення і мають для людей практичний універсальний характер. Цю теорію було застосовано при описуванні моделей світу давніх народів [див.: 93], зокрема використовувалися семантичні опозиції універсального характеру: *білий – чорний, верх – низ, день – ніч* тощо.

Вивчення картини світу не зупинилося на історичних моделях. Існують спроби описати національну специфіку картини світу, наукову картину світу, колективну та індивідуальну картину світу. Ці спроби можна об'єднати загальним положенням про існування двох рівнів картини світу – концептуального і мовного, що присутні у будь-якому різновиді моделей. «Не все, що сприймає та пізнає людина, не все, що пройшло і проходить скрізь різні органи почуттів і поступає ззовні різними каналами у голову людини, має або набуває вербальної форми. (...) Основу концептуальної системи створює вся почуттєва, уся предметно-пізнавальна діяльність людини, тому рефлексії цієї діяльності у мозку людини носять досить різноманітний характер, у всякому разі не тільки вербальний» [84, с. 142].

Автори монографії «Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира» (М., 1988) роблять спробу не тільки зіставити, а й показати взаємовідношення мовної та концептуальної КС. Вони показують за допомогою графічного прийому з логіки, який отримав назву колових схем К. Еллера, співвідношення обсягу концептуальної та мовної КС. У результаті виходить, що концептуальна КС не тільки ширша за мовну КС, вона взагалі цілком включає останню [140, с.146].

Отже, суцільна картина світу має два виміри – поняттєвий – концептуальний – та мовний – вербальний. При цьому концептуальний рівень можна дослідити тільки при дослідженні мовного, тому що концепти переважно мають вербальне вираження, або їх значення можна встановити за допомогою лінгвістичного аналізу.

Картина світу – це абстрактне поняття, яке впливає з конкретних уявлень кожної людини про світ. Узагальнення цих уявлень і дає загальне поняття картини світу. Але узагальнення є кінцевим етапом дослідження, основними засобами, які дають об'єктивні результати, є вивчення індивідуальних світоуявлень. Аналіз художнього тексту дозволяє це зробити найзручнішим шляхом. Річ у тому, що авторська особистість, його система поглядів на світ обов'язково відбивається у творах. Це не просто індивідуальна модель світу, це світ, що існує за власними законами. Художній текст не стільки відбиває об'єктивну дійсність, скільки створює власну, яка може перетинатися з об'єктивною. Вона має два рівні – концептуальний і мовний, як будь-яка картина світу. Дослідження цієї моделі передбачає пошук та аналіз основних концептів, що відбилися на вербальному рівні. Словесною формою вираження концептів може бути, на наш погляд, як лексична, так і граматична мовна одиниця.

Однією з найяскравіших лексичних одиниць у вираженні мовної картини світу є колоратив. Символічні колірні номінації відображають

особливості мотивації, наявної в кожній з мов і зумовленої національними та ідеологічними чинниками. Символічні значення колоративів насамперед актуалізовано в рекламі та політиці.

У рекламному дискурсі колір належить до найпотужніших психологічних засобів, що впливають на свідомість і підсвідомість реципієнтів [108]. Навіть відомі бренди і торгові марки обирають символічні кольори, що виконують іміджеву функцію. Так, червоний з білим – кольори торгової марки „Кока-кола”, фіолетовий з помаранчевим – мобільного оператора „UMC”, червоний з жовтим – „Мак Дональдс” тощо. Звичайно, відповідно до кольорів у рекламі використовують і колоративи в переносному значенні на позначення як іміджевого кольору, так і в прямому значенні.

У політичному дискурсі колірні лексеми ідеологізуються, виникають переносні значення, зумовлені політичними подіями або ідеями. Це явище має історичне підґрунтя: з давних часів відомі повстання „жовтих” та „червоних” пов’язок, що отримали назву за символікою відповідних представників цих визвольних рухів.

Проте уявлення про лінгвоментальність певного народу можна отримати насамперед під час аналізу стійких сполук – фразеологізмів, що закріплюють досвід народу в афористичній формі і мають характерну семантику в кожній мові. Фразеологізми не можна перекласти буквально, слід відтворювати не значення окремих компонентів, а загальний зміст стійкої сполуки. Колоративи належать до поширених складників фразеологічних одиниць, вживаючись у цьому разі у переносному – фразеологічно зв’язаному значенні і передаючи елементи лінгвоментальності.

3.2. Символічні колірні номінації в лінгвоментальному аспекті

3.2.1. Поява вторинних значень символічних колоративів у складі фразеологічних одиниць. Вивчення фразеологічних одиниць є необхідною складовою частиною дослідження лінгвоментальності певного народу. Стійкі звороти відбивають досвід, накопичений протягом тисячоліть, та маніфестують концептуальний шар свідомості народу. Дослідження концептів, ключових для відповідної культури, передбачає розгляд фразеологічних одиниць як вміщення концептуальної інформації [53]. О. О. Селіванова зазначає, що семіотична природа фразеологізмів має двобічну спрямованість: з одного боку, вони займають певне місце в мовній системі, демонструючи наявність власної парадигматики і синтагматики; з іншого – „занурені в комунікативний простір, інтенційно вилучаються із свідомості мовців у мовленнєвому процесі і налаштовані на етнокультурну інтерпретацію” [138, с. 12]. Виконуючи номінативну функцію в мовленні, фразеологізми істотно відрізняються як від слів, так і від звичайних словосполучень. На лексичному рівні мовної системи фразеологізми розглядають відносно слів, підкреслюючи спільні характеристики – номінативність, експлікація в мовленні в цілісному вигляді; і відмінні – формальна розчленованість компонентів, семантична складність порівняно зі словами [1; 2]. Порівнюючи фразеологізми зі словосполученнями насамперед звертають увагу на тісний семантичний зв'язок між компонентами, який є передумовою синтаксичних особливостей фразеологічних одиниць: вони є синтагматично зв'язаними, виступаючи одним членом речення і виконуючи одну синтаксичну функцію. Крім того, словосполучення конструюються за певними синтаксичними моделями, а фразеологізми відтворюються в мовленні [3; 142].

Дослідження семантики, структури і походження фразеологічних одиниць дозволили створити класифікації, серед яких зокрема слід відзначити класифікацію В. В. Виноградова [36], що було дороблено

М. М. Шанським [170]. Інші спроби розробити типологію фразеологічних одиниць у російському мовознавстві належать Б. О. Ларину, С. Г. Гаврину, В. Л. Архангельському. В українському мовознавстві відома класифікація Л. А. Булаховського, в основі якої генетичний чинник [28, с. Т. I., с. 102-103]. Традиційні дослідження фразеологічних одиниць було предметом розробок таких лінгвістів, як Л. Г. Скрипник [142], Л. Г. Авксентьев [1; 2], М. Ф. Алефіренко [3], А. О. Івченко [70], Г. М. Удовиченка [194], В. Д. Ужченка [157], – зокрема можна виділити роботи харківської фразеологічної школи. Фразеологізми російської [170], англійської [88] та іспанської [90] мов теж ставали предметом аналізу поодиноких класичних розвідок.

Якщо на перших етапах вивчення фразеологічних одиниць на перше місце висували структуру, походження та функціонування, то в останні десятиліття інтерес лінгвістів зосереджено на семантичних особливостях фразеологізмів, зокрема специфіці мотивації. Номінативність фразеологізмів відрізняється від власне лексичної тим, що фразеологізми є завжди вторинними номінаціями, що з'являються внаслідок зміни первинних значень кожного із компонентів. Така специфіка не могла не стати предметом дослідження когнітивістів [136]. Використання методології когнітивної лінгвістики зумовило появу низки наукових розробок, присвячених окремим концептам, репрезентованим у фразеологізмах [145; 156]. Проте подібні дослідження переважно виконано на матеріалі порівняльного аналізу двох мов – наприклад, російської та англійської [103; 104], іноді подано зіставний аналіз близькоспоріднених мов (напр., польська і російська) [87], тоді як вивчення лінгвоментальності в синхронії передбачає аналіз кількох мов.

Особливістю використання колоративів у фразеологізмах є їхня вторинність як одного з компонентів: складники фразеологічних одиниць подано у непрямому значенні, тому їх поєднання зумовлює вторинність

семантики фразеологічної одиниці. Навіть якщо ми бачимо номінацію, що позначає один з основних кольорів, можна стверджувати, що у фразеологізмі його вжито в переносному значенні.

Під час аналізу нас буде цікавити не лише мотивація непрямиго значення, а й механізм виникнення синтагматично зв'язаних одиниць. Взагалі наявність фразеологічних одиниць – стійких словосполучень – слід розглядати у межах синтагматики, тоді як інші відношення – синонімії, антонімії, полісемії тощо – у межах парадигматики. Проте необхідно звернути увагу і на аспект семантичної деривації колоративів, у результаті якої виникають нові слова, точніше нові значення відомих лексем.

Під час розгляду стійких словосполучень, що містять колірний компонент, переважно звертають увагу на два типи зв'язаних словосполучень – терміни (біологічні, зоологічні, ботанічні) та контекстуально зумовлені номінації мастей коней, очей, волосся. Ці дві групи характеризуються синтагматичною залежністю, вони мають чітко зумовлену сполучуваність компонентів: *карими* можуть бути лише очі, а *вороним* – кінь. Однак колірні фразеологізми не обмежуються цими двома групами, тому що крім синтагматичної залежності, існує ще й семантична, яка передбачає не тільки відповідну сполучуваність, а й появу нової семантики – значення фразеологізму не дорівнює сумі значень його компонентів, які, отримавши новий статус, виступають у вторинних значеннях, зумовлених зв'язком, контекстом та специфікою поєднання.

Насамперед кожна колірна номінація утворює низку фразеологічних компаративів типу „такого кольору як...”, де колоративи зберігають первинну семантику, а фразеологізм репрезентує процес мотивації вторинного значення, що виникає в інших компонентах фразеологічної одиниці: *білий як молоко* → *молочний*. Крім того, фразеологізми містять

колоративи у вторинних значеннях, що здебільшого втрачають первинну семантику (яка „затухає”), внаслідок чого виникає асоціативний ряд і нове значення: *жовта преса*.

Ми проаналізуємо колірні фразеологізми, ґрунтуючись на наявності колоративного компонента, який може як зберігати, так і втратити первинне значення.

3.2.2. Фразеологізми з колірним компонентом „чорний”.

Спочатку розглянемо фразеологізми, що містять компонент „ЧОРНИЙ”.

Чорний колір поширений у всіх досліджуваних мовах – іспанській, англійській, українській та російській, проте має дещо різні відтінки значення, виступаючи у символічній функції. Насамперед використання лексеми „чорний” є частотним у компаративних зворотах типу укр.: *чорний як...*, рос.: *черный как..*, англ.: *black as a...*, ісп.: *negro como...* Ядром компаративної конструкції тут виступає колірна лексема, а варіативним компонентом – субстантив відповідної семантики. Субстантив указує на предмет, за яким у свідомості носіїв мови закріплено чорний колір як характерну рису, визначальну ознаку.

Компаратив, що містить вказівку на інший предмет чорного кольору – вугілля (або сажа) – наявний у всіх аналізованих мовах: англ.: *black as a coal; black as soot*; ісп.: *negro como el betun; negro como un carbon*; укр.: *чорний як сажа* (в „Словнику української мови” навіть значення слова „чорний” розтлумачено через ці лексеми – колір сажі, вугілля [193, Т. 11, с. 352]); рос.: *черный как уголь, черный как сажа*. Порівняння з вугіллям та сажею зумовлено об’єктивними причинами: це основне місце існування чорного кольору в природі, бо саме камінне вугілля має чистий чорний колір та є його еталонним виявом, що і зафіксовано в словниках. Таке значення, що виявляє себе як в словниковій статті, що містить тлумачення відповідної колірної лексеми, так і у фразеологізмах

компаративного типу, ми будемо називати **інваріантним** – воно релевантне для всіх досліджуваних мов.

Крім порівняння з вугіллям та сажею, у фразеологічних одиницях наявні компаративи подібної структури, де ядром виступають інші лексеми, що вказують на денотат, визначальною ознакою якого є чорний колір. Не всі вони мають паралелі в українській, російській, англійській та іспанській мовах. Найпоширенішими є фразеологізми, де семантичним ядром виступає найменування птахів – галки та ворони. У словнику наявні дві лексеми – *ворон* та *ворона*, - які вказують на птахів з пір'ям чорного кольору. Вони відрізняються лише тим, що *ворон* – це „великий хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям, що живе подалі від осель” [193, I, с. 740], а *ворона* – „хижий птах із чорним або сірим пір'ям, що живе на деревах поблизу населених пунктів [там само]. Як бачимо, джерелом для утворення фразеологічної одиниці могла стати будь-яка лексема, хоча у першій – *ворон* – для цього більше підстав, тому що вона вказує на високий ступінь вияву колірної ознаки – інтенсивний чорний колір. Незважаючи на це, у фразеологічних одиницях є частотним компаратив, ядром якого слугують лексеми „ворон”, „ворона” або крило ворона.

У деяких випадках ця денотативна частина збігається в усіх аналізованих мовах, що представлено у фразеологічних одиницях: англ. *black as a crow, black as a raven* (в англійській мові лексеми *crow* та *raven* відповідають розглянутим вище *ворона* та *ворон* відповідно); ісп. *mas negro que un grajo* збігаються з українським *чорний як ворона* та російським *черный как ворон*.

Нами зафіксовано і фразеологізми, в яких ядром порівняння виступає лексема або синтаксема, що вказує на колір крила ворона. Так, в англійській мові маємо *black as a raven's wing* та *black as a crow's wing*, в українській – *чорний, як вороняче крило*, в російській – *черный, как*

воронье крыло. Інваріантність компаратива „чорний як ворон” безсумнівна. Більше того, зазначимо, що закріплене у свідомості мовців порівняння чорного кольору з вороном відбилося у пізніше утвореному ад’єктиві *вороний*, який в українській та російській мовах є синтагматично зв’язаним, тому що використовується лише на позначення чорного кольору коня і є назвою відповідної масті: *вороний кінь*.

В українській та російській фразеології наявні і порівняння з іншим птахом чорного кольору – з галкою: укр.: *чорний як галка, чорний як сім галок*, рос.: *черный как галка*. Галка – це птах „родини воронових з чорним пір’ям на спині” [193, II, с. 20]. Порівняння з галкою в українській та російській мовах є навіть поширенішими за порівняння з воронами, цей птах дуже часто використовується у фольклорі.

Якщо в східнослов’янських мовах панують порівняння з вороною та галкою, в іспанській мові ми зафіксувати й інші варіанти. Так, фразеологізм *negro como la cola de un vencejo* буквально перекладаємо „чорний як хвіст стрижа”.

Отже, до інваріантних утворень ми відносимо лише компаративи, що утворені шляхом порівняння чорного кольору з відповідною колірною характеристикою таких предметів реального світу, як вугілля, сажа, ворон (ворона, галка).

Інші фразеологічні одиниці, що мають структуру „чорний як...” спостерігаємо лише в кількох або в одній мові з досліджуваних.

В українській, російській та англійській мовах наявний компаратив укр. *чорний як ніч*, рос. *черный как ночь*, англ. *black as night*. Це порівняння є загальномовним, проте воно поширене і в поетичному мовленні. Пор. у Й. Бродського бачимо такі компаративи: *В тот вечер возле нашего огня / увидели мы черного коня. / Не помню я чернее ничего. / Как уголь, были ноги у него. / Он черен был, как ночь, как пустота. / Он черен был от гривы до хвоста. / Но черной по-другому уж*

была / спина его, не знавшая седла. (...) Он черен был, не чувствовал теней. / Так черен, что не делался темней. / Так черен, как полуночная мгла. / Так черен, как внутри себя игла. / Так черен, как деревья впереди. / Как место между ребрами в груди. / Как ямка под землею, где зерно. / Я думаю: внутри у нас черно. У цього прикладі ми зустрічаємо як загальномовні порівняння (як *вугілля*, як *ніч*) так і оказіональні. Однак навіть авторські компаративи з лексемою „чорний” за змістом близькі до *чорний як ніч*, тобто мається на увазі „темний, навіть чорний”, такий інтенсивний вияв ознаки „темний”, що дозволяє називати предмет чорним. Тут уже не йдеться про наявність чорного кольору в природі, не йдеться і про колір як характерну ознаку певного предмета, як характеристику денотата, а про диференціацію понять „темний” / „світлий”, тобто не про колір, а про світло [35]. Саме сприйняття світла, а не кольору вважає А. Вежбицка універсальним для різних культур, що позначено в національних мовах.

Специфічним з боку формальної репрезентації у фразеологізмах є порівняння чорного кольору з напівдрагоцінним камінням – агатом, чорним бурштином. В українській та російській мові не зафіксовано компаратив *чорний як агат*, але є сталі словосполучення *агатові очі; очі, як агати*. В англійській мові зафіксовано фразеологізм *black as jet*, який буквально перекладаємо „чорний, як чорний бурштин; чорний, як гагат”, цей вираз використовується на позначення блискучого чорного кольору. В іспанській мові бачимо *negro como el azabache* – „чорний як агат”. І хоча в українській та російській мовах відсутній подібний компаратив, все ж таки інваріантний компонент значення присутній.

В англійській та іспанській мовах ми зафіксували порівняння чорного кольору з ебеновим деревом: англ. *black as a ebony negro*, ісп. *somo el ébano*. В українській та російській мовах цього не спостерігаємо, що цілком зрозуміло, тому що відсутня відповідна реалія. У цьому разі на

мову впливає об'єктивна дійсність: природні мови диктують відповідні мовні вирази. Лінгвоментальність тут відбито на примітивному, соціальному рівні, зумовленому природничими умовами певної території, де поширено мову.

Семантично близький східнослов'янським мовам й англійський фразеологізм *black as ink*, який є еквівалентом українського *чорний як чорнило*, що не є фразеологізмом. Етимологічно слово *чорнило* (рос. *чернила*) походить від *чорний*: раніше чорнила мали виключно чорний колір і лише пізніше стали різнокольоровими. Саме тому значення англійського фразеологізму є прозорим і мотивованим для носіїв української та російської мов.

В іспанській мові наявні фразеологічні одиниці, що відсутні в інших досліджуваних мовах. Так, компаратив *negro como un avian* можна перекласти „чорний як літак”. Подібні порівняння не зафіксовано в досліджуваних мовах. Пропонуємо таке пояснення щодо утворення фразеологічної одиниці: знизу, із поверхні землі літак здається чорним, тому що сонячне світло падає зверху на нього і створює тінь. Якщо порівняння з птахами є цілком природним, то і з літаком має близьку природу, тому що людина спостерігає предмет проти сонця і відбиває його чорний колір, який утворений за розглянутим механізмом – інтенсивний темний, тобто позбавлений світла.

В іспанській мові також наявні фразеологізми компаративного характеру, де ядром порівняння виступають назви комах: *mas negro que una hormiga* (чорніше за мурашу), *ponerse color de hormiga* (стати кольором подібним до комахи – потемніти). В українській та російській мовах адекватним перекладом може бути компаратив *чорний як жуук*.

Наведені фразеологічні компаративи, на нашу думку, містять лексему „чорний” у прямому значенні; вони репрезентують пошук кореляцій між вербальним знаком і денотатом. Експлікація мотиваційної

бази дає такі результати: ядром є лексеми „вугілля”, „сажа” – інваріантні для всіх розглянутих мов; також інваріантним є мотивація кольором птахів – різниця полягає лише у виборі конкретних видів птахів (ворон, галка, стриж), інші компаративи мають поодинокі мотивації, релевантні для окремих мов. Мотиваційні основи представлено на схемі. (див.: схему 2). Первинність колоративи не вказує на те, що словосполучення є вільним, воно залишається фразеологічною одиницею, тому що такі компаративи не конструюються, а відтворюються в мові.

Характерологічні номінації суб'єкта, що містять колоратив „чорний”, репрезентують негативні риси людини, негативне ставлення до людини, загальну негативну характеристику.

Європейська культурна традиція переважно розглядає чорний колір в опозиції *чорне/біле* як негативне/позитивне, погане/гарне відповідно. Саме тому опозиція *чорна людина / біла людина* (поза расовими характеристиками) є аксіологічно маркованою. У зв'язку з цим зазначимо наявність низки фразеологізмів, що відбивають цю традицію: ісп.: *desir blanco hoy u negro manane* (говорити сьогодні біле, а завтра чорне), *como de lo blanco u lo negro* (як біле і чорне – пор.: *небо і земля, день і ніч*), *caer de lo blanco a lo negro* (впасти з неба на землю); англ.: *black and white* (чорне і біле), *prove that black is white* (видавати чорне за біле); рос. *говорить на черное белое*; укр. *називати чорне білим*.

У такому значенні колоратив *чорний* використовується в усіх досліджуваних мовах. Тут лексема виступає у переносному значенні „поганий”. На це вказує яскрава оцінна конотація фразеологізмів, навіть можливе використання лексеми *чорний* на позначення вад, вчинків, гріху людини: англ. *two black do not make a white* – „два чорних не дають білого”; ісп.: *mas negro que el no tener* (чорний до неможливого) – недобрый, злий. Звідси українське *чорна душа* – безсердечна людина, тобто „погана людина”.

І. В. Макеєнко зазначає, що в англійській мові протиставлення чорний/білий слід розглядати як антонімію [103, с. 39], що відбиває поняття темний і світлий, тобто є різними виявами одного явища – світла. Таке цілісне сприйняття чорного і білого кольорів, що становлять цілісну сутність, відбито і у фразеології: ісп.: *negros u blancos* (чорне і біле; все одночасно, все без винятку).

Протиставлення *чорного і білого* у переносному значенні фіксуємо у фразеологізмах усіх розглянутих мов. Проте, якщо в прямому значенні вони є антонімами, називаючи два ахроматичні кольори, точніше вказуючи на наявність/відсутність світла, то виступаючи у вторинному значенні, вони корелюють з поняттям гарне/погане. Н.Д. Арутюнова зазначає, що „оцінка „повертає” світ на людину” [7, с. 60], тобто дійсність позбавлена аксіологічних характеристик, вони притаманні лише картині світу. Людина сприймає чорний і білий кольори не просто як протилежні поняття за фізичними характеристиками, а як аксіологічну пару. Для носіїв аналізованих мов „чорний” вказує на відхилення від норми, а „білий” на співвіднесення з нормативними уявленнями про світ. Зауважимо, що в прямому значенні колоративи білий/чорний утворюють опозицію, нейтралізацією якої виступає „сірий”, однак в переносному значенні маємо іншу ситуацію. Поняття оцінки нерозривно пов’язане з нормою, і нормою тут є „білий”, а порушенням норми – „чорний”, переносне значення лексеми „сірий” має негативну конотацію в українській та російській мовах: *сірий день, всі кішки сірі* (все однаково), *сірий учень* (нерозумний). Тут частково збережено нейтральну первинну семантику, проте домінує переносне значення „сірий” – той, де немає світла; поганий. Ступінь негативної оцінки тут менший порівняно з „чорним”. Проте чітко зафіксовано відхилення від норми. Оцінне значення набуває ця лексема і в іспанській мові у фразеологізмі *emineta gris* (сіра висота) – дута, порожня велична, тобто обман.

Таку аксіологічну конотацію має і лексема „темний”, яка не належить до колірних, але співвідносна з ними. Темний – це позбавлений світла, у переносному значенні виступає на позначення нерозумної, неосвіченої людини: рос.: *Ну ты и темень!* У прямому значенні темний часто стає компонентом складних колоративів, додаючи певний відтінок: укр.: *темно-червоний, темно-зелений*, англ.: *dark-blue* тощо, крім ахроматичних кольорів. Непряме значення лексеми „темний” пов’язане насамперед не з опозицією наявність/відсутність світла, а наявністю/відсутністю знань; темний – це не лише нерозумний, неосвічений, а й невідомий: рос.: *темная лошадка*; англ.: *be in the dark* (бути в темряві) – не знати; укр.: *темна вода во облацех* (незрозуміло), *темне діло* – заплутане, незрозуміле.

Серед переносних значень колоратива „чорний” слід виділити окремо те, що зафіксовано в фразеологізмах: укр.: *чорна робота, на чорний день, чорна година*; рос.: *работать как черный вол, черная работа*. Тут лексема має значення „важкий”. В іспанській та англійській мовах такого значення нами не зафіксовано. Однак тут є близьке, хоча іншого походження: від „чорний” – колір шкіри. В іспанській мові взагалі колоратив чорний – *negro* – має це саме походження (укр.: *негр*): ісп.: *trabajar como un negro* (працювати як чорний). Звідси евфемізми *чорний, чорношкірий* для найменування людей з чорним кольором шкіри. Використання евфемізмів більшою мірою властиве носіям англійської мови, зокрема американцям, що зумовлено політичними причинами: так, південні регіони США, де переважає негритянське населення має назву *The Black Belt* (чорний пояс). Хоча не можна заперечувати наявність цього переносного значення колоратива „чорний” і в інших мовах: укр. *чорний як негр*; рос. *держатъ в черном теле* (поводитися суворо). Фразеологізм *чорний хід* теж має близьку семантику: це хід. Розрахований на „чорних” людей.

Лексема „чорний” має і переносне значення „брудний” у фразеологізмах: рос.: *черный как трубочист*; укр. *чорний як сажа*; ісп.: *mas negro que la olle de un guarda* (чорніше за капелюх сторожа) – бути брудним. Це значення яскраво представлене в російській мові: *Ах ты, гадкий, ах ты, грязный, / Неумытый поросенок! / Ты чернее трубочиста, / Полюбуйся на себя: / У тебя на шее вакса, / У тебя под носом клякса...* (Корній Чуковський). В іспанській мові помийна яма (бруд) має назву *pozo negro* (чорна яма).

У деяких фразеологізмах первинне колірне значення зберігається: рос.: *черное золото* (нафта); англ.: *black coat* (чорна сутана) – священник.

Непрямі значення лексеми „чорний”, зафіксовані у фразеології, можна визначити таким чином: **чорний – поганий, неосвічений, невідомий, важкий, брудний**, тобто у всіх значеннях присутній компонент негативної оцінки, причому це властиве всім розглянутим мовам.

3.2.3. Фразеологізми з колірним компонентом „білий”.

Ахроматичною парою колоратива „чорний” є **БІЛИЙ**, який ми розглянемо наступним. Переважна більшість колірних фразеологізмів з компонентом *білий* є компаративами. Інваріантним компонентом, ядром є мотивація білого через природні речовини – вапно, крейду та молоко: ісп.: *blanco como la cal* (білий як вапно), *blanco como el lecher* (білий як молоко); англ.: *as white as a milk* (білий як молоко); рос.: *белый как молоко, белый как мел*; укр.: *білий як* Ядром мотивації є природні речовини білого кольору, що мають майже спільні візуальні характеристики і близькі хімічні параметри, - крейда, вапно, мармур.

Якщо чорний колір зустрічається в природі не так часто, то білий має різноманітні вияви, зокрема у природних явищах, звідси порівняння зі снігом, із хмарами, з борошном тощо. Підтвердженням цього є

існування низки колоративів на позначення білого кольору, що є похідними від цих слів: *молочний, сніжний, білосніжний, вапняний*.

Периферію мотиваційного кола становлять такі лексеми, як *папір*: ісп.: *mas blanco que una hoja de papel* (біліше за папір); рос.: *белый как бумага*.

Для іспанської мови є характерною мотивація на підставі порівняння з кольором квітів: *blanco como el jasmín* (білий як жасмин); *como la flor del almendzo* (білий як мигдальне дерево); *mas blanco que la azucene* (біліше за лілії). В інших мовах такого не зафіксовано, хоча наведені жасмин і лілія поширені не лише на території, де функціонує іспанська мова. Використання такої мотивації у фразеологізмах засвідчує саме лінгвоментальні аспекти колірної фразеології: для іспанської лінгвоментальності є характерним порівняння зі світом живої природи, зокрема рослинним, де перевагу надано квітам. Такі компаративи є емоційно забарвленими, вони позначені підвищеною експресією. Оказіонально такі компаративні звороти можна експлікувати в силу їхньої потенційності, хоча у фразеології їх немає. Так, відчуваючи цю потенційність Ліна Костенко створює образ „хуртовина айстр”, маючи на увазі білий колір квітів, пелюстки яких нагадують сніг. Зіставлення зі снігом, звісно, є поширеним в українській та російській мовах, що зумовлено природними умовами слов'янських країн. Тут не мова впливає на дійсність, а дійсність вимагає вербальної репрезентації. Такого не можна сказати про зіставлення з квітами в іспанській мові, тому що це не пов'язано з реаліями життя, історією чи побутом, тут сприйняття світу певною мірою залежить від мови.

Аналіз мотиваційної бази української та російської мов відносно колоратива білий засвідчив прагматичне ставлення до цього кольору. Можемо зазначити, що білий сприймається як ахроматичний. Протилежний чорному, саме тому для мотивації обрано лексеми, що

називають хімічні речовини, поширені в природі безвідносно до території та побуту. Власне українські та російські мотивації та тяжіють до прагматики: *білий як борошно*, *білий як папір*. Іспанська мова демонструє іншу тенденцію: колірні компаративи мають ядро мотивації, що відсилає до рослинного світу, до квітів. Таких фразеологізмів ми більше не зафіксували, вони виявляють національну мовну специфіку та свідчать про емоційне сприйняття дійсності через мову.

В англійській мові наявний вираз *white caps (horses)* – „білі гребні на хвилях”, буквально „білі конячки” (російський еквівалент – *белые барашки*). Тут колірний компонент у первинному значенні – позначає колір морської піни, а метафоризується другий компонент.

Лексема „білий” набуває у фразеологізмах такого вторинного значення, як „благородний”: ісп.: *cabellero de punta en blanco* (все волосся в білому) – благородна людина: укр.: *білий метал*.

В іспанській мові зафіксовано таке негативне вторинне значення компонента „білий”: *caballo blanco* (людина, що фінансує сумнівні заходи); *salir en blanco* (виходити в білому – „бути в поганому настрої”), *estar en blanco* (бути в білому – „нічого не знати”). Останнє значення властиве і російській та українській мовах: *біла пляма* – невідоме. Це значення корелюється з переносним значенням лексеми „темний”.

Вживання у фразеологізмах водночас двох ахроматичних кольорів – чорного і білого заслуговує на особливу увагу. Ми зазначили вище, що *чорний/білий* здебільшого зафіксовано в свідомості європейців як одна з дуальних опозицій, серед яких виділяють *верх/низ*, *день/ніч*, *життя/смерть*, *мир/війна* тощо [93]. Особливого значення з огляду на це набуває символіка кольору. Розглянемо це на прикладі такого концепту, як СМЕРТЬ. Цей концепт є опозиційним до ЖИТТЯ, проте його переважно оминають у дослідженнях, гадаємо, з причин смислових. Проте цей концепт не меншою мірою, ніж інші, належить до

універсальних, вагомих для всього людства, виражений вербально у всіх мовах. Нас цікавить символіка, пов'язана зі смертю, репрезентована за допомогою кольору.

В європейській культурі траурним кольором визнаний чорний, який символізує тугу, горе, печаль. У східній культурі така роль належить білому кольору. Звичайно, це зовнішні атрибути, які маніфестують відповідні події. Проте мовні факти засвідчують специфічну рису української та російської поховальної традиції. Якщо ми проаналізуємо фразеологізми і взагалі стійкі звороти, що репрезентують концепт СМЕРТЬ, з колоративним компонентом, то побачимо іншу символіку. У російській мові: *белый саван* (погребальное одеяние), *белый как мертвец*, *белый как смерть*. Тут переносне значення вказує на колір обличчя та тіла людини: білий має значення „блідий”.

І лише у стійких виразах *черный от горя*, з'являється чорний колір, який не закріплений за концептом СМЕРТЬ, а лише є атрибутом відповідного стану людини, – туги, печалі. Отже, мовні факти засвідчують домінування східної культурної традиції, яка була панівною для східних слов'ян, і тому її зафіксовано у фразеологічному шарі мови.

До переносних значень лексеми „білий” належить й „урочистий, святковий”: ісп.: *de punta en blanco* (весь у білому); рос.: *как невеста в белом*.

Окремо слід приділити увагу російському та українському фразеологізму *біла ворона*, значення якого можна визначити як „людина, що відрізняється від усіх інших”. Походження цього виразу цілком зрозуміле: всі ворони чорні, а біла – це ненормативний випадок, порушення правила. Такі порушення можливі і серед людей; крім того „біла ворона” – це людина, яка є індивідуалістом, виділяється серед маси однакових подібних один до одного, часто так називають незвичних, талановитих людей. І хоча наявність саме колірної компонента „білий”

зумовлена об'єктивними причинами, у свідомості носіїв мови білий має аксіологічну конотацію – „гарний” – протиставлену чорному „поганий”. Отже, для української та російської мов *біла ворона* – це більшою мірою позитивна характеристика: „людина не така, як всі, але це не погано, а просто незвично”. За часів Радянського Союзу така характеристика мала більш негативне забарвлення як найменування яскравої індивідуальності у суспільстві з домінуванням колективних пріоритетів, проте останнім часом таке значення, на нашу думку, стає другорядним. Гадаємо, що цьому сприяє саме колірний компонент „біла”, який має загальні позитивні семантичні переносні значення.

Цікаво, що в рекламному дискурсі відбулося переосмислення значення цього фразеологізму. На всій території України було відкрито мережу крамниць „*Біла ворона*”, основним товаром у яких є миючі засоби, тобто колоратив *білий* тут тлумачиться не як „винятковий”, як у фразеологізмі, а як „чистий”.

В іспанській мові відсутній фразеологізм такого значення з колоративом *білий*, проте існує інший семантичний відповідник. Для найменування незвичайної людини використовують два фразеологізми з компонентом „чорний”: ісп.: *oveja negra* (чорна вівця) та *garbanzo negro* (чорний горох). Саме тому їх частіше перекладають як „погана вівця”, „виродок”, тобто з експліцитно вираженим негативним значенням.

3.2.4. Фразеологізми з колірним компонентом „червоний”. Більшість фразеологізмів з колірним компонентом „червоний” мають будову компаративів з порівняльним сполучником *як, как, as, como*. Як не дивно, інваріантними шарами у мотиваційному колі є два: перший ґрунтується на порівнянні з морськими тваринами, що під час термічної обробки змінюють колір на червоний (креветки,

раки тощо); другий пов'язаний з рослинним світом – тут маємо як квіти, так і плоди дерев -фрукти.

В усіх аналізованих мовах зафіксовано компаративи такого типу: ісп.: *ponerse como un cataron* (стати як креветка); англ.: *as a lobster* (як лобстер); рос.: *покраснеть как рак*; укр.: *раків пекти* (червоніти). Усі вони мають спільну мотивацію і виражають одне значення – ставати червоним, червоніти. Значення цих фразеологізмів можна передати як „засмутитися, соромитися”: воно спільне для розглянутих мов. Тут „червоний” виступає у непрямому значенні, позначаючи відповідний стан людини, яка, соромлячись, змінюється кольором обличчя.

Поширеним є також порівняння з садовими рослинами і фруктами: ісп.: *colorado como la fresa* (червоний, рум'яний як полуниця); *colorado como una grosele* (червоний як смородина); *colorado como una manzana* (червоний як яблуко); англ.: *as red as a cherry* (червоний як вишня); рос.: *красный как помидор, румяный как яблоко*; укр.: У цих випадках йдеться про характеристику людини, точніше було б сказати „рум'яний як...”, тому що тут синтагматично зв'язана конструкція, мається на увазі не колір людини взагалі, а колір обличчя, для найменування якого існує окрема лексема *рум'яний*.

Якщо мотивація фруктами і ягодами пов'язана виключно з характеристиками суб'єкта, то мотивація кольором квітів може поширюватися як на людину, так і на неістоти. Напр.: ісп.: *colorado como la amepola* (червоний як мак); *colorado como la acerola* (червоний як іспанський глід); рос.: *алый как маков цвет*;

Цілком природним є порівняння з кров'ю, проте тут є варіативність: ісп.: *de color de sangre de toro* (кольору крові бика); укр.: *червоний як кров*. Червоний колір закріплений у свідомості мовців як колір крові, однак фразеологізми, що є вторинними номінаціями, містять переважно інші мотивації.

В англійській мові зафіксовано фразеологічну одиницю з прозорою мотивацією, проте для іспанської і східнослов'янських мов вона не є загальномовною, хоча характерна для індивідуально-авторського мовлення: *as red as fire (flame)* – червоний як вогонь, полум'я.

3.2.5. Фразеологізми з колірним компонентом „зелений”.

Колоратив *зелений* майже не утворює компаративних фразеологізмів, він взагалі рідко зустрічається у фразеологічних одиницях. Для російської та української мов характерні порівняння такого типу: *зелений як трава, зелений як листя*; для іспанської *verde come coles* (зелений як капуста), хоча зустрічається і *verde como la hierba fresca* (зелений як свіжа трава). Ці порівняння близькі за мотивацією, проте маються на увазі різні відтінки зеленого кольору: для іспанської – це світло-зелений, для східнослов'янських – яскраво-зелений. Проте близькість цих вторинних номінацій безсумнівна, її можна відчутти в російському жаргонному „капуста” – гроші, долари, які мають зелений колір (звідси і „зелень”). Семантична близькість безсумнівна: „капуста” – це гроші зеленого кольору; зелені як капуста. Найменування грошей за кольором поширене в усіх мовах: в англійській вираз *the long green* можна перекласти російською „за длинным рублем”. За колоративом „зелений” у фразеології закріплено символічне значення, він позначає грошові одиниці США (долари) і – перенесення типу синекдоха – гроші взагалі.

В українській та російській мовах зафіксовано фразеологізм *зелений змії*, що є перифразом *пияцтва*. В інших мовах такий вираз відсутній. Гадаємо, що колоративний компонент „зелений” з'явився тут завдяки кольору пляшки з вином, яки буває переважно зелений, а

компонент „змій” вказує на спокусу, співвідноситься з біблійним змієм-спокусником в іронічному сенсі.

В англійській мові для вираження цієї семантики використовують вираз *drink tile ale's blue* (допитися до зеленого змія), де колірний компонент представлений словом *blue*, тобто буквально „допитися до того, щоб посиніти”. Російська та українська мова теж використовує синій колір у подібній комунікативній ситуації для найменування кольору обличчя або носа пияків: *синій від п'янки*, *синій ніс*. В іспанській мові існує фразеологізм *beber hasta el delirio* (пити до запаморочення), що адекватно слов'янському *допитися до білої гарячки*. В останньому випадку колоративних компонентів немає, проте більшість наведених виразів містять колірні компоненти, що вказує на наявність чіткого зв'язку у свідомості носіїв мови між станом сп'яніння та певним кольором, колір тут виступає атрибутом відповідного стану людини.

В англійській мові за зеленим кольором закріплено таке вторинне значення, що використовується для характеристики людини, - „бути недосвідченим, молодим”. В українській мові використовують подібний вираз „він ще зелений”. Походження цього значення цілком зрозуміло: від зеленого листя, зеленої трави, зелених рослин, що мають такий колір доки ростуть, є „молодими”. Звідси російське жаргонне слово „забурел” – „став дорослим, досвідченим, навіть нахабним; утратив ілюзії”.

Проте в англійській мові „зелений” має додаткову сему: крім „молодий”, лексема *зелений* передає значення „легковірний, довірливий, дурний”: *be not as green as one is cabbage* (бути не таким дурним, як здається); *green hand* (новачок); *do you see any green in my eye?* (невже я здаюся таким легковірним?). Загальне вторинне значення у цьому випадку можна виразити як „недосвідчений”.

У фразеологізмах *зелений* набуває й іншого переносного значення, зафіксованого у таких стійких виразах: англ.: *green light* (зелена вулиця), *green piece* (зелений світ), *green way* (широка дорога). У цьому разі виникає таке переносне значення, яке можна витлумачити як *зелений* – „вільний”, тобто *зелена вулиця* – це вільна вулиця, вільний шлях; *зелена дорога* – вільна дорога. Що стосується фразеологічної одиниці *green piece*, то певною мірою зберігає первинне значення колоратива, проте актуалізує переносне значення „природний”. Крім того, зазначений фразеологізм є назвою всесвітнього руху за збереження та охорону навколишнього середовища, що, звісно, підкреслює цю семантику.

3.2.6. Фразеологізми з колірним компонентом „синій”.

Уживання колоратива „синій” у фразеологічних одиницях є досить рідкісним явищем порівняно з частотністю використання синього кольору в реальному житті. Серед фразеологізмів слід виокремити компаративи, що містять порівняння та відповідають сталій моделі *Синій як + Nom1*, в усіх досліджуваних мовах.

Компаративні фразеологізми з колоративом „синій” не належать до частотних. Ядро мотиваційного поля становлять порівняння з небом і морем: ісп.: *el azul del ciebo* (синій як небо); укр. *блакитний як небо*; рос.: *синий как небо*. Порівняння з морем і небом є цілком природними, адже в реальності вони відповідають усім відтінкам синього кольору – від світло-блакитного до темно-синього.

Ця ж семантика наявна в англійських фразеологізмах, де синій колір має значення безкінечності („немає кінця, межі, як море чи небо”): англ. *till all is blue* (до безкінечності, до кінця часів); англ. *disapper into the blue* (зникнути, розчинитися в повітрі), англ. *blue dreams* (блакитні мрії). Тут наявний асоціативний зв’язок: синій колір

метафорично вказує на небо, повітря, які в свою чергу асоціюються з безкінечністю. Таким чином відбувається процес подвійної метафоризації, результат якого зафіксовано у фразеологізмах, а колоратив виступає як „іграшка з подвійним дном”, у ньому кілька змістів, що пов’язані між собою не „горизонтально”, а „вертикально” – за допомогою асоціацій. Подібні асоціації із синім кольором поширені і в російській мові, де синій набуває значення „мрійне, недосяжне”: рос. *голубая мечта, голубые дали*.

Семантично близькою до цієї групи фразеологічних одиниць виступає відомий символічний образ, вигаданий М. Метерлінком, – синій птах. І хоч цей образ виник в німецькій мові, він набув ідіоматичного характеру і в інших мовах, зокрема є досить популярним в російській та українській. В однойменній п’єсі автор виводить героїв, які шукають по світу синього птаха і знаходять у різних країнах різних птахів синього кольору, проте це не приносить їм щастя. І лише сіра горлиця, що зустрічає їх біля рідної хатини, стає тим самим синім птахом щастя, за яким не треба було ходити далеко. Синій птах тут виступає символом щастя, а його пошук є дорогою до мрії. З того часу образ мрії – синього птаха – набув прецедентного характеру, на що вказує апеляції до нього в культурі і зокрема, літературі. Так, наприклад, у пісні „Синяя птица” російського гурту „Машина часу” зустрічаємо так слова: *Мы охотники за удачей – птицей цвета ультрамарин...* Отже, навіть зміна колірної лексеми з *синій* на запозичене *ультрамарин* (насичений колір моря) не змінює значення: синій птах – птах кольору ультрамарин – мрія. Так, фразеологізм *синій птах* має значення „мрія, вдача”, а фразеологічна одиниця *впіймати синього птаха* – досягти неможливого, здійснити мрію.

До відомих у російській мові фразеологічних одиниць належить й ідіоматичне прокляття рос. *гори синим пламенем*. Відомо, що синім

кольором горить природний газ, тому і з'явилася саме така метафора, проте фразеологізм означає побажання зникнути, запропасти, адресоване співрозмовнику.

Дещо вибивається з цього ряду фразеологізм *синя борода*, що походить від імені казкового персонажу однойменної казки Ш. Перро. Головний герой цієї казки постійно одружувався, а потім вбивав своїх дружин, тому зазначений фразеологізм вживають на позначення чоловіка, який негативно ставиться до своєї дружини. Колоратив *синій*, наявний у складі фразеологічної одиниці, зумовлений образом героя казки: він мав пофарбовану синім бороду. Звідси і такий негативний підтекст фразеологізму і колоративу як його компоненту.

Окремо слід розглянути фразеологізм з колоративом „блакитний”, властивий усім аналізованим мовам, проте за походженням англійський: англ.: *blue blood*; ісп.: *sangre azul*; укр.: *блакитна кров*; рос.: *голубая кровь*. Цей фразеологізм має таку семантику: люди благородного походження аристократи; вони настільки відрізняються від звичайних, що в них навіть кров блакитна. Звісно, кров червоного кольору (навіть словникові статті містять у тлумаченні червоного кольору апеляцію до кольору крові), тому вживання іншої колірної лексеми вказує на ненормативність явища, порушення правил, проте *синій* тут витупає в значенні *благородний*.

Отже, у фразеологізмах колоратив *синій* набуває широкого спектра значень, серед яких домінують асоціативні значення „синій – колір мрії, неосяжності, простору”. Насамперед синій колір у фразеологічно зв'язаному значенні передбачає апеляцію до кольору моря, неба, тобто вказує на неосяжні простори, безкінечність. Цей колоратив належить до поширених у літературних образах, тому деякі оказіональні фразеологізми, що вже стали загальнономовними, містять його в різних значеннях.

3.2.7. Фразеологізми з колірним компонентом „жовтий”.

Компаративи зі словом „жовтий” зафіксовано в англійській мові: *as yellow as gold* (жовтий як золото) та іспанській: *amarillo como la bilis* (жовтий як жовч). Як бачимо, структурно наведені фразеологізми дуже близьку, проте об’єкт порівняння різний. В англійській мові маємо звичайне порівняння із золотом, яке наявно в усіх аналізованих мовах у вигляді ад’єктивів на зразок *золотий, золотавий* і под. В іспанській мові порівняння іншого типу: жовтий відповідає кольору жовчу, що зафіксовано лише в цій мові.

В українській та російській є компаратив близької семантики *золотий як сонце*, де „золотий” вжито в переносному значенні на позначення кольору.

Протилежний процес семантичної деривації спостерігаємо у фразеологізмі *жовта лихоманка*, де лексема „жовтий” виступає у значенні „золотий”, причому не колірної семантики, а в прямому значенні: мається на увазі жадання золота. І. В. Макеєнко зазначає, що в англійській мові лексема „жовтий” у переносному значенні має негативне забарвлення: це колір зради, хвороби, дослідниця вважає, що звідси походять фразеологізми *yellow streak* (риса віроломства), *yellow press* (жовта преса), рос.: *желтый дом, желтый билет* (на позначення душевної хвороби) [103]. Можна говорити про те, що фразеологізми репрезентують імпліцитну негативну семантику колоратива *жовтий*.

Отже, колірні фразеологізми певною мірою відбивають лінгвоментальну специфіку аналізованих мов. З викладеного зрозуміло, що переважають фразеологічні одиниці, ядром яких виступають колірні лексеми *чорний* і *білий*, що є інваріантним для іспанської, англійської, української та російської мов. Проте значення фразеологізмів може бути різним залежно від компаративної частини,

тобто специфіка порівняння цілком зумовлена особливостями світогляду.

3.3. Денотативні колоративи: актуалізація периферійних сем кольору

Процеси виникнення переносного значення у символічних і денотативних колоративів є протиспрямованими. Символічні колоративи містять колірну сему як ядерну у прямому значенні, а в переносному вона пересувається на периферію або взагалі зникає. Денотативні у прямому значенні містять колірну сему на периферії (або її містить субстантив, від якого вони походять), а в переносному значенні колірна сема стає ядерною.

Проаналізуємо денотативні колоративи, первинне значення яких тісно пов'язано з матеріальним світом речей. Мотивація під час виникнення непрямого колоративного значення буде обрана для класифікації номінацій. У кожній мотиваційній групі проведемо зіставний аналіз, який продемонструє наявність прямих відповідників і розбіжностей у досліджуваних мовах.

Для аналізу ми обрали лишу українську, російську та іспанську мови з огляду на те, що непрямі номінації кольорів в англійській мові детально досліджено [103]. Для ілюстрації будемо наводити приклади і з англійської мови.

1. Найменшу групу номінацій (19 лексем непрямих найменувань) становлять слова, переносне колірне значення яких мотивоване **кольором квітів**. Такі номінації частотні в усіх досліджуваних мовах, хоча повного збігу немає. Розглянемо номінації, що походять від назв квітів, за колірними групами. *Білий* і *чорний* кольори у цій групі не представлено. Прикметник *лілейний*, що походить від застарілої,

поетичної назви лілії – лілея [193, IV, 515], – здатний позначати різноманітні кольори, як білий, так і жовтий, червоний тощо, хоча в поетичному мовленні переважає вживання номінації на позначення білого кольору, а лілейний тлумачиться як символ чистоти та білизни. Відтінки червоного кольору репрезентовано такими лексемами, як укр. *рожевий* і рос. *розовый*, ісп. *rosado* – колір троянди, рожево-червоний, що вже стали назвою окремого кольору і майже втратили внутрішню форму, враховуючи той факт, що квіти, від назв яких походять колоративи, не мають одного закріпленого кольору, окрім того, що називається рожевим, тому в аспекті діяхронії російське *розовая роза* містить тавтологію. Проте на діяхронному рівні кожен з колоративів на позначення рожевого кольору походить від назви квітки – в українській мові від *ружа*, в іспанській – від *rosa*. Отже, лише українське *рожева троянда* не містить тавтологію, тому що колоратив *рожевий* є похідним не від *троянди*, а від *рожі* – рос. *мальва* – багаторічна рослина з рожевими квітками. У розмовному мовленні рожею називають і троянду [193, VIII, 598].

Усі інші колоративи, похідні від назв квітів, в українській та російській мовах репрезентують відтінки синього кольору: укр.: *бузковий, волошковий, фіалковий, фіолетовий*; рос.: *сиреневый, васильковий, фиолетовый, гиацинтовый*. Цікаво, що ці номінації називають майже один і той самий колір, і вибір лексеми зумовлений переважно суб'єктивними чинниками. В іспанській мові ми фіксуємо номінації, що називають фіолетовий колір: *caracho* – колір фіалок; *lila* – світло-фіолетовий. Остання лексема є спільнокореневою з українським *ліловий* та російським *лиловый*, що є запозиченими, походять від французького *lilas* – бузок, тобто *ліловий* – бузковий колір. В іспанській мові також зафіксовано лексему *cardeno* – колір квітки чортополоху, називає фіолетовий колір в іспанській, ця номінація

застосовується як синтаксично обмежена для найменування кольору шкіри биків – темно-фіолетового, фіолетово-чорного.

В іспанській мові зафіксовано непрямі найменування жовтого кольору за назвою резеди *gualdado* – кольору резеди, жовтий, та шафрану *azafranado*.

Представимо результати наших спостережень у таблиці (див. табл. 3.1.), де певні номінації мають чіткі відповідники в інших мовах, а деякі представлені лише в одній мові.

Таблиця 3.1

Кольоропозначення, похідні від назв квітів

українська мова	російська мова	іспанська мова
фіолетовий, ліловий	фиолетовый, лиловый	lila
фіалковий	фиалковый	caracho
рожевий	розовый	rosado
бузковий	сиреневый	-----
волошковий	васильковый	-----
-----	-----	cárdeno
-----	-----	gualdado
-----	шафранный	azafranado

2. Семантично до першої групи наближаються номінації, що походять від назв **фруктів, овочів, ягід**, тобто рослинних плодів (загальною кількістю 31 лексема). Ми свідомо розділили номінації, що походять від назв квітів, і ті, що походять від назв плодів. Хоча семантично вони близькі, тому що є номінаціями, похідними від назв рослин, проте друга група, що об'єднує плоди, на відміну від першої, характеризується більшою функціональністю і релевантністю в житті людини.

Серед лексем цієї групи можна виділи запозичені і власне слов'янські номінації. Серед запозичених: відтінки жовтого – *апелсиновий, лимонний*; відтінки зеленого *оливковий, фісташковий*;

відтінок червоного *гранатовий*. Відповідники в іспанській мові: *limonado* – лимонний, *anaranjado* – апельсиновий, *oliváceo* – оливковий; мають однаковий корінь і спільну мотивацію.

Назв, що походять від плодів, що ростуть на території України та Росії, більше. У цій групі велика кількість номінацій на позначення червоного кольору: укр.: *буряковий*, *сливовий*, *вишневий*; рос.: *бурячковий*. Деякі з них є спільними з іспанськими: малиновий – *frambueso*, баклажановий – *aberenjenado*. Проте наявні й поодинокі випадки номінацій інших кольорів: укр.: *салатний*, *сливовий*, *гірчичний*, *горіховий*, *персиковий*; ісп.: *agarbanzado* – колір турецьких горіхів, горіховий; *triqueño* – кольору пшениці; *datilado* – кольору фініків.

Порівняно з першою групою номінації, що походять від назв плодів, є майже вдвічі частотнішими, що представлено в таблиці (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Кольоропозначення, похідні від назв плодів

українська мова	російська мова	іспанська мова
апельсиновий, помаранчовий	апельсиновый	anaranjado
баклажановий	баклажановый	aberenjenado
буряковий	бурячковый	-----
вишневий	вишневый	-----
горіховий	ореховый	agarbanzado
гранатовий	гранатовый	-----
лимонний	лимонный	limonado
малиновий	малиновый	frambueso

оливковий	оливковый	olivaceo
сливовий	сливовый	-----
фісташковий	фисташковый	-----
-----	-----	triqueno
-----	-----	datilado

3. Третю, найбільш чисельну, групу становлять колоративи, що походять від назв **дорогоцінних каменів та металів**. Номінації цього різновиду частотні як для іспанської, так і для української та російської мов (45 лексем непрямих колоративів), але іспанській мові вони властиві меншою мірою. Чіткі відповідники та розбіжності представлено в таблиці. (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Кольоропозначення, похідні від назв металів і дорогоцінних каменів

Українська мова	Російська мова	Іспанська мова
свинцевий	свинцовый	aplomado, plomiso
бронзовий	бронзовый	bronceado
металевий	металлический	metalescente
срібний	серебряный	plateado
золотий	золотой	dorado
стальний	стальной	-----
мідний	медный	cobriso
кораловий	коралловый	coralino
сапфіровий	сапфировый	zafíreo
агатівий	агатový	-----

аквамариновий	аквамариновый	-----
аметистовий	аметистовый	-----
малахітовий	малахитовый	-----
опаловий	опаловый	-----
смарагдовий	изумрудный	esmeraldino
-----	бирюзовый	azual turquesado
жемчужний	кольору перлини	perlino

Наведені ланцюги слів переважно або мають спільний корінь (*бронзовий – бронзовый – bronceado*), що походить від індоєвропейської мови, або ж в іспанській мові наявні латинські номінації відповідних кольорів, відомі і слов'янам (*perlino* – укр. *перлина*, хоча відповідного колірною прикметника немає).

Цілком можливо, що в іспанській мові оказіонально можуть утворюватися кольоропозначення від наведених назв каменів, що не зафіксовано в словниках. Так, у фразеологізмах знаходимо: *negro como el azabache* – „чорний, як агат”, тобто можна перекласти як *агатовий*. Ми вважаємо, що лакунарність таких непрямих номінацій в іспанській мові легко компенсується, а подібне значення можна передати у порівняннях. Проте говорити у цьому випадку про специфіку української та російської картин світу можна лише з певним ступенем умовності: йдеться лише про наявну в цих мовах потребу в кольоропозначеннях, відмінних від іспанської мови. В українській та російській мовах ширший спектр колірних номінацій у плані їхньої мотиваційної основи, що засвідчує багатий словотвірний потенціал мов.

Серед денотативних колоративів нами зафіксовано і такі, мотивацією для яких стали назви речовин (ісп. *achocolatado* – укр. *шоколадний*; рос. *шоколадный*; ісп. *canelo* – укр. *кольору кориці*; ісп. *crema* – укр. *кремовий*, рос. *кремовый*; ісп. *melado* – укр. *медовий*,

рос. *медовый*; ісп. *vinoso* – укр. *винний*, рос. *винный*); природних явищ та стихій (ісп. *verdemar* – укр. *морський*, *колір морської хвилі*, рос. *морской*; ісп. *igneo* – укр. *вогнений*; рос. *огненный*; ісп. *celeste* - укр. *небесний*, рос. *небесный*; тварин і птахів (12 лексем у трьох мовах), однак у кількісному відношенні номінації цих груп меншою мірою, ніж проаналізовані, репрезентовані в аналізованих мовах. Вивченню їхньої специфіки слід присвятити окреме дослідження.

Такі найменування переважно є спільними для іспанської та української мов, вони демонструють ту властивість мови, яку можна визначити, як соціологізація. Людство для створення відповідних найменувань використовує назви предметів, що широко використовуються в побуті.

В українській мові ще фіксуємо такі номінації: *антрацитовий*, *вугільний*, *кавовий*, *молочний*, *сніжний*. В іспанській мові такі перенесення мають okazіональний характер, найчастіше набувають форми порівняння, але не є свідченням розбіжності української та іспанської лінгвоментальності. Йдеться лише про актуальність метафори: в українській мові вона є „стертою”, узуальною, а в іспанській цей процес ще не завершено. Проте вторинне (колірне) значення наведених лексем буде однаково зрозумілим носіям обох мов.

Звичайно, чітко розмежувати колоративи за лексико-семантичними групами дуже важко. Ми зазначили передусім ті, що однаково властиві як іспанській, так і українській та російській мовам. Але слід зауважити, що в іспанській мові існують номінації, які здатні виконувати функцію кольоропозначення, але належать за семантикою до групи, в принципі не властивої українській та російській мовам. Це найменування кольорів на підставі кольору тварин. Українська мова знає одну таку номінацію, використовувану

для найменування яскраво-жовтого кольору – *канарейковий* (пор. рос. *канареечный*).

В іспанській мові маємо такі: ісп. *ravonado* – укр. колір індика; ісп. *resendo* – укр. колір риби. Перша номінація використовується на позначення синього кольору, а друга – сірого, сріблястого. Цікаво, що фразеологічна лексика засвідчує інше колірне значення, закріплене за індиком: *colorado como un ravo* – дослівно „червоний як індик”, відповідає українському *червоний як рак*.

В іспанській фразеології спостерігаємо ще виразнішу тенденцію до позначення кольору лексемами, які називають тварин. У цих випадках, як правило, маємо прозору мотивацію: номінація вказує на колір тварини. Наведемо приклади, що можна вважати відповідними в українській та іспанській мовах: ісп. *ponerse como un camarón* „стати подібним до креветки” – укр. *почервоніти як рак*; *de color de sangre de toro* „кольору крові бика” – *червоний як бичача кров* (пор. з назвою червоного вина „Бичача кров”); *negro como la cola de un vencejo* „чорний, як хвіст стрижа” – *чорний як ворон*. У таких випадках йдеться про поширених на території країни тварин (саме тому з’являється пара *стриж – ворон*), які є дуже важливими у суспільному житті людини, у сільському господарстві.

Проте, крім близьких за значенням фразеологічних одиниць в українській та іспанській мовах, іспанська мова засвідчує велику кількість колірних непрямих лексем, мотивованих назвами тварин. Наприклад: *de color de panza de burro* - кольору, „як живіт у віслюка” – бурого кольору; *ponerse color de hormiga* – стати за кольором „подібним до мурахи” – стати чорним; *como ala de mosea* – „як крило мухи” – темно-бурого кольору. Наведені фразеологізми не мають українських відповідників, їх не можна перекласти ідіоматично, тому що цей фрагмент картини світу українців та іспанців різняться.

Тенденція до кольоропозначення через назви тварин, на нашу думку, взагалі притаманна іспанській мові.

Отже, в результаті аналізу трьох груп колоративів денотативного типу в іспанській, українській та російській мовах ми дійшли таких висновків: в основі мотивації колірної семантики найчастіше лежать такі денотати, як метали і дорогоцінне каміння, плоди, квіти; непрямі денотативні колоративи здатні виражати лінгвометальну специфіку мови, зокрема екстралінгвістичну вмотивованість специфічних рис окремих мов.

Висновки до розділу 3

Дослідження непрямих номінацій кольорів можна розгортати у двох напрямках: по-перше, це вивчення переносного значення власне колірних лексем, що виступають у вторинних функціях, а по-друге, аналіз номінацій, що виконують функцію кольоропозначення як вторинну, проте до колоративів не належать. У першому випадку йдеться про метафоричне вживання колоративів із частковим збереженням або втратою первинного значення, а в другому – про використання слів, значення яких обов'язково має одну із сем колоративного типу на периферії.

Колоративи, вжиті в непрямих значеннях, тобто такі, що набули метафоричного семантичного перенесення здатні відображати елементи лінгвоментальності певного народу. Ми пропонуємо називати цю групу непрямих номінацій **символічними** з огляду на те, що вони передусім набувають певної символічності, виступаючи маркерами індивідуального, національного або ідеологічного характеру. Адже поява символічних непрямих номінацій зумовлена особливостями національного світосприйняття: в силу

загальномовної специфіки таких перенесень значення можна говорити і про особливості мотивації в кожній мові.

Друга група лексем у первинному значенні не є колоративами, проте здебільшого вони містять сему кольору на периферії. Переважно такі лексеми мають денотатом такий предмет об'єктивної дійсності, який одну з характерних ознак колірної типу. У переносному значенні такі лексеми стають колірними номінаціями, причому наявність експресивного компонента не є обов'язковою. Ці номінації не втрачають семантичного зв'язку з первинним значенням, адже фіксація колірної компонента значення можлива лише за умови асоціативного зв'язку, що лежить в основі метафоричного переносу. Такий тісний зв'язок з денотатом дозволяє назвати цю групу непрямих колірних номінацій **денотативними**.

Процеси виникнення переносного значення у символічних і денотативних колоративів є протиспрямованими. Символічні колоративи містять колірну сему як ядрну у прямому значенні, а в переносному вона пересувається на периферію або взагалі зникає. Денотативні у прямому значенні містять колірну сему на периферії (або її містить субстантив, від якого вони походять), а в переносному значенні колірна сема стає ядрною. Проте спільними ознаками денотативних і символічних колоративів є узуальність та контекстуальність.

Особливістю використання колоративів у фразеологізмах є їхня вторинність як одного з компонентів: складники фразеологічних одиниць подано у непрямому значенні, тому їх поєднання зумовлює вторинність семантики фразеологічної одиниці. Навіть якщо ми бачимо номінацію, що позначає один з основних кольорів, можна стверджувати, що у фразеологізмі його вжито в переносному значенні.

Колірні фразеологізми певною мірою відбивають лінгвоментальну специфіку аналізованих мов. Переважають фразеологічні одиниці, ядром яких виступають колірні лексеми *чорний* і *білий*, що є інваріантним для іспанської, англійської, української та російської мов. Проте значення фразеологізмів може бути різним залежно від компаративної частини, тобто специфіка порівняння цілком зумовлена особливостями світогляду.

В основі мотивації колірної семантики денотативних колоративів найчастіше лежать такі денотати, як метали і дорогоцінне каміння, плоди, квіти; непрямі денотативні колоративи здатні виражати лінгвоментальну специфіку мови, зокрема екстралінгвістичну вмотивованість специфічних рис окремих мов.

РОЗДІЛ 4

НЕПРЯМІ КОЛІРНІ НОМІНАЦІЇ В МОВЛЕННІ: ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛІРНОЇ ЛЕКСИКИ В РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСІВ

4.1. Колоративи в художньому тексті: метафоричне значення

4.1.1. Непрямі колірні номінації в російському поетичному мовленні. Теорія номінації виробила загальну типологію номінацій, засновану на розробці В. В. Виноградовим типів лексичних значень слів. Первинність і вторинність найменувань виділяється на основі їхньої функціонально-генетичної природи і пов'язана з особливістю мовної форми виражати кілька значень, а мовного об'єкта – одержувати нове найменування. На думку В. Н. Телії, для теорії номінації «однаковою мірою важливі та інтересні як прийняті мовою, і okazіональні найменування» [151, с. 135].

Для аналізу колірних okazіоналізмів у російському поетичному мовленні ми обрали ліричні вірші поетів ХХ століття, зокрема А. Ахматової, В. Маяковського, В. Брюсова, М. Цветаєвої та ін. Насамперед ми звернули увагу на денотативні okazіональні колоративи, що демонструють актуалізацію колірної семантики периферійного характеру. Проте okazіональна номінації з огляду на свою специфіку передбачає появу колірного значення в лексемах, що взагалі не містять колірного семантичного компонента.

Вторинними узуальними найменуваннями кольору в російській поезії переважно є ад'єктиви, що виступають у переносному значенні, закріпленому в словнику. У таких випадках у прямому значенні ми маємо відносний прикметник, що вказує на безпосередній зв'язок із предметом, ознаку якого виражає. Наприклад: *Круги циферблатов*

янтарных / *Волшебно зажглись над толпой* (В. Брюсов); *Это было у моря, где волна бирюзова,* / *Где ажурная пена и соната пажба* (И. Северянин); *И малиновое солнце* / *Над лохматым сизым дымом...* (А. Ахматова). Оказіонального характеру наведеним лексемам надає контекст. Річ у тому, що колоративи рос. *янтарный, бирюзовый, малиновый* мають у переносному значенні колірну семантику, зафіксовану у словнику, однак завдяки поєднанню цих слів з відповідними номінативами утворено авторські метафори. Якщо словосполучення *малинове вино* є цілком природним для мови, тобто містить „стерту” метафору, то вже *малинове сонце* є оказіональним.

Отже, у вторинній функції колірної номінації виступають слова, що позначають ознаку предмета, колір якого є характерною рисою і навіть може входити до структури лексичного значення як периферійна сема. Зокрема, це стосується найменувань дорогоцінних і напівдорогоцінних каменів: рубін, агат, перли, бірюза тощо, похідні ад'єктиви яких мають переносне значення кольору. Наприклад: *Янтарь*. – Твердое прозрачное смолистое ископаемое вещество желтого или желто-бурого цвета, которое употребляется для изготовления различных мелких вещей, украшений [192, Т.4. – С.1463].

Крім того, поширені колірні номінації, що мають у первинному значенні безпосереднє відношення до ягід, фруктів, овочів і квітів: лимонний, бурячковий, вишневий, морквяний, абрикосовий, волошковий, рожевий тощо, напр.: *У меня есть мама на васильковых обоях...* (В. Маяковский).

Денотати іменників, від яких утворені прикметники цієї семантичної групи, мають характерний колір, хоча ця ознака не обов'язково належить до структури лексичного значення. Наприклад, в А. Белого: *Солнца контур старинный,* / *Золотой, огневой,* /

Апельсинный и винный / Над червонной рекой. У цьому прикладі наведено одночасно кілька непрямих колоративів: прикметник *золотой* належить до узуальних колірних непрямих найменувань, що використовують на позначення жовтого кольору; прикметник *огневой* є okazіоналізмом словотворчого характеру (узуальний – *огненный*), автор змінив словотвірний формат, тому виникло нове слово; прикметники *апельсинный* та *винный* належать до узуальних непрямих колоративів, проте незвичайними є використання їх для атрибутивної характеристики сонця. Наведемо словникові дані. *Апельсин* (прикм. **апельсинний** і *апельсиновий*). – Великий жовтогарячого кольору ароматний плід апельсинового дерева [192, Т. 1. – С.47]. *Вино* (прикм. *винний*). – Напій, що містить алкоголь [192, Т.1. – С. 294]. У цьому випадку сема колоративу актуалізується тільки в першому слові, а прикметник *винний* не має значення кольору, зафіксованого в словнику. З огляду на це, зазначимо, що автор використовує як узуальні непрямі колоративи, так і okazіональні.

До узуальних найменувань відносимо і стерті метафори, первинним значенням яких є номінація коштовних металів: золото, срібло, свинець і ін. Причому в цьому разі немає переваги ад'єктивів: *...стая зеленых дубов / Волнуется купой подъятой / В косматый свинец облаков* (А. Бєлий); *Я родился и вырос в балтийских болотах, подле / серых **цинковых** волн, всегда набегавших по две...* (Й. Бродский); *Медное солнце смеялось...* (І. Анненський).

Особливе місце в цій лексико-семантичній групі вторинних номінацій репрезентують найменування, основне значення яких пов'язано з вогнем і сонцем, а переносні передають яскраво-жовтий колір: *Застынет все, что пело и боролось, / сияло и рвалось:/ И зелень глаз моих, и нежный голос, / И **золото** волос* (М. Цветаєва).

Осень убирала и березу в золотой убор (І. Бунін). На наш погляд, наведені номінації можна кваліфікувати як узуальні метафори, тому що вони не втратили внутрішню образність і при цьому є загальноживаними.

Механізм вторинної номінації в подібних випадках простий. Відбувається експлікування периферійного компонента значення, зумовлене контекстом, і «загасання», імплікування основного компонента, що складає ядро прямої номінації.

До вторинних найменувань ми відносимо і складні слова-кольоропозначення, композити, побудовані за наявними у мові моделям і які містять компоненти, що виступають у первинній функції. Такі лексеми кваліфікуємо як потенційні найменування, тому що вони можуть бути утворені носіями мови на основі відомих моделей. Проте при цьому з'являється нова лексична одиниця зі своєю власною значеннєвою структурою, новий номінативний знак.

Використання композитів з метою найменування пов'язано із синтагматичним аспектом вторинної номінації: непряма номінація стосується лише зовнішню форму позначення і полягає в заміні прямої номінації або розгорнутою формою, або конденсованою. Найбільш поширені складні кольоропозначення типу *лилово-серый* (М. Зенкевич); *бледно-синяя мгла* (А.Белій); *да Неву буро-желтого цвета* (І. Анненський). Похідне найменування утворене на основі двох прямих колірних номінацій, об'єднання яких в одну лексему дозволяє говорити не про найменування «чистого» кольору, а про відтінки або ступінь інтенсивності одного з частин, що входять до похідного слова компонентів, або про проміжний колір, семантичні межі якого позначені прямими найменуваннями.

Характерною рисою композитних найменувань є мотивованість значення. «Похідне слово, побудоване за визначеною моделлю, є

мотивованою мовною одиницею не тільки в тому сенсі, що воно містить у вигляді твірної основи джерело називання, але й у тому плані, що його формальна структура виступає як внутрішня форма, що має певне значення» [43, с. 245]. Ці лексеми, що є потенційними номінаціями, належать мовленню, а не системі мови, тому що не фіксуються словниками, але можуть бути сконструйовані носіями мови.

Художній текст репрезентує складні кольоропозначення потенційного характеру, що називають специфічні відтінки квітів, що бачить лише око поета. Отут має місце спроба передати найтонші нюанси кольору: *изумрудно-яркая трава* (І. Бунін), *...В лилово-синем море...* (І. Бунін), найменування яких відсутні в словниках.

Специфіку похідних слів, що виступають в ономасіологічній функції, можна чітко простежити в складних кольоропозначеннях, одна частина яких є прямим кольоропозначенням, а інша – метафоричним. Частина найменування, що не пов'язана безпосередньо з номінацією кольору: *В волнах фиолетово-мглистых* (А. Бєлий); *Серебряно-матовым вырезом горы...* (В'яч. Іванов); *Чернильно-синие, как нити темных вен...* (М. Волошин), може вказувати на додаткові ознаки предмета, зумовлені його колірною характеристикою (або що обумовлюють), або уточнювати природу і відтінок зазначеного кольору в основній частині номінативної одиниці (як в останньому прикладі). Номінація цього виду, на наш погляд, є проміжним типом між прямою і непрямю, тому що в цьому разі на основі узуальної моделі утвориться мовна одиниця, що містить оказіональний компонент на рівні значеннєвої структури.

Характерною рисою цієї групи найменувань є семантична специфіка компонентів. Один компонент містить кольоропозначення (пряме або переносне), а в другому семи найменування кольору

відсутні: *И прошла ты, сонно-белая...* (О. Блок); *...океан туманно-голубой...* (І. Бунін); *Осенне-серый меркнет день...* (А. Бєлий). Компонентом, що несе основне значення, на наш погляд, є колоратив, а другий компонент містить асоціативну характеристику кольору. Цей додатковий компонент, як правило, не може вживатися з метою кольоропозначення навіть метафорично. Появу таких кольоропозначень можна пояснити в такий спосіб: «асоціативна мотивованість» значення далеко не завжди відповідає логічній оцінці відповідних явищ...» [175, с. 28].

Виключно вторинними okazіональними найменування є такі, що не містять у своєму складі прямі компоненти, які мають колоративну семантику: *Безмирно-огненной струей* (А.Бєлий); *...светозарно-ореолочно* (І. Северянін). У цьому випадку основний компонент – okazіональний колоратив, а другий – не має колірною значення навіть периферійно.

Okazіональні прості колоративи відрізняються специфікою словотворчих формантів, хоча і відповідають відомим у мові моделям. Таких утворень серед кольопозначень небагато. Наприклад: *Осентяют земной алтарь / Огневеющие воскрылья...* (М. Волошин); *Луна в среброзарности сизой...* (В'яч. Іванов); *Опять бирюзеешь напевно...* (А. Бєлий). В основі подібних okazіональних найменувань наявні лексеми тієї ж семантичної групи, що й в основі узуальних: їхнє значення мотивоване непохідними номінаціями дорогоцінних каменів і металів, квітів тощо. Наприклад: *Цилиндры солнцевет...*; *Бриллиантится веселая роса...* (І. Северянін). Використовуючи узуальні дериваційні схеми, автори okazіональних номінацій наповняють їх певною мірою видозміненими узуальними компонентами, а експресія виникає завдяки мовній асиметрії

узуальної моделі і її лексичного наповнення (найчастіше поєднуються непеєднувані в узусі елементи).

Особливим різновидом окаяіональних номінацій є авторські метафори. Наприклад: *Выйдеш ли вечером – будто захварываешь, / во поле углические зрачки...* (А. Вознесенський). У цьому прикладі ад'єктив слугує для найменування колірної ознаки «синій», тому що саме кераміка з міста Углич має характерний синій колір розпису, що і лягло в основу метафоричного переносу. Метафоричні номінації різноманітні за своєю організацією: перенос значення може здійснюватися на основі будь-якої ознаки, що навіть не входить як один з компонентів до структури лексичного значення. Метафоричні номінації часто мають асоціативний характер, наприклад, *желтоглазый коньяк* у В. Маяковського.

Систему вторинних кольоропозначень у російському художньому тексті можна представити схематично в такий спосіб (див. рис. 4.1).

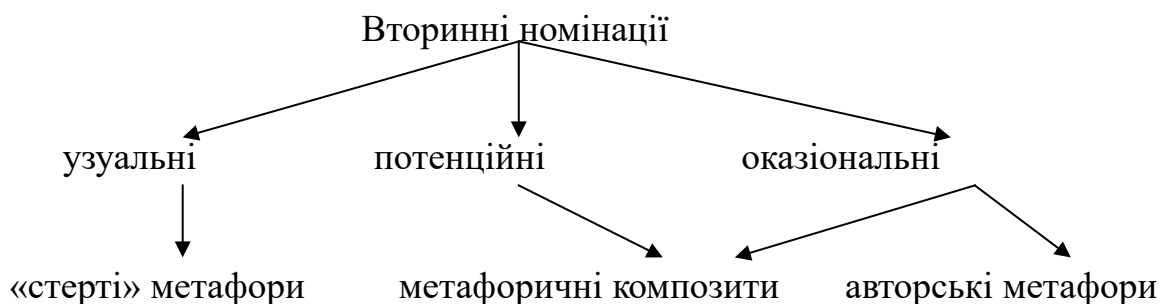

Рис. 4.1. Вторинні номінації в художньому тексті

Таким чином, різновиди колоративов у художньому тексті – узуальні, потенційні й окаяіональні – розрізняються не тільки ономазіологічною природою, але і структурними і значеннєвими особливостями

4.1.2. Непрямі колірні номінації в українському поетичному мовленні. Українське поетичне мовлення демонструє тенденцію до вживання непрямих денотативних колоративів, проте певні лексеми набувають трансформованого вигляду, тобто автори змінюють структурно-семантичні особливості лексем, зокрема на словотвірному рівні. Крім того, можна помітити і використання непрямих колоративів у нових значеннях або невластивому контексті.

Розглянемо особливості непрямой колірної лексики на матеріалі творів українських поетів кінця XIX – XX століть, що стали вже ввійшли до скарбниці національної поезії – це лірика Лесі Українки, І. Франка, М. Вороного, О. Олесья, П. Тичини, Л. Костенко, В. Стуса та ін. Для аналізу ми обрали такий критерій, який умовно можна визначити, як ядерний колір, тобто нас цікавили групи колоративів, об'єднаних навколо відповідних номінацій основних кольорів.

Так, у межах семантики **червоного** кольору можна виокремити такі непрямі номінації, як *вогневий, пурпуровий, рубіновий* тощо. Напр.: *Ряхтить у вогнях телевежа - / **рубінові** набризки мук* (В. Стус); *...Купав її в рожевих блисках мат, / На **пурпуровій** хмарі вранці сіля...* (І.Франко); *Я одягаю **пурпуровий** плащ...* (Л.Костенко); *Буде бій / **Вогневий!** / Сміх буде, плач буде / **Перламутровий**.* (П.Тичина). Наведені колоративи належать до узуальних непрямих найменувань червоного кольору, проте загальною тенденцією поетичного мовлення можна вважати саме тяжіння до непрямой номінації метафоричного характеру, яка, звісно, відрізняється підвищеною образністю на відміну від прямої. Не випадково в поетичному мовленні переважна більшість колірної лексики є метафоричною.

Проте ми зафіксували й інші непрямі номінації на позначення червоного кольору в ліриці українських поетів. Напр.: *...земля осіння під ногами стогне, / і сонце **огненне** / лиша на вітті **червіньковий** слід.*

/ Хай вечір жовтня жовтий і зелений / та багрянїє вечорова даль (В.Стус). У цих рядках наявна низка колоративів як прямих, так і переносних, проте переважна більшість актуалізує семантику червоного кольору. В.Стус, описуючи осінь як різнобарвну пору року, виділяє домінантні кольори – червоний і жовтий, проте актуалізує їх за допомогою непрямих колоративів. Звідси і застосування номінації *огненний*, яка є менш частотною, тому що виступає розмовним варіантом до *вогненний* [193, Т. 5, с. 617]. Словник подає переносне колірне значення прикметника *вогненний* як той, що має колір вогню; яскраво-червоний [193, Т. 1, с. 714]. Прикметник червіньковий має єдине значення – колірне, що походить від слова червінька – „спеціальна кольорова глина, з якої видобували червоно-коричневу фарбу для розписування череп'яного посуду” [193, Т. 11, с. 296], тому червіньковий вказує на такий відтінок червоного кольору як густо-червоний з коричневий відтінком; багрянний. Проте використання цього ад'єктиву до кольору відблиску сонця на листі дещо змінює його семантичне навантаження, перетворюючи на колірну метафору контекстуального характеру. Останнім непрямим колоративом у наведеному прикладі є дієслово *багрянїти*, яке завершує семантичний ряд відтінків червоного кольору, актуалізуючи темно-червоний насичений відтінок. Так, у рядках В. Стуса ми маємо градаційні відношення, репрезентовані непрямими колоративами, що виражають різноманітні відтінки червоного кольору: *огненний* – *червіньковий* – *багрянний*. Градація стає можливою завдяки зміні ступеня насиченості кольору від яскраво-червоного до темно-червоного, тобто змінюється інтенсивність виявлення колірної ознаки.

Також поширеними в українському поетичному мовленні є непрямі колірні лексеми на позначення **жовтого** кольору та його відтінків: *золотий*, *золотистий*, *бурштиновий* та ін. В аналізованому

матеріалі переважають така лексема, як *золотий*, напр.: *Гетьте, думи, ви, хмари осінні! / Тож тепер весна золота!* (Леся Українка); *Ясне сонячне проміння / Золотим дощем спадає...* (М. Вороний); *Дві хмаринки пішли кудись / В убранні золотім* (О. Олесь); *І не зможе вас хліб золотий / ані разу накормити* (І. Франко). Рідше зустрічається ад'єктив *золотистий*, який вказує на менший ступінь інтенсивності виявлення ознаки: *Золотистий шлях простягся...* (І. Франко); *А в серці розкішно цвіте-процвітає / Злотистая квітка-надія* (Леся Українка). На нашу думку, таке поширення зазначених лексем є характерним для української поезії: ми зафіксували наявність цих непрямих номінацій в усіх аналізованих авторів. Крім того, жовтий колір належить до символічних для України та української свідомості, бо це не лише колір прапору, а й колір сонця, жита, хліба, які давно стали символами української культури. Використання на позначення жовтого кольору лексеми *золотий*, можливо, теж не випадково. Річ у тому, що тут актуалізовано також іншу сему, що є периферійною в колоративі, яка наявна в одному з інших переносних значень слова *золотий* – „дуже цінний, вартий поваги (про людину, її характер та ін)” [193, Т. 3, с. 681], тобто додається до колірною і значення „цінний”.

У межах семантики жовтого кольору зустрічаємо й ад'єктив *бурштиновий*: *Вінки цибулі бурштинові / там висять просто на тинах* (Ліна Костенко); *Пахтять кульбаби золоті меду / і, ніби хмарка бурштинова, бджоли / злітаються до мене знадокола...* (В. Стус). Ця непряма колірною номінація поширена в українському поетичному мовленні і вказує на такий відтінок жовтого кольору, який є теплим, чистим і прозорим, як бурштин – природна смола жовтого кольору.

Кольорові значення, проміжні між червоним і жовтим, передають такі лексеми, як *рудий*, *оранжевий*, *мідний* та ін. Напр.: *Прикрийся мідною горою / сховай зухвалу голубінь* (В. Стус); *Бронзові, як жарини,*

/ з давнини, з темені упокореної... (В. Стус). У В.Стуса знаходимо і рудий в значенні „криваво-червоний”: ... *зацвітає рудими слізьми...* Для найменування жовто-червоних відтінків використовуються та утворюються складні прикметники, напр.: ...*тоді й плачучая верба / злото-багряна стане* (Леся Українка).

Частотними в українському поетичному мовленні є непрямі колоративи на позначення **синього** кольору та його відтінків. Серед таких лексем можна навести лазуровий, сапфіровий, ліловий, сизий та ін. до цієї ж групи ми відносимо лексему фіолетовий та непрямі номінації фіолетового кольору. Наведемо приклади: *Сорок літ сапфіровий Йордан / І долина пречудна / Їх манили й гонили, немов / Фата-моргана злудна* (І. Франко); *Вечоріє. Наче сизий / килим, тінь лягла на море...* (І. Франко); *Така буває ніч в маю, / Як ти. / По небу сизому пливуть / Хвилясті хмари...* (О. Олесь); *Уже божеволіє місяць / між ультрамаринових хмар* (В. Стус). Також часто використовують складні номінації, причому переважають оказіональні утворення на позначення синього кольору та його відтінків: *Над ланами висне спокій - / Голубливо-фіалковий* (В. Стус); *...на синьо-маревнім піску...* (В. Стус); *...цей синьо-тьмавий ворочок розлуки...* (В. Стус). До поширених колірних номінацій в українській поезії належить і субстантив *блакить* („блакитний колір; голубінь” [193, Т. 1, с.196], *голубінь, фіолет*, що використовуються здебільшого на позначення блакитного неба: *Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту? / Чи грому з блакиту?* (І. Франко); *І в ртутній спеці фіолету / він невимовне довго чез...* (В. Стус); *То загляне в чорні прірви, / То злетить в блакить ясну...* (О. Олесь); *...сховай зухвалу голубінь* (В. Стус). Така активна субстантивізація непрямих колірних найменувань на позначення відтінків синього кольору, на нашу думку, зумовлена основним об’єктом перенесення значення. Синій колір в українській мові

традиційно розуміють як подібний до кольору неба, тому цілком природним є ототожнення синього кольору з небом. Крім того, символізація синього кольору, зокрема в державній символіці, теж пов'язана з небом. Вживання замість лексеми *небо* колірних субстантивів *блакить*, *фіолет*, *голубинь* демонструє тенденцію, яку можна визначити як колірну метафоризацію.

Інші непрямі номінації в аналізованому матеріалі мають поодинокий характер. Колоративи на позначення ахроматичних кольорів – чорного і білого – представлені такими прикладами: *...цей скам'янілий мармуровий дим /скидається на образ України...* (В. Стус); *Цей став повісплений, осінній, чорний став, / як антрацит видінь і кремень крику...* (В. Стус). Колоратив *срібний* теж відповідає ахроматичній колірній символіці: *Дві срібні полоси від місяця упали / І в сутіні тремтять: / Це руки* (О. Олесь). У цьому прикладі лексема *срібний* вжита в значенні „білий”, „світлий” для найменування кольору місячного світла.

На позначення зеленого кольору вжито непряму номінацію *смарагдовий*: *Такі густі смарагдові слова / жили в тобі і вибухали з тебе* (Л. Костенко); *Цвітуть волошки в золотому житті, / а над смарагдом луки сяє мак* (В. Стус).

Поетичне мовлення також демонструє здатність перетворення денотативних колоративів на символічні. Ми маємо на увазі ті випадки, коли непрямі колірні номінації використано для характеристики явищ, предметів, що не мають і потенційно не можуть мати колірних ознак, тому утворюються авторські метафори, а колоратив трансформується з денотативного на символічний. Такі приклади стосуються різних колірних лексем незалежно від семантичного наповнення. Напр., *Добірним зерном колосилась мова. / Вона як хліб. Вона мені свята / І кров'ю предків тяжко пурпурова* (Л. Костенко). У цьому прикладі

метафора *пурпурова мова* має символічне значення – мова, за яку проливали кров предки, – тому і колоратив виступає в іншому значенні, колірна семантика відходить на периферію.

До таких яскравих метафор, які можна назвати колірно-символічними, належить відомий образ червоного сміху, створений російським письменником Л. Андрєєвим. Цей образ з'являється і в Л. Костенко: *Гуде вогонь – веселий сатана / червоним реготом вихоплюється з печі* (Л. Костенко). Поетичні метафори, що містять непрямі денотативні колоративи, перетворені на символічні, характеризуються тим, що колірна семантика приписується об'єктам, яким вона природно не властива. Проте це явище досить поширене в ліричній поезії, напр., колірно-символічні метафори знаходимо в таких випадках: *Такі густі смарагдові слова / жили в тобі і вибухали з тебе* (Л. Костенко); *Сміх буде, плач буде / Перламутровий* (П. Тичина). Тут наявні такі метафори, як *смарагдові слова, перламутровий плач*. Колірно-символічні метафори мають виключно індивідуально-авторський характер, вони репрезентують образи, створені уявою поетів. Так, у В. Стуса з'являються *золота, як мрія, Україна* (в О. Олесья такий варіант: *І спасе того в недолі / наша мрія золота / наше щастя і мета: / рідна мова в рідній школі*); *блукає музика багряна та лазуровий шовк старечних слів*.

До колірно-символічних метафор наближається і вживання колоративів невідповідної семантики, коли подається одна колірна характеристика явищ, але насправді властива інша, напр.: *...зелене багаття дібров* (В. Стус). Тут прямий колоратив *зелений* виступає атрибутивною характеристикою до *багаття*, проте, звісно, багаття зеленим не буває, але зелений колір є природним для діброви. Таке нашарування колірної семантик і створює несподіваний ефект і нову авторську метафору.

Отже, в українському поетичному мовленні переважають непрямі колірні назви, семантичним ядром яких виступають такі найменування основних кольорів, як „червоний”, „жовтий” та „синій”. номінації інших семантичних полів мають поодинокий характер. На нашу думку, така обмеженість зумовлена особливостями національного світосприйняття: названі кольори відіграють провідну роль у житті українців, мають відповідний ідеологічний і символічний підтекст. Крім того, вони поширені в пейзажній ліриці, яка містить описи української природи, де зазначена колірна семантика виступає домінантною.

В українському поетичному мовленні наявні як узуальні непрямі номінації, так і авторські, зокрема явище, яке ми назвали колірно-символічними метафорами. Колірно-символічні метафори – це метафори, що містять непрямі денотативні колоративи, перетворені на символічні, характерною ознакою яких є те, що колірна семантика додається явищам, процесам, об’єктам, яким вона природно не властива.

Разом зі структурно простими колоративами в аналізованому матеріалі поширені складні колірні номінації, серед яких слід відзначити okazіональні. Останні містять характеризуються тим, що в них колірний компонент (вказує на відношення до певного основного кольору) поєднано з неколірним, причому це утворення передає авторську метафору.

4.2. Відтворення непрямих колоративів у перекладі

Проблема перекладу колоративної лексики пов’язана передусім з лінгвокультурологічною специфією мов, що беруть участь у процесі

перекладу. Проблемі перекладу кольорознав присвячено один з розділів монографії У. Еко, де відомий дослідник намагається пояснити специфіку перекладу колоративів з латинської та давньогрецької мов [183, с. 426-439]. При цьому У. Еко говорить про метафоричне мислення античних авторів, що дозволяло використовувати настільки специфічні лексеми для найменування відтінків одного кольору, що сучасному реципієнтові майже не можливо зрозуміти, про які кольори йдеться. Якщо “основні” колірні лексеми більшою мірою мають відповідники у всіх мовах індоєвропейської сім’ї, то непрямі кольороназви, що виникли на основі асоціативних семантичних зв’язків, завдають певних труднощів перекладачеві.

Дослідженню відтворення семантики колоративів у перекладі присвячено дисертаційну роботу І. В. Ковальської, виконану на матеріалі української та англійської мов. Увагу звернено на специфіку перекладу колірних лексем і фразеологічних одиниць, що містять колірний компонент. Дослідниця вказує, що переклад колоративів здебільшого не викликає проблем, тому що колірні характеристики є універсальною для української та англійської мов. Але колоративи метафоричного типу вимагають іншого перекладознавчого підходу. Тут можна використати покомпонентний переклад, який “створює подібний за змістом і стилістичними якостями словесний образ та зумовлюється близькістю метафоричних значень, асоціативних зв’язків і особливостей сполучуваності колірних лексем”, однак навіть цей підхід “не забезпечує адекватності відтворення, якщо кольоропозначення мови перекладу не містить конвергентних конотативних сем, особливо значущих для створення образу оригіналу, або якщо експресивний ефект зумовлено переважно формально-звуковим аспектом образу” [73, с. 14].

Інший підхід до перекладу колірної лексики полягає в тому, що змінюються акценти щодо основного колірною компонента лексеми в бік збільшення або зменшення. Такі додаткові компоненти компенсують відсутні семи, що не входять до відповідника мови–сприймача.

Необхідність вилучення колірної лексеми або колірною компонента, на думку І. В. Ковальської, не спричиняє серйозних семантико–стилістичних втрат, якщо йдеться про переклад колірних метафор [73, с.15], тому що вони замінюються адекватними авторськими тропами.

Якщо найменування основних кольорів практично не викликають проблем під час перекладу, то непрямі, які по суті є метафорами, вимагають від перекладача певного образного мислення і з поетичних здібностей. У таких випадках необхідно не лише буквально відтворити колірну метафору, а подати або відповідник з іншої мови, або віднайти власний колоратив метафоричного типу, що більшою мірою передасть авторську ідею. Крім того, проблеми виникають і під час перекладу колірних фразеологізмів, що не завжди мають відповідники. Фразеологічні одиниці іноді навіть вважають неперекладними або частково перекладними .

Ми розглянемо проблеми перекладу колірної лексики на прикладі російських перекладів ліричної поезії іспанського автора – Г. Лорки та англійського Е. По. Ми обрали тексти лише для ілюстрацій специфіки перекладу колірної лексики, тому нашим завданням було продемонструвати особливості перекладу іспанських та англійських колоративів засобами російською мови.

4.2.1. Переклади колірної лексики в ліричній поезії Ф. Г. Лорки. Під час аналізу перекладу лірики Ф. Г. Лорки,

зробленого А.Гелескулом [220] ми простежили особливості перекладу непрямих колірних номінацій у російському тексті, а також прямих, російськими відповідниками яких було обрано непрямі.

Лексема для найменування основного кольору *verde* традиційно перекладається російським відповідником *зеленый*, напр.: ісп. *Y los gitanos del agua, levantan por distraerse, gloriectas de caracolas y ramas de pino verde* перекладено *А волны, цыгане моря, играя в зеленом мраке...* Лексеми на позначення зеленого кольору, які в іспанській мові вжиті в переносному значенні, найчастіше відтворюються за допомогою непрямих, образних, тобто непрямих колоративів. Так, напр., словосполучення *verde baranda* перекладено російською не буквально „зеленые перила”, а „ледяные перила”, але в іншому місці маємо *verde carne, pelo verde* (букв.: „зелене м'ясо, зелене волосся”) подано в перекладі таким чином: рос. *...и зелень волос и тела...* Тобто колоратив збережено, проте замість ад'єктиву обрано субстантив, що об'єднує два предмети – тіло і волосся.

На позначення синього кольору використано кілька непрямих номінацій. Так, на позначення кольору неба в іспанській мові використовують слово *celeste*, напр., у Лорки читаємо: *...San Cristobaloñ desnudo, lleno de lenguas celestes*, а в перекладі маємо: *Святим Христофором вырос нагой великан небесный...* Тут наявний російський відповідник на позначення такого відтінка синього кольору, який нагадує колір неба. Маємо буквальный переклад. Так само відтворено в перекладі і непрямий колоратив і наступного поетичного рядка: *...y una corta brisa, encuesta, salta los montes de plomo*. У перекладі читаємо: *...а южный ветер гарцует, будя свинцовые круги...* (в оригіналі буквально – «свинцовые горы»), тобто колоратив передано відповідним прикметником. Проте зафіксовано випадок, коли в перекладі наявна колірна лексема, відсутня в тексті оригіналу.

Переклад: *За голубой ежевикой у тростникового леса...*, але оригінал звучить таким чином: *...pasadas las zarzadoras, los juncos y los espinos...* Буквальний переклад слова *zarzadoras* – «кусти ежевики», тут колоратив відсутній, а в російському тексті він з'являється. Хоча йдеться і не про переносне колірне значення, проте цей приклад демонструє появу колірної лексики в перекладі, коли субстантив має закріплену колірну характеристику і вона сприймається читачем як доцільна додаткова деталь, що не впливає на зміст тексту.

Наявний випадок і зворотного характеру, коли пряма колірна номінація передається непрямою. Так, в оригінальному тексті маємо найменування основного синього кольору: *Abre en mis dedos antiguos la rosa azul de tu vientre*, а в перекладі *Раскрой в моих древних пальцах лазурную розу тела...* Проте іспанський колоратив *azul* перекладається буквально як „синій”, а в перекладі його замінено на „лазурний”, що, на думку перекладача, більшою мірою створює романтичний настрій, тому що в російській мові належить до непрямих номінацій, частотних для поетичного мовлення.

Колірні номінації на позначення жовтого кольору мають певні особливості при перекладі. Так, непрямі колорати перекладено або прямими, або іншими російськими. Наведемо приклади. Так, в тексті оригіналу маємо: *...la monja borda alheltes sobre una tela rajiza*, а в тексті перекладу: *...она левкой вышивает на желтой ткани покрыва...* Проте в іспанській мові лексема *rajiza* вказує на світло-жовтий колір, буквально „солом'яний”. Інший варіант неадекватного перекладу непрямих лексем на позначення жовтого кольору: ісп. *...y el obispo de Manila ciego de azafrań y pobre...* Відтінок жовтого кольору названий у Ф. Г. Лорки *azafrań* – буквально „шафрановий”, проте в перекладі читаємо: *...И на торжественной мессе, слепой, лимонный и хилый...* на нашу думку, переклад у цьому випадку дещо спотворює оригінальний

текст, тому що зміна колоративу пов'язана і зі зміною мотивації непрямой номінації (від шафрану до лимона), що певним чином змінює сприйняття як кольору, так і фрагмента поетичної дійсності.

Ситуація з лексемам на позначення червоного кольору взагалі цікава: вони наявні в перекладі, проте взагалі відсутні в тексті оригіналу, тобто в аналізованому матеріалі ми не зафіксували жодного – як прямого, так і непрямого – найменування червоного кольору. Але перекладач відчув імпліцитну колірну семантику, що і відбилося в перекладі. Так, ісп.: *...la tarde colgadj a un hombro, dando una larga torera* перекладено в такий спосіб: *...и стелет багряный ветер поверх ручьев и колосьев...* Проте в оригіналі вітер колірної характеристики не має. В іншому місці читаємо: ісп. *Antonio Torres Heredia, Camborio de dura crin, moreno de verde luna, voz de clavel varonil*. Переклад подає такий варіант рядка: *Антоньо Торрес Эредья, прядь – вороненный свиток, зеленолунная смуглость, голоса алый цветок*. Як бачимо, в іспанському тесті наявний лише прямий колоратив на позначення зеленого кольору *verde*, який майже буквально відтворений в перекладі, лише замість словосполучення „зеленая луна” наявний оказіоналізм „зеленолунный”. Однак поява колоратива алый відповідає лише іспанському *clavel varonil* – буквально „мужественная гвоздика”, тобто лише зазначено назву квітки – гвоздики, яка в перекладі перетворилася на абстрактну квітку яскраво-червоного кольору.

Номінації ахроматичних кольорів передані досить обмежено. Маємо непрямий колоратив на позначення чорного кольору в іспанському тексті: *Que pena! Me estoy poniendo de azabáche, carne y rora...* У перекладі читаємо: *Тоска! Смолы я чернее и черной тьмой одета...*, тоді як тут колоратив *azabáche* слід перекласти „чорний, як агат”, а буквальный переклад буде: „становлюсь цвета вороньего крыла”. Звісно порівняння за кольором з вороном традиційно в

російській та українській культурі асоціюється з чорним кольором, тому перекладач вчинив досить вільно, застосувавши пряме найменування чорного кольору і порівняння іншої семантики – „чорний як агат” і „чорний як тьма”.

Відтінки ахроматичних кольорів взагалі називаються Ф. Г. Лоркою по-різному – від чорного та білого – до срібного, проте в перекладі наявні певні трансформації. Напр.: ...*sin luz de plata en sus copas. Los árboles han crecido...* перекладено як ...*врасдая в безлунный сумрак, ворчали деревья глухо...* В іспанському тексті ми маємо непрямий колоратив *luz de plata*, який буквально перекладається „кольору срібла”, проте в російському перекладі колірна семантика відсутня, а словосполучення *безлунный сумрак* навпаки вказує не на срібний колір, а на відсутність будь-яких кольорів. В іншому місці зустрічаємо появу колоративів там, де в іспанському тексті їх не було: ісп. ...*la mitad llenos de lumbre, le mitad llenos de frío...* подано в російському перекладі таким чином: ...*то лунным холодом тыли, то белым огнем горели...* В іспанському варіанті ми маємо буквально „то були повні вогню, то були повні холоду...”. Перекладач досить вільно подає текст, додаючи характеристик таким явищам, як вогонь і холод, причому вогонь стає білим, чого немає в оригіналі.

Отже, під час перекладу непрямой колірної лексики з іспанської мови на російську маємо такі характерні тенденції: по-перше, номінації основних кольорів здебільшого перекладено буквально відповідними лексемами, проте наявні і випадки асиметрії, коли замість назву основного кольору вжито непрямий колоратив і навпаки; по-друге, непрямі колоративи узуального характеру в переважній більшості випадків або відтворені іншими російськими колоративами (як прямими, так і непрямыми), тобто актуалізовано концептоферу російської мови, або замінені описовими зворотами метафоричного

типу; по-третє, колірна семантика не завжди має відповідність в оригіналі і перекладі, адже не іноді під час перекладу колоративи зникають, а іноді – навпаки – з’являються, коли в оригіналі їх не було.

4.2.2. Переклади колірної лексики в ліричній поезії Е. А. По. Для порівняння специфіки перекладу колірної лексики ми проаналізували переклади ліричних віршів Е. А. По, зроблені в різні періоди російськими перекладачами і відомими поетами. Для адекватності порівняння ми залишили ті самі умови: переклади зроблені російською мовою. Ми переакцентували дослідження: не лише окреслити специфіку відтворення в перекладі колоративів, а й порівняти різні переклади одного тексту з метою встановлення їхньої адекватності тексту оригінального твору. Насамперед нас цікавили колірні метафори та їх відтворення в перекладах.

Так, було зафіксовано явища, подібні до зазначених в перекладі лірики Г. Лорки, зокрема заміни прямих назв кольорів непрямыми і навпаки. Так, напр., *Beyond the line of blue - / The boundary of the star...* перекладено в такий спосіб: *Где лазурный шатер / Гложут звезд пламена...* (переклад В. Топорова), тобто пряма номінація на позначення синього кольору в англійській мові *blue* передається перекладачем непрямым колоративом – *лазурный*. Гадаємо, що перекладач вжив непряму номінацію з огляду на наявну в ній образність, яка більшою мірою передає поетичну тональність вірша.

Загалом перекладачі досить вільно поводитися як з колірною, так і з неколірною лексикою, замінюючи її часто колоративами. Так, в оригіналі читаємо: *For her these lines are penned, whose luminous eyes...* Тут маємо метафору, що можна перекласти як „яскраві, блискучі, світлі очі”. Проте в перекладі А. Щербаківа з’являється непряма колірна номінація денотативного типу: *Фиалковым очам, затмившим*

Диоскуров... , яка навіть приблизно не відповідає семантиці слова „блискучий, яскравий”. У перекладі В. Брюсова обрано більш вдалий, на нашу думку, варіант: *Фантазия – для той, чей взор огнистый – тайна!*.. У цьому разі збережено первинну семантику означення, проте додано і колірний компонент, який властивий в російській мові прикметнику *огнистый* в переносному значенні.

Інший приклад засвідчує переклад непрямої колірної номінації *golden* у значенні „золотий”. В оригіналі маємо: *Exhales from out her golden rim...* У перекладах наявний словотвірний варіант – не відповідник *золотий*, а спільнокореневе слово *золотистий*: *...чей золотистый ореол...* (пер. А. Еппеля) та інший переклад: *...дышал от чаши золотистой* (пер. К. Бальмонта). Проте ці лексеми є семантичними синонімами, вони відрізняються лише ступенем інтенсивності ознаки, тому переклади відтворюють зміст оригіналу.

Тепер розглянемо останню строфу з відомого вірша Е. По *To Helen*, який багаторазово перекладали російською мовою. В оригіналі маємо: *Lo! In yon brilliant window-niche / How statue-like I see thee stand, / The agate lamp within thy hand! / Ah, Psyche, from the regions which / Are Holy-Land!* З огляду на те, що в тексті оригіналу наявні одночасно дві непрямі колірні номінації – *brilliant window-niche* (тут букв.: „діамантове нічне вікно”, тобто вікно світиться, виблискує, як діамант) та *agate lamp* (букв.: „агатові лампа”, тобто лампа агатового кольору). У перекладах маємо як відтворення колоративів, так і модифікації. Проаналізуємо переклад В. Брюсова: *В окне, что светит в мрак ночной, / Как статуя, ты предо мной / Вздымаешь лампу из агата. / Психея! Край твой был когда-то / Обетованною страной!* Тут відсутній колірний компонент, пов’язаний з відтінком блиску діаманта, проте сказано, що вікно світиться, але наявна вказівка на те, що лампа з агата. Нам здається, що переклад не дуже точний, бо виходить, що

лампа виготовлена з напівдорогоцінного каміння, але, на нашу думку, автор мав на увазі все ж таки колір, а не матеріал. Отже, зміст передано максимально близько до тексту, але колірні лексика замінена.

В іншому перекладі, навпаки, бачимо перевантаження тексту колірною лексикою: *Тебя я вижу в **блеске** окон / С лампадой в мраморной руке, / И **гиацинтовый** твой локон / Созвучен певческой тоске / о райском далеке*. Тут збережено семантику, що репрезентує непрямий колоратив *діамантовий* у вигляді словосполучення *в блеске окон*. Однак з'явилася нова лексема – *гіацинтовий* на позначення кольору волосся. Це не зовсім зрозуміла ідея перекладача з огляду на те, що *гіацинтовий* позначає відтінок синього кольору, а уявити волосся такого кольору важко.

У перекладі К.Бальмонта максимально відтворено текст оригіналу: *Вот, я вижу, я вижу тебя вдалеке, / Ты как статуя в нише окна предо мной, / Ты с лампадой **агатовой** в нежной руке, / О, Психея, из стран, что целебны тоске / И зовутся Святою Землей!* Проте тут зникла колірні характеристика блискучого, як діамант, вікна.

В іншому прикладі маємо в оригіналі два колоративи на позначення жовтого кольору: *Banners **yellow**, glorious, **golden**, / on its roof did float and flow...* У буквальному перекладі „прапори жовті, славні, золоті”..., проте перекладачі пропонують досить різноманітні варіанти. Найпростіший шлях обрав М.Вольпін, який об'єднав колірну семантику таким чином: *Гордо реяло над башней / **Желтых** флагов полотно...*, тобто усі відтінки, подані в оригіналі поєднано в єдиний жовтий колір. У перекладі К.Бальмонта актуалізовано колірну семантику лексеми *золотий*, навіть створено нову колірну метафору на її підставі: *Бились знамена, горя, как огни, / Как **золотое** сверкая руно...* Крім того, семантику жовтого кольору підкреслено компаративом *горя, как огни*, що відсилає до непрямого колоративу

огненный, який теж в переносному значенні використовується на позначення яскраво-жовтого кольору. Отже, в цьому перекладі двічі актуалізовано колірну семантику відповідного відтінка, тому він максимально передає авторську ідею. В наступному варіанті перекладу рядків додано колоратив, якого не було в тексті оригіналу: *Там на башне, - пурпур, злато, - / Гордо вились знамена...* (В. Брюсов). Крім того, відбулася субстантивація колоративів, тоді як в Е. По вони є прикметниками. Однак зміст тексту цей варіант теж передає відповідним чином, тому що вказує на урочистість описаного явища. Дійсно, урочистість лексем *злато* і *пурпур* доречна в цьому випадку.

У цьому ж вірші Е. А. По наявний уривок тексту з прямим колоративом на позначення основного кольору: *In the greenest os our valleys / By good angels tenanted...* Тут наявний колоратив *green* у ступені порівняння. Проте переклади засвідчують варіанти перекладу колірної лексеми, серед є і непрямі колірні номінації. В одному з перекладів залишено колоратив у прямому значенні в буквальному перекладі: *Божьих ангелов обитель, / цвел в горах зеленый дол...* (Н. Вольпин). А в іншому прикладі бачимо колоратив на позначення відтінку зеленого кольору: *В той долине изумрудной, / Где лишь ангелы скользят...* (В. Брюсов). Отже, пряма колірна номінація замінюється на непряму.

На особливу увагу заслуговують переклади рядків з філософського вірша „Ворон”, що містять колоратив *purple* – „пурпурний”. У тексті оригіналу читаємо: *And the silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain...* Цей рядок перекладали по-різному, проте здебільшого колоративний компонент було збережено. Так, у варіантах: *Шелковый тревожный шорох в пурпурных портъерах, шторах...* (М. Зенкевич); *И завес пурпурных трепет издавал как будто лепет...* (К. Бальмонт) та *От дыханья ночи бурной / занавески шелк пурпурный...*

(Дм. Мережковский) наявний непрямий колоратив *пурпурний*, що використовується на позначення відтінку червоного кольору. Проте в інших прикладах немає цього кольоропозначення: його або замінено іншим колоративом, або взагалі відсутня колірна характеристика об'єкта. Напр., прикметник *пурпурний* замінено російським колоративом *алый*: *Шелковистый и не резкий, шорох алой занавески...* (В. Брюсов). А в наступних прикладах колірної характеристики загалом немає: *И под шорохи гардины в сердце множились картины...* (Н. Голь) та *Шелест шелковый глубинный охватил в окне гардины...* (В. Топоров). як бачимо, переклад досить вільно оперує семантичними відтінками, що додають тексту кольоропозначення.

У наступному рядку з тексту-оригіналу немає прямих лексем на позначення кольорів: *The skies were ashen and sober.* – букв.: *Небеса були у попелі і спокої* або рос. *Небеса были пепельные и спокойные.* З огляду на багатозначність лексем *ashen* та *sober*, переклади цього рядка дивують своєю різноманітністю. У більшості перекладів наявний колірний компонент на позначення сірого кольору неба – або прямий колоратив *сірий*, або непрямий (як в оригіналі) кольору попелу: *Небеса были серого цвета...* (К. Бальмонт); *Небеса были грустны и серы* (К. Чуковский) або *Скорбь и пепел был цвет небосвода...* (В. Брюсов). У перекладі, зробленому М.Топоровим з'являється okazionalizm на позначення відтінку сірого кольору: *Небеса были пепельно-пенны...* (Н. Топоров), хоча друга частина слова –*пennyй* відсутня в оригіналі як на формальному, так і на семантичному рівні. А в наступному прикладі колірної семантики немає: *Небеса были хмуро бесстрастны...* (А. Курсинский).

Нижче читаємо такі рядки того ж вірша: *Them my heart it grew ashen and sober*, де наявний той самий сурядний ряд *ashen and sober*, відповідно маємо і переклад. Н. Топоров перекладає так само, як і в

попередньому випадку, використовуючи лише не ад'єктиви, а субстантиви: проте маємо переклад: *Сердце в пепел упало и в пену* (Н. Топоров).

В. Брюсов залишає лише один компонент сурядного ряду, а другий, наявний у перекладі попередньої строфи, відсутній: *Стало сердце – скорбь без исхода...* (В. Брюсов). Зберігає переклад майже без змін і А.Курсинський: *Сердце стало хмуро, бесстрастно...* (А. Курсинський), залишаючи навіть адєктивні форми, хоч і скорочені. Деяких семантичних змін зазнає переклад К. Чуковського, який перекладає *ashen* як „сірий”, а *sober* вже не „грустный”, а „печальный”: *Стал я сразу печальный и серый...* (К. Чуковський). Проте в останньому випадку збережено колірну семантику, хоча і репрезентовано її прямим колоративом.

Отже, в перекладах колірної лексики з англійської мови російською можливі такі семантичні трансформації, як заміна наявного непрямого колоративу прямим і навпаки; усунення колоративів у перекладі або – зворотний процес – додавання різноманітних колоративів на позначення незначних відтінків основних кольорів.

Перекладачі здебільшого використовують узуальні непрямі колоративи, однак іноді створюють власні okazіоналізми на підставі перекладу метафор з першоджерел, серед яких домінують складні слова.

Основною тенденцією перекладу колірної лексики можемо вважати збереження концептуального плану тексту, авторської ідеї, а не буквальних кольоропозначень, провідним залишається прагнення перенести фрагмент концептосфери іншої ментальності у власну, тому кожний перекладач намагається відшукати специфічні образи для цього відтворення.

4.3. Роль колоративів у політичному дискурсі

4.3.1. Специфіка політичної комунікації. Поняття політичної комунікації містить кілька складників, об'єднаних на підставі принципу обміну інформацією: комунікативна ситуація, суб'єкти та об'єкти комунікації, комунікативна інтенція [181; 185]. Комунікативна ситуація передбачає моделювання відповідних умов спілкування, що зумовлюють вибір комунікантами типу комунікативної поведінки: напр., зустріч з виборцями, мітинг, виступ у Верховній Раді, вибори тощо. Політична комунікація має бути орієнтованою на суб'єктів (політиків) та об'єкти (аудиторія, виборці), які певною мірою задають напрям розвитку комунікативних подій. Інтенцією політичної комунікації є пересування об'єктів до однієї комунікативної площини із суб'єктом, тобто переконання аудиторії, вплив на масову та індивідуальну свідомість з метою політичної переорієнтації реципієнтів [192; 199].

Якщо відштовхуватися від цих трьох складників політичної комунікації, то її репрезентативними формами будуть, скажімо, інтерв'ю з політиками (чинник суб'єкта), агітація та пропаганда (чинник об'єкта), зустрічі з виборцями (чинник ситуації) та позиція певної політичної персони або організації (інтенційний чинник).

Лінгвістичні дослідження політичної комунікації і політичного мовлення є порівняно новими в мовознавчій науці, проте їх традиційно уналежнюють до галузі загальної теорії комунікації, виокремлюючи такі підходи до вивчення: системний, лінгвістичний, символічний, функціональний, організаційний та екологічний [172, с. 8-9]. Ф. С. Бацевич зазначає, що за тематичним спрямуванням існують різні типи спілкування, серед яких чільне місце посідає політичне [19, с. 34]. О. Шейгал ототожнює поняття „політичне мовлення” та

„політичний дискурс”, пропонуючи широке тлумачення, що передбачає „будь-які утворення, суб’єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики” [172, с. 23]. Розмежовуючи поняття „політичний дискурс” / „політичне мовлення” та „політична мова”, дослідниця наполягає на релевантності перших у вивченні окресленого явища. Вербальний аспект політичної комунікації з огляду на пріоритетне використання мовних засобів нашою науковців на пошуки в галузі її функціонального забезпечення, зокрема на пошуки знакової системи, що обслуговує виключно сферу політичної комунікації. Звідси виникла практика оперування термінами „політична мова” і „мова політики” [172, с. 19-20].

Такий самий підхід фіксуємо в дослідників російської політичної метафори А. М. Баранова та Є. Г. Казакевича: „Політична мова - це особлива знакова система, призначена саме для політичної комунікації: для створення громадського консенсусу, ухвалення та обґрунтування політичних та соціально-політичних рішень...” [12, с. 6]. А. М. Баранов пропонує вживати назву „політична лінгвістика” для галузі мовознавчої науки, предметом дослідження якої є „політичний дискурс як сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу або що формують конкретну тематику політичної комунікації” [11, с. 246]. Заперечення існування політичної мови фіксуємо у Б. Паршина, який вважає, що політична мова не має специфічної форми, а відрізняється від звичайної лише відповідним змістовим наповненням: „те, що звичайно мають на увазі під „мовою політики” в нормі не виходить поза межі граматичних, а і взагалі лексичних норм відповідних ідіоетнічних („національних”) мов – російської, англійської, німецької, арабської тощо” [116]. Однак не можна заперечувати наявність специфічного функціонального мовного варіанта, що обслуговує сферу політики.

Низку досліджень зарубіжних [181], зокрема російських учених [68] здебільшого присвячено аналізу лексичного рівня мови: лексичних інновацій у політичному дискурсі, особливостям лексики тоталітарної доби, специфіці індивідуального мовлення політиків тощо. Проте не лише вербальний бік політичної комунікації є важливим для адекватного розуміння та інтерпретації її змісту [203; 207]. Одним з різновидів невербальних знаків, що використовують у політичній комунікації, є колірна символіка – надання кольору специфічного значення у зв'язку з використанням його в політиці. За певних комунікативних умов відповідний колір сприймається реципієнтами як знак відповідної комунікативної ситуації, маркер політичного дискурсу.

Використання колірної символіки для «маркування» політичних уподобань та ідей має давню історію і передусім пов'язане з символічними кольорами племен, кланів, інших спільнот, що дозволяло розмежувати «своїх» і «чужих», оскільки слугувало позначенням належності до певної спільноти або ідеології [183–185]. Так, пурпурний колір здавна закріпився за прибічниками монархії, оскільки належить до династичних кольорів європейських монархів, що віддзеркалено в урочистому одязі та оформленні святкових заходів.

У політиці колірна символіка має певну регламентацію: червоний колір пов'язаний здебільшого з «лівими» політичними об'єднаннями, зокрема з комуністичною ідеологією. Таке розуміння актуальне і на початку ХХІ ст., при цьому переважає субстантивація, напр.: *Базарська трагедія. Котовський і червоні проти петлюрівців* (Українська правда. 18.11.2011); *Кіровоград. Прийшли червоні. Першою впала прокуратура* (Народні блоги. 8.05.2011); *Червоні повертаються?* (Галицький кореспондент. 20.04.2012). Ад'єктив «червоний» здебільшого вживають у політичному дискурсі на

позначення партійних атрибутів, переважно прапорів, напр.: *На мітингу у Дніпропетровську спалюють червоні прапори і готуються знести Леніна* (Еспресо. 21.02.2013); *Використовуємо червоний прапор на офіційних та неофіційних заходах, як святиню для наших людей, яку ми не будемо наплюжати* (Газета по-українськи. 30.06.2011); *...група ентузіастів, яка ввімкнула музику, також вивісила з балкона сьомого поверху червоні прапори* (Корреспондент. 15.10.2012) тощо. У тлумачному словнику зафіксовано це переносне значення колоратива «червоний» як ад'єктивне: «перен., політ. Який стосується революційної діяльності; пов'язаний з радянським соціалістичним ладом; протилежне білий» [СУМ, Т. 11, с. 296] та як субстантивне: «у знач. ім. червоні, них, мн. Захисники радянського соціалістичного ладу; воїни радянських революційних військ [там само]. Закріпленість цього значення в слоніку вказує на узуальний характер метафоричного вживання та стійкий асоціативний зв'язок між номінацією та політичною комунікацією. Уперше активне вживання субстантиву «червоні» було пов'язане з протиставленням революційних рухів та об'єднань – «червоних» і «білих» у Росії на початку ХХ ст. «білими» називали офіцерів Білої армії, білогвардійців. У переносному значенні колоратив «білий» позначає: «Ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне червоний; // у знач. ім. білі, лих, мн. Білогвардійці» [СУМ, Т. 1, с. 181]. Таке протиставлення з відповідними оцінними конотаціями стало закріпленим у політичній комунікації.

Символізація кольору в політиці зумовлена передусім ідеологічною орієнтацією партій: зелений колір пов'язаний з партіями екологічного спрямування, червоний – комуністичного, синій – колір Євросоюзу тощо. В українській політичній комунікації також актуальна символізація кольору, а колірні номінації вживають на

позначення партійної атрибутики, представників і прихильників політичних рухів.

4.3.2. Колоративи в політичній комунікації. Своєрідним «вибухом» символізації кольору вважаємо події в Україні 2004–2005 років, коли колір та його номінації слугували засобами ідентифікації прихильників відповідних політичних партій, а вся країна почала обговорювати протистояння «помаранчевих» і «біло-блакитних».

Використання помаранчевого кольору у політиці не є винаходом українців, цей колір належить до національних кольорів Нідерландів, а також він асоціюється з рухом протестантизму в Ірландії та орденом «оранжистів». В українській політичній комунікації цей колір було обрано політичною силою «Наша Україна», очолюваною колишнім президентом В. А. Ющенком, тому прихильників цієї політичної сили називали «помаранчевими» або рос. «оранжевыми», напр.: *Я люблю, шановні друзі, всіх, і тих, хто з **оранжевими**, і з синіми кольорами! **Оранжевий** – це колір перемоги, бо коли навіть донецький «Шахтар» одів **оранжеву** форму він почав вигравати* (Теледебати. 2004). Потрібно зазначити, що до утворення цієї партії і відомих подій лексему «помаранчевий» вживали досить обмежено, натомість поширеними були **оранжевий** та **жовтогарячий**, що і фіксує словник. Основним кольором названий «жовтогарячий»: «Жовтий з червонуватим відтінком, який має колір апельсина, моркви; **оранжевий**» [СУМ. Т.2, с. 541], а **оранжевий** поданий як абсолютний синонім до жовтогарячого [СУМ, Т.5. С.737]. Проте помаранчевий передає колірне значення лише як вторинне, зафіксоване в словнику як денотативне, похідне від назви фруктів: «Помаранчевий. – Який має колір шкірки помаранчі; **оранжево-червоний**» [СУМ, Т.7, с.113]. Цей зв'язок назви кольору з апельсином зумовив й обрання цього фрукту як

символу названої політичної сили. Політичним подіям 2004 року ми завдячуємо і появою таких словосполучень, як *Помаранчева революція*, *помаранчевий уряд*, *помаранчеві політтехнології*, *помаранчевий стиль* тощо, напр.: *Попри запевнення аналітиків та технологів про неможливість масового протесту в Україні він відбувся і вилився у феєричне явище під назвою **Помаранчева революція*** (Українська правда. 22.11.2012). Л. О. Ставицька стверджує, аналізуючи нові дискурсивні утворення, спричинені революційними подіями: «Колись звичайні, позбавлені відчутних конотацій, колоративи *оранжевий*, *помаранчевий* стали національно-прецедентними феноменами, органічними в національній когнітивній базі, з якими, укупі з іншими феноменами, буде ідентифікуватися Україна» [144, с. 4]. Проте дослідниця зазначає особливості цього кольору: з одного боку, він входить до базових одинадцяти абстрактних назв кольорів в усіх народів світу [45, с. 142], з іншого боку, – не належить до архетипних, як білий, чорний або червоний, отже, є певною мірою периферійним. Може, саме ця амбівалентність помаранчевого кольору і уможливила розвиток нової семантики: такі полісемічні колоративи, як білий або чорний, у випадку додавання нового значення, не змогли б, на нашу думку, набути такого високого ступеня семіотичності. Місце помаранчевого кольору серед інших кольорів навіть ставало предметом обговорювання в агітаційних текстах іншого табору: *Кожен з Вас бачив веселку. В ній сім кольорів. Комусь подобається **помаранчевий**. Але все мусить мати природний колір. Сніг має бути білим, небо – голубим, новорічні ялинки – зеленими. Не позбавляйте себе вибору. Подумайте.* Проте в таких політичних текстах колоратив отримав негативну конотацію через актуалізацію периферійного значення «штучний, неприродний».

Лексема «помаранчевий» (як ад'єктив, так і субстантив) отримала в політичному дискурсі різні конотації: негативно оцінні, напр., *У Криму пасажирам тролейбусів демонструють відеоролик про масові протести, заявляючи про «неприпустимість **помаранчевого перевороту**» та іноземного втручання у справи України* (Українська правда. 10.02.2013); *Першими акціями на захист трудового люду від «помаранчевої чуми» стали мітинги в різних областях України* (Політ.Ком. 29.04.2009), конотації; та позитивно оцінні, напр., *...історія наших «**помаранчевих подій**» якраз і трактується в усьому світі як підтвердження європейськості українців* (Діалог. 3.05.2012) тощо. В аналізованому матеріалі переважають негативні конотації, до того ж потрібно зазначити, що в політичній комунікації лексема «помаранчевий» здебільшого подається в лапках, актуалізуючи вторинне значення й оцінну конотацію.

Помаранчевий колір тривалий час було протиставлено в українській політичній комунікації поєднанню білого і блакитного, зважаючи на кольори партії, очолюваної В. Ф. Януковичем. При цьому на позначення «Партії регіонів» та її представників і прихильників вживали як складне колірне найменування «біло-блакитний», так і лексеми «синій» та «блакитний», напр.: *Тиждень розбирався, яким чином та навіщо **біло-блакитні** виводять людей на майдани* (Український тиждень. 10.04.2009); *...цьогорічні вибори таки стануть для «**біло-синіх**» децю «новим досвідом»: вони вперше беруть участь у кампанії в якості повноцінної партії влади – політичної сили, яку очолюють найвищі керівники держави* (BBC. Україна. 24.10.2012); *Другий тур протистояння «помаранчевих» і «**синіх**»* (Вголос. 28.11.2005); *Партія голубих стане рожевою? Партія регіонів України може піти на парламентські вибори 2006 року із символікою, де буде переважати рожевий колір* (Українська правда. 4.08.2005); *Вже*

фактично неможливо назвати нинішній уряд блакитним. Чим далі, тим більше він стає помаранчевим. І що головне – колишнім помаранчевим революціонерам дістаються доволі ключові посади. (Ріо. 30.03.2012). Поєднання білого і блакитного зумовлено символізацією цих кольорів у прапорі «Партії регіонів» та партійній символіці. Навіть тексти політичних листівок завдяки креолізації демонстрували поєднання цих двох кольорів: на білому фоні текст надруковано синіми літерами.

Сприйняття такого поєднання кольорів завжди подається психологами як позитивне, а протиставлення їх помаранчевому кольору стало вже чітко закріпленою опозицією і в політичній комунікації. Проте якщо номінація «помаранчеві» на позначення представників або прихильників партії однаково поширена разом із субстантивом, то в цьому разі значно переважає субстантив. Використання ад'єктива має поодинокий характер і вживається щодо партійної символіки, напр.: *Рекламні площі українських міст заповнила політична реклама. Переважають, звичайно, біло-блакитні тони. Без поєднання цих кольорів в Україні сьогодні не відбувається жодна, навіть найнезначніша, подія* (Комуніст. 24.11.2009); *Біло-блакитні намети з'явилися в Маріуполі* (Коментарі. 17.01.2005); *Рейтинг регіоналів падає навіть у споконвічних біло-блакитних областях* (Українська правда. 4.10.2011). Проте останнім часом колірні номінації на позначення політичних партій стають менш поширеними. Колірна символіка, що набула популярності в 2004 році, протягом останніх років втратила свою вагу: якщо спочатку символізація кольору мала масовий характер, відбивалася на вербальному і невербальному рівнях, то наразі «колірне» протистояння нагадують лише номінації політичних партій та політичних подій.

Третя політична сила, що асоціюється з кольором, належить до екологічного скерування. В усьому світі політичні сили, які виступають на захист довкілля, обирають своїм символічним кольором зелений, колір природного середовища. Представників таких партій називають «зеленими», в Україні це і офіційна назва партії екологічного характеру, напр.: *Європейські «зелені» визначилися з кандидатом по посаду президента Єврокомісії* (Укрінформ. 29.01.2013); *Партія "Зелені" закликає Міністра освіти і науки України Дмитра Табачника ввести в загальноосвітній школі уроки екології* (Освіта. 29.09.2009); *Новим проектом головного броварського "зеленого" стало будівництво газозаправної станції вздовж вул. Київська – біля зупинки "Порошинка", прямо напроти головного офісу Партії Регіонів* (Українська правда. 8.09.2009). Номінацію використовують у лапках, щоб визначити її функціональну маркованість і належність до політичної комунікації.

Номінації, похідні від символічних кольорів партійних сил або прапора, також активно використовують у політичному дискурсі. Насамперед це стосується кольорів державного прапора України – синього і жовтого, що об'єднують у дві номінації «синьо-жовтий» і «жовто-блакитний», напр.: *У Євпаторії піднято найбільший жовто-блакитний прапор* (24. 28.08.2012); *«Жовто-блакитний» день у парламенті Грузії* (28.04.2010); *4 серпня у мене був фантастичний настрій, бо того дня навколо знайомі і незнайомі мені люди дарували один одному частинку свого жовто-блакитного щастя* (Справжня варта. 27.08.2011); *Жовто-блакитний ренесанс українського духу в Придніпров'ї* (День. 21.08.2011).

Зустрічаються й оказіональні утворення, де замінено один із компонентів непрямою номінацією на позначення одного з цих кольорів, напр.: *Ми не перевертаємо синьо-жовтий прапор нинішньої*

проти природної держави, а відроджуємо наш рідний український сонячно-блакитний прапор. Відчуваєте різницю? (Народний оглядач. 26.12.2012); *Тут поруч із флагиштоком, на якому вився небесно-жовтий символ єднання – Державний прапор України, – і відбулося дитяче свято* (українська правда. 28.08.2007); *Небесно-земний символ свободи* (Голос України. 23.08.2012). Проте таких складних номінацій небагато, переважно вживають традиційні номінації: *жовто-блакитний* і *жовто-синій*, переважає перший варіант.

До інших колоративів, поширених у політичному мовленні й мотивованих кольорами прапорі, уналежнюємо й номінації, пов'язані з кольорами червоно-чорного націоналістичного українського прапору, напр.: *Чорно-червоне знамено і жовто-блакитний прапор* (День. 20.08.2010); *Збаразький районний суд Тернопільської області визнав винним депутата районної ради в вивішування на будівлі районної держадміністрації червоно-чорного прапора* (Експрес. 21.01.2012); *За що ж покарали українських уболівальників і футболістів – за символи бандерівської ОУН чи за щось інше? І чи можна тепер приносити чорно-червоні прапори на стадіон?* (Українська правда. 11.10.2012); синього прапору з жовтими зірками Євросоюзу, напр.: *У місті Мена (Чернігівська область) на свята та урочистості окрім прапору України будуть вивішувати ще й прапор Євросоюзу. Також міська рада буде рекомендувати вивішувати синій прапор з жовтими зірками керівникам підприємств, установ та організацій міста* (Регіон. 23.10.2012); прапорів інших держав, зокрема Росії (останній має об'єднує три кольори, тому на його позначення використовують номінацію «триколор», що не містить колірною семантичного компонента, напр.: *Росіянка зарізала українку ножем, пофарбованим у триколор Російської Федерації* (Події. 20.07.2010); *Лідер ЛДПР Володимир Жириновський запропонував Росії використовувати чорно-*

жовто-білий прапор як державний. За словами Жириновського, нинішній біло-синьо-червоний триколонор – «це прапор Керенського і Власова. Хто буде поважати такий прапор? Ми не можемо поважати, тому що це нічий прапор», – заявив лідер ЛДПР. Він зазначив, що офіційно біло-синьо-червоний став державним прапором сучасної Росії згідно з указом першого президента Бориса Єльцина. «Єльцин помер, а прапор залишився», – покаржився він (Неділя. 19.04.2011).

Поодинокими випадками колірної символіки в політичному мовленні є вживання номінацій «коричневий» і «червоно-коричневий» на позначення націоналістично орієнтованих політичних сил, напр.: Іноді такі номінації використовують на позначення радикально налаштованих націоналістичних сил в Україні, при цьому фіксуємо яскраво виражену негативно оцінну конотацію: *Червоно-коричнева чума людства назавжди залишилася в минулому тисячолітті. А ми всі про неї маємо пам'ятати, щоб ніколи не дозволити їй прорости знову і косити мільйони невинних людей по всьому світу* (Тиждень. 20.04.2010).

Завдяки бурхливому розвитку політичних подій в останні роки можна виокремити кілька груп колірних номінацій, що функціонують у політичному дискурсі.

I. Найменування політичних партій і рухів. Ця група охоплює як офіційні назв політичних партій, так і загальноприйняті назви, поширені в політичному інформаційному просторі: *«Зелені» підуть на вибори самостійно* (УНІАН. 24.10.2011); *Коли ми кажемо «голубі» чи «рожеві» партії, червоні чи червоно-коричневі політичні сили, або ж партія «зелених» нам стає все зрозуміло* (ХайВей.19.04.2007).

II. Найменування представників політичних партій і рухів – суб'єктів політичної комунікації. До цієї групи уналежнюємо

номінації, вжиті щодо окремих представників і прихильників відповідних політичних сил, напр.: *Біло-блакитні не готові підтримати законопроект від Азарова про захист «голубих»* (Експрес. 14.03.2013); *Помаранчеві не спромоглися, а біло-блакитні перестаралися? Як у Каневі скандальний музей відкривали* (Прочерк. 5.10.2010); *Новий губернатор Львівщини – экс-помаранчевий* (Свідомо. 21.03.2012); *Розщеплення помаранчевих – кому потрібен Ющенко-2?* (Глаком. 16.07.2012)

III. Атрибутивна характеристика за приналежністю до відповідної політичної сили. Ця група лексем представлена ад'ективами і вказує на метафоричне значення колоративів відповідно до сфери функціонування – політичної комунікації, напр.: *Щойно на флагштоці будівлі Львівської обласної ради під державним прапором України замайорів помаранчевий стяг виборчої кампанії кандидата у президенти Віктора Ющенка* (Телекритика. 26.11.2004); *«Ви ж знаєте, що Україна була не першою пробою «помаранчевого пера». До нас були події в Сербії, були події в Грузії, і тому події в Україні котилися по накатаній доріжці», – зазначив глава Кабміну* (Главред. 25.07.2012); *Невіддільним атрибутом цього процесу стало поняття національних кольорів – поєднання синього (або світлосинього, тобто блакитного чи голубого) і жовтого кольорів. Паралельно з цим використовувалися червоні прапори, трактовані як міжнародні символи революційного руху, та малинові, з якими пов'язувалися легендарні козацькі традиції* (Українська правда. 28.08.2010).

Отже, колірна символіка в політичному дискурсі здатна виступати невербальним засобом комунікації, колоративи набувають нових відтінків значення, але полісемантичність колірних лексем не сприяє загальній політичній символізації. Основні колірні номінації, актуалізовані в українській політичній комунікації, пов'язані із

політичною або державною символікою (червоний, помаранчевий, біло-блакитний, зелений) та об'єднані в тематичні групи на позначення політичних партій, представників і прихильників політичних рухів та найменування політичних «колірних» характеристик).

Висновки до розділу 4

Ми проаналізували колоративи в російському та українському поетичному мовленні, добираючи матеріал з ліричної поезії ХХ століття. У російській поезії було визначено специфіку авторських колірних номінацій, простежено особливості утворення колоративів як на словотвірному рівні, так і на семантичному. Крім того, визначено основні типи непрямой колірної номінації в російській поезії.

До основних результатів можна віднести такі.

В українському поетичному мовленні переважають непрямі колірні назви, семантичним ядром яких виступають такі найменування основних кольорів, як „червоний”, „жовтий” та „синій”. Номінації інших семантичних полів мають поодинокий характер. На нашу думку, така обмеженість зумовлена особливостями національного світосприйняття: названі кольори відіграють провідну роль у житті українців, мають відповідний ідеологічний і символічний підтекст. Крім того, вони поширені в пейзажній ліриці, яка містить описи української природи, де зазначена колірна семантика виступає домінантною.

В українському поетичному мовленні наявні як узуальні непрямі номінації, так і авторські, зокрема явище, яке ми назвали колірно-символічними метафорами. Колірно-символічні метафори – це метафори, що містять непрямі денотативні колоративи, перетворені на символічні, характерною ознакою яких є те, що колірна семантика додається явищам, процесам, об'єктам, яким вона природно не

властива. Разом зі структурно простими колоративами в аналізованому матеріалі поширені складні колірні номінації, серед яких слід відзначити okazіональні. Останні містять характеризуються тим, що в них колірний компонент (вказує на відношення до певного основного кольору) поєднано з неколірним, причому це утворення передає авторську метафору.

Під час аналізу перекладу колоративів ми аналізували переклади з іспанської та англійської мов. Якщо найменування основних кольорів практично не викликають проблем під час перекладу, то непрямі, які по суті є метафорами, вимагають від перекладача певного образного мислення і з поетичних здібностей. У перекладу непрямі колірної лексики з іспанської мови на російську маємо такі характерні тенденції: по-перше, номінації основних кольорів здебільшого перекладено буквально відповідними лексемами, проте наявні і випадки асиметрії, коли замість назву основного кольору вжито непрямий колоратив і навпаки; по-друге, непрямі колоративи узуального характеру в переважній більшості випадків або відтворені іншими російськими колоративами (як прямими, так і непрямыми), тобто актуалізовано концептоферу російської мови, або замінені описовими зворотами метафоричного типу; по-третє, колірна семантика не завжди має відповідність в оригіналі і перекладі, адже не іноді під час перекладу колоративи зникають, а іноді – навпаки – з'являються, коли в оригіналі їх не було. У перекладах колірної лексики з англійської мови російською можливі такі семантичні трансформації, як заміна наявного непрямого колоративу прямим і навпаки; усунення колоративів у перекладі або – зворотний процес – додавання різноманітних колоративів на позначення незначних відтінків основних кольорів. Перекладачі здебільшого використовують узуальні непрямі колоративи, однак іноді створюють власні

оказіоналізми на підставі перекладу метафор з першоджерел, серед яких домінують складні слова. Основною тенденцією перекладу колірної лексики можемо вважати збереження концептуального плану тексту, авторської ідеї, а не букввальних кольоропозначень, провідним залишається прагнення перенести фрагмент концептосфери іншої ментальності у власну, тому кожний перекладач намагається відшукати специфічні образи для цього відтворення.

У політичному дискурсі на увагу заслуговують колоративи, які ми визначили як символічні, тобто вживання основних найменувань кольору в переносному значенні, у вторинних функціях на позначення відповідного політичного явища. Символічного навантаження набули такі колоративи, як *білий* і *червоний*, а останнім часом, зокрема в Україні, і *помаранчевий*. Отже, політичний дискурс демонструє тенденцію до символізації колірних номінацій.

ВИСНОВКИ

Згідно з логіко-семіотичним підходом пряма номінація слугує прямому найменуванню предмета і відповідає прямому лексичному значенню слова. Вторинна номінація відповідно до ономасіологічного підходу пов'язана з використанням мовної форми для найменування нового предмета і відповідає слову в переносному значенні. Одним з основних вторинних лексичних значень є метафора як перенесення значення на основі подібності двох предметів у певних ознаках. Колірні метафори становлять одну із семантичних груп, перенесення значення в якій відбувається на підставі наявності у двох предметів однієї подібної ознаки – однакового (або подібного) кольору.

На матеріалі проаналізованих неблизькоспоріднених мов за допомогою психологічного експерименту визначено шість номінацій «основних» кольорів – *чорний, білий, червоний, синій, зелений і жовтий*. На визначення «основних» кольорів не впливає специфіка спектра. Одним із провідних чинників у виокремленні «основних» кольорів є символічність. Колір, що має символічне значення у свідомості реципієнтів, набуває особливого статусу в картині світу мовців. Вони фіксують і ахроматичні кольори як «основні».

Колоративи, ужиті в непрямих значеннях, тобто такі, що набули метафоричного семантичного перенесення, відображають елементи лінгвоментальності певного народу і називаються символічними з огляду на те, що вони передусім набувають певної символічності, виступаючи маркерами індивідуального, національного або ідеологічного характеру. Друга група лексем у первинному значенні не є колоративами, проте здебільшого вони містять сему кольору на периферії. Такі лексеми мають денотатом предмет об'єктивної дійсності, у якого наявна одна з колірних ознак, та називаються

денотативними.

Особливістю використання колоративів у фразеологізмах є вторинність як одного з компонентів: складники фразеологічних одиниць подано в непрямому значенні, тому їх поєднання зумовлює вторинність семантики фразеологізму. Колірні фразеологізми відбивають лінгвоментальну специфіку аналізованих мов. Переважають фразеологічні одиниці, ядром яких виступають колірні лексеми *чорний* і *білий*, що є інваріантним для іспанської, англійської, української та російської мов. Проте значення фразеологізмів може бути різним залежно від компаративної частини, тобто специфіка порівняння цілком зумовлена особливостями світогляду.

В основі мотивації колірної семантики денотативних колоративів лежать такі денотати, як метали і дорогоцінне каміння, плоди, квіти; непрямі денотативні колоративи здатні виражати лінгвоментальну специфіку мови, зокрема екстралінгвістичну вмотивованість специфічних рис окремих мов. Символічні та денотативні колоративи віддзеркалюють мовну і концептуальну національні картини світу носіїв української, російської, іспанської та англійської мов.

В українському поетичному мовленні переважають непрямі колірні назви, семантичним ядром яких виступають такі найменування основних кольорів, як «червоний», «жовтий» та «синій». Номінації інших семантичних полів мають поодинокий характер. Така обмеженість зумовлена особливостями національного світосприйняття: названі кольори відіграють провідну роль у житті українців, мають відповідний ідеологічний і символічний підтекст.

У перекладі непрямой колірної лексики переважають такі тенденції: номінації основних кольорів здебільшого перекладено буквально відповідними лексемами, проте наявні і випадки асиметрії,

коли замість назви основного кольору вжито непрямий колоратив і навпаки; непрямі колоративи узуального характеру в переважній більшості випадків відтворені іншими колоративами (як прямими, так і непрямыми); колірна семантика не завжди має відповідність в оригіналі й перекладі. Перекладачі здебільшого використовують узуальні непрямі колоративи, однак іноді створюють власні okazionalizmi на підставі перекладу метафор з першоджерел, серед яких домінують складні слова. Основною тенденцією перекладу колірної лексики вважаємо збереження концептуального плану тексту, авторської ідеї, а не буквальних кольоропозначень.

У політичному дискурсі домінують символічні колоративи, тобто вживання основних найменувань кольору в переносному значенні, у вторинних функціях на позначення відповідного політичного явища. Основні колірні номінації, актуалізовані в українській політичній комунікації, пов'язані з політичною або державною символікою (*червоний, помаранчевий, біло-блакитний, зелений*) та об'єднані в тематичні групи на позначення політичних партій, представників і прихильників політичних рухів та найменування політичних «колірних» характеристик.

Непрямі колірні номінації репрезентують типологічні подібні риси неблизькоспоріднених мов: перевага колірних фразеологізмів з ядерними компонентами «білий» і «чорний»; розвиток непрямого значення в неколірних лексемах, що позначають дорогоцінне каміння, плоди і квіти; використання непрямих okazionalizmi колоративів у художньому мовленні. Для авторських метафор у художньому тексті характерне перетворення денотативних колоративів на символічні та поєднання колірного семантичного компонента з неколірним.

Перспектива дослідження полягає в подальшому вивченні колірної семантики як близькоспоріднених, так і типологічно різних

мов, що дасть змогу простежити специфіку вираження лінгвоментальності в різних типах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : [навч. посібник. – 2-ге вид., доповн. і перероб. / Л. Г. Авксентьев. – Харків : Вища школа, 1988. – 134 с.
2. Авксентьев Л. Г. Фразеологія сучасної української мови / Л. Г. Авксентьев, В. С. Калашник, В. Д. Ужченко. – Харків : Вища школа, 1977. – 65 с.
3. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – К. : Вища школа, 1987. – 167 с.
4. Апресян Ю. Д. Избранные труды. – Т.1: Лексическая семантика / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры; Восточная литература, 1995. – 472 с.
5. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
6. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (Синтаксис и лексика) / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
7. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт : [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
8. Арутюнова Н. Д. Тождество и подобие (Заметки о взаимодействии концептов) / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка : Тождество и подобие, сравнение и идентификация. – М. : Наука, 1990. – С. 11–32.
9. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – 2-е изд., стереотип. / О. С. Ахманова. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 571 с.
10. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
11. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : [учебн. пособие] / А. Н. Баранов. – М. : УРСС, 2003. – 360 с.

12. Баранов А. Н. Парламентские дебаты : традиции и новации / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 42 с.
13. Бардина Н. В. Методологические проблемы моделирования языкового кинематографа / Н. В. Бардина // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип. 5. – Т. 2. – С. 5–14.
14. Бардина Н. В. Языковая гармонизация сознания : [монография] / Н. В. Бардина. – Одесса : Астропринт, 1997. – 272 с.
15. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
16. Барт Р. Основы семиологии / Р. Барт // От структурализма к постструктурализму : французская семиотика. – М. : Прогресс, 2000. – С. 247–311.
17. Бахилина Н. М. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
18. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
19. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики : [навч. посібник] / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
20. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
21. Білодід О. І. Граматична концепція О. О. Потебні / О. О. Білодід. – К. : Вища школа, 1977. – 304 с.
22. Блэк М. Лингвистическая относительность (Теоретические воззрения Бенджамена Уорфа) / М. Блэк // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М. : Иностранная литература, 1960. – С. 199–214.
23. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–172.
24. Бондаренко И. В. Лексико-семантические связи цветообозначений в английской и русской поэзии 19 века (на материале прилагательных

«blue», «red» и их русских эквивалентов) : дисс. на соискание ученой степени к. филол. н. : спец. 10.02.20. «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И. В. Бондаренко. – М., 2005. – 208 с.

25. Бочкарёва Т. В. Наименование цвета в индоевропейских языках: Системный и исторический анализ / Т. В. Бочкарёва, А. П. Василевич, Н. А. Ганина, М. В. Завьялова, В. Г. Кульпина, Т. А. Михайлова. – М. : URSS. КомКнига, 2007. – 316 с.

26. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира–Уорфа / Г. А. Брутян. – Ереван : Ар-бук, 1968. – 400 с.

27. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка / Л. А. Булаховський. – Т. I. – К. : Радянська школа, 1952. – 442 с.

28. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Радянська школа, 1959. – 307 с.

29. Вандышева Н. Ю. Семантика цветообозначений во фразеологии французского языка / Н. Ю. Вандышева // Филологические этюды : [сб. ст. молодых ученых]. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1998. – Вып. 2. – С. 154–162.

30. Вардзелашвили Ж. Метафорическая картина мира в русском языке : автореферат дисс. на соискание ученой степени д. филол. н. : спец. 10.02.03 «Славянские языки» – Тбилиси, 2002. – 34 с.

31. Василевич А. П. Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте : На материале цветообозначения в языках разных систем / А. П. Василевич. – М. : Наука, 1987. – 140 с.

32. Василевич А. П. Цветонаименование как характеристика языка писателя (К методике исследования) / А. П. Василевич // Учёные записки Тартуского гос. ун-та. – Тарту, 1981. – № 585. – Тарту, 1981. – С.134–143.

33. Васильев С. А. Философский анализ гипотезы лингвистической относительности / С. А. Васильев. – К. : Наукова думка, 1974. – 136 с.

34. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицка. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
35. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицка. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
36. Виноградов В. В. Избранные труды : Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
37. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 240 с.
38. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1981. – 320 с.
39. Вовк Н. Языковая метафора в художественной речи / Н. Вовк. – К. : Наукова думка, 1986. – 144 с.
40. Вольф Е. М. Метафора и оценка / Е. М. Вольф // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 52–64.
41. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования : Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка / Л. С. Выготский. – М. : Издательство академии педнаук РСФСР, 1956. – 520 с.
42. Гайда В. Об эмоциональном восприятии цвета / В. Гайда, А. Штерн // Проблемы моделирования психической деятельности. – Новосибирск, 1968. – Вып. 2. – С. 445–446.
43. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация : Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230–293.
44. Гак В. Г. Метафора : универсальное и специфическое / В. Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11–25.
45. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. – 2-е вид. / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
46. Горелов И. Н. Избранные труды по психолингвистике / И. Н. Горелов. – М. : Лабиринт, 2003. – 317 с.

47. Горелов И. Н. Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 1997. – 224 с.
48. Горошко Е. И. Изучение вербальных ассоциаций на цвета / Е. И. Горошко // Языковое сознание и образ мира. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2000. – С. 291–313.
49. Греймас А.-Ж. Структурная семантика : поиск метода / А.-Ж. Греймас. – М. : Академический проект, 2004. – 368 с.
50. Губарева Г. А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.01 «українська мова» / Г. А. Губарева. – Харків, 2002. – 18 с.
51. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
52. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33.
53. Добролюбова Г. М. Лінгвістична та культурологічна специфіка використання «кольорових» фразеологізмів / Г. М. Добролюбова // Мова і культура. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – С. 198–204.
54. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Л. Ельмслев. – М. : КомКнига, 2006. – 248 с.
55. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1958. – 180 с.
56. Жоль К. К. Мысль. Слово. Метафора. Проблемы семантики в научном освещении / К. К. Жоль. – К. : Наукова думка, 1984. – 301 с.
57. Заан Д. Белый, красный и черный: цветной символизм в черной Африке / Д. Заан // Психология цвета. – М. : Рефл-бук, Ваклер, 1996. – С. 47–78.

58. Зайцев А. Наука о цвете и живопись / А. Зайцев. – М. : Искусство, 1986. – 158 с.
59. Закиров Р. Р. Фразеологические единицы с компонентом цветообозначения в английском и татарском языках : дисс. на соискание ученой степени к. филол. н. : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Р. Р. Закиров. – М., 2003. – 267 с.
60. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : Российский гуманитарный университет, 2000. – 382 с.
61. Звезгинцев В. А. Теоретико-лингвистические предпосылки гипотезы Сепира–Уорфа / В. А. Звезгинцев // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М. : Иностранная литература, 1960. – С. 111–134.
62. Иваненко С. В. Единичное и особенное в лексико-семантических группах цветообозначений в современном русском языке : дисс. на соискание ученой степени к. филол. н. : спец. 10.02.02 «Русский язык» / С. В. Иваненко. – Запорожье, 2001. – 190 с.
63. Иванов Л. М. Экспериментальное исследование цветовых ассоциаций / Л. М. Иванов, Л. П. Урванцев // Психологические проблемы рационализации деятельности. – Ярославль : ЯГУ, 1978. – Вып. 2. – С. 55-64.
64. Иваровская В. М. Прилагательные со значением цвета в современном русском языке (Опыт системного изучения) / В. М. Иваровская // Вестник Удмурдского ун-та. –Ижевск, 1996. – № 7. – С. 210–221.
65. Ивахницкая А.Э. Сравнительный анализ семантической структуры прилагательных цвета в произведениях А. С. Пушкина и Дж. Г. Байрона // Филологические этюды : [сб. ст. молодых ученых]. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1998. – Вып. 2. – С. 132–141.
66. Измайлов Ч. А. Семантическое пространство искусственных

цветовых названий / Ч. А. Измайлов, Е. Н. Соколов, Л. П. Сукретная, Л. М. Шехтер // Вестник Московского университета. – Сер. 14. Психология. – 1992. – № 1. – С. 3–14.

67. Измайлов Ч. А. Цветовая характеристика эмоций / Ч. А. Измайлов // Вестник Московского университета. – Сер. 14. Психология. – 1995. – № 4. – С. 27–35.

68. Ильин М. В. Политический дискурс как предмет анализа / М. В. Ильин // Политическая наука. Политический дискурс : История и современность. – М., 2002. – Вып. 3. – С. 7–19.

69. Іваненко С. В. Одиничне та особливе в лексико-семантичних групах на позначення кольору в сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 «Російська мова» / С. В. Іваненко. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.

70. Івченко А. О. Українська народна фразеологія : ареали, етимологія / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 1999. – 304 с.

71. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.

72. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

73. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англійських художніх текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.16 «Перекладзнавство» / І. В. Ковальська. – К., 2001. – 20 с.

74. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 «Германські мови» / Т. Б. Козак. – Одеса, 2002 – 19 с.

75. Колодкина Е. Н. Психолінгвістическое исследование слов-цветообозначений / Е. Н. Колодкина // Слово и текст в

- психолингвистическом аспекте. – Тверь : ТГУ, 1999. – С. 108–112.
76. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 150 с.
77. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
78. Комова Т. А. Цветообозначение как объект категоризации : (На материале русского и английского языков) / Т. А. Комова // Когнитивные аспекты языковой категоризации : [сб. науч. трудов]. – Рязань, 2000. – С. 76–82.
79. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
80. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
81. Кронгауз М. А. Семантика / М. А. Кронгауз. – М. : Российский гуманитарный университет, 2001. – 399 с.
82. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; ред. Е. С. Кубряковой. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
83. Кубрякова Е. С. Ономазиология / Е. С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Наука, 1991. – С. 345–346.
84. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 141–172.
85. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование / Е. С. Кубрякова // Языковая номинация (Виды наименований). – М. : Наука, 1977. – С. 222–303.
86. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений : Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.

87. Кульпина В. Г. Лингвистика цвета: Термины цвета в польском и русском языках / В. Г. Кульпина. – М. : Московский Лицей, 2001. – 472 с.
88. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1972. – 336 с.
89. Кураш С. Б. Метафора и ее пределы: микроконтекст – текст – интертекст / С. Б. Кураш. – Мозырь : МозГПИ им. Н. К. Крупской, 2001. – 112 с.
90. Курчаткина Н. Н. Фразеология испанского языка / Н. Н. Курчаткина, А. В. Супрун. – М. : Высшая школа, 1981. – 144 с.
91. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика : Введение ; [пер. с англ.] / Дж. Лайонз. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
92. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении ; [пер. с англ.] / Дж. Лакофф. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
93. Леві-Строс К. Структурна антропологія / К. Леві-Строс. – К. : Основи, 2001. – 387 с.
94. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
95. Леонтьев А. А. Психолингвистика / А. А. Леонтьев // Лингвистический энциклопедический словарь. 2-е изд. [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 404–405.
96. Леонтьев А. А. Психолингвистика / А. А. Леонтьев. – Л. : Наука, 1967. — 120 с.
97. Леонтьев А. А. Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1971. – 172 с.
98. Леонтьев А. Н. Психологические воззрения Л. С. Выготского / А. А. Леонтьев, А. Р. Лурия // Выготский Л.С. Избранные

психологические исследования : Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. – М. : Издательство академии педнаук РСФСР, 1956. – С.4–38.

99. Лукьянченко И. Н. Семантика и специфика функционирования цветообозначений красного тона в произведениях В. Набокова : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. н. : спец. 10.02.01 «Русский язык». – Калининград, 2004. – 20 с.

100. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 416 с.

101. Люкина Е. В. Номинативное пространство фразеологических единиц с компонентами цветообозначений в немецком и английском языках (когнитивно-номинативные аспекты) : дисс. на соискание ученой степени канд. филол. н. : спец. 10.02.04 «Германские языки». – М., 2004. – 233 с.

102. Люшер М. Магия цвета / М. Люшер. – Харьков : АО «Сфера», 1996. – 431 с.

103. Макеенко И. В. Лексико-семантическая структура систем цветообозначения в русском и английском языке / И. В. Макеенко. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 2001. – 52 с.

104. Макеенко И. В. Функциональные особенности цветовой лексики в русском и английском языках / И. В. Макеенко // Филологические этюды. – 1998. Вып. 2. – С. 130–133.

105. Мельчук И. А. Язык : от смысла к тексту / И. А. Мельчук. – М. : Языки русской культуры, 2012. – 176 с.

106. Меньчева С. И. Цветообозначения в произведениях Е. Замятина: семантика, грамматика, функция : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. н. : спец. 10.02.01 «Русский язык». – М., 2005. – 20 с.

107. Миронова А. Н. Цветоведение / А. Н. Миронова. – Минск : Высшая

школа, 1984. – 286 с.

108. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы / Р. И. Мокшанцев. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2003. – 230 с.

109. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика : Антология ; под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 45–97.

110. Муляр С. П. Колористична семантична в структурі російського художнього тексту (мова поезії 70–80-х рр.. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «російська мова» / С. П. Муляр. – К., 2003. – 18 с.

111. Наименования цвета в индоевропейских языках : Системный и структурный анализ ; отв. ред. А. П. Василевич. – М. : Ком Книга, 2007. – 320 с.

112. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1997. – 758 с.

113. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1988. – 168 с.

114. Ольшанский Д. В. Политический PR / Д. В. Ольшанський. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.

115. Опарина Е. М. Концептуальная метафора / Е. М. Опарина // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 65-77.

116. Паршин П. Б. Понятие идиополитического дискурса и методологические основания политической лингвистики / П. Б. Паршин. Электронный ресурс. – Режим доступа : www.elections.ru/ Архив 23 марта 1999.

117. Петров В. В. Понимание метафор : на пути к общей модели / В. В. Петров // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 165–169.

118. Пивторак Л. А. Формирование лексической колоративной семантики

в художественном тексте как результат процесса вторичной номинации / Л. А. Пивторак // Мова : науковий часопис. – Одеса : Астропринт, 2002. – № 7. – С. 178–182.

119. Пивторак Л. А. Специфика перевода колоративной лексики с английского на русский язык (на материале лирики Е. А. По и переводов) / Л. А. Пивторак // Слово. Предложение. Текст : анализ языковой культуры. – Краснодар, 2013. – С. 114–118.

120. Пивторак Л. А. Відтворення непрямих колоративів у перекладі (на матеріалі перекладів Ф. Г. Лорки та Е. А. По) / Л. А. Пивторак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки. – Вип. 23. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 180–185.

121. Пивторак Л. А. Колоратив *чорний* у фразеології як вираження лінгвоментальності (на матеріалі іспанської, англійської, російської та української мов) / Л. А. Пивторак // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 54. – С. 322–326.

122. Пивторак Л. А. Непрямі номінації кольорів в іспанській, українській та російській мовах / Л. А. Пивторак // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Астропринт, 2005. – Вип. 16. – С. 146–154.

123. Пивторак Л. А. Поняття «основний колір» за результатами експериментального дослідження / Л. А. Пивторак // Записки з романо-германської філології. – Вип. 27. – Одеса, 2011 – С. 172–177.

124. Пивторак Л. А. Поняття «основний колір» у лінгвоментальності носіїв української та російської мов / Л. А. Пивторак // Мова і культура : зб. наук. праць. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. – С. 119–124.

125. Пивторак Л. А. Символіка кольору в політичному дискурсі / Л. А. Пивторак // Записки з загальної філології : зб. наук. праць. – Випуск 7. – Одеса : Видавництво ОРІДУ НАДУ, 2006 – С. 228–232.

126. Платон. Кратил / Платон. Собр. соч. в 4 Т. – Т. 1. – М. : Мысль, 1990.

– С. 613–681.

127. Постовалова В. И. Язык как деятельность / В. И. Постовалова. – М. : Наука, 1982. – 220 с.

128. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Синто, 1993. – 192 с.

129. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ордена Ленина ун-та, 1946. – 340 с.

130. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.

131. Русский ассоциативный словарь / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова. – М. : Помовский и партнеры, 1994–1998. – Т. 1–6.

132. Савельева Л. В. Категория колоратива и лингвопоэтическая норма (на материале лирики И. Бунина и М. Кузьмина) / Л. В. Савельева, С. В. Шкиль // *Стил (Stil: International Journal)*. – Белград, 2003. – № 3. – С. 215–227.

133. Самарина Л. В. Традиционная культура и цвет : основные направления и проблемы зарубежных исследований / Л. В. Самарина // *Этнографическое обозрение*. – 1992. – № 2. – С. 147–156.

134. Сахарный Л. В. Введение в психолингвистику / Л. В. Сахарный. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 184 с.

135. Светличная Т. Ю. Сравнительные лингвокультурные характеристики цветообозначения в английском и русском языках. : автореферат дисс. на соискание ученой степени к. филол. н. : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Пятигорск, 2003. – 20 с.

136. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитоцетр, 2000. – 248 с.

137. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики

- (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Фітоцентр, 1999. – 148 с.
138. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології : Психологічний та етнокультурний аспекти. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
139. Сепир Е. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.
140. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
141. Серов Н. В. Античный хроматизм / Н. В. Серов. – СПб. : Лисс, 1995. – 475 с.
142. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 279 с.
143. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Соссюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
144. Ставицька Л. О. Дискурс помаранчевої пристрасти. Електронний ресурс. – режим доступу : www.textology.ru/public/pomaranch.html
145. Старко В. Аналіз концепту «гра» на матеріалі українських і російських фразеологізмів / В. Старко // Лінгвістичні дослідження. – Вип. 7. – Харків : ХДПУ, 2001. – С. 71–76.
146. Степанов Ю. С. В мире семиотики / Ю. С. Степанов // Семиотика : Антологія ; под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 5–42.
147. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1979. – 156 с.
148. Супрун А. Е. Исследование лексики и семантики / А. Е. Супрун, А. П. Клименко // Основы теории речевой деятельности ; под ред. А. А. Леонтьева. – М. : Наука, 1974. – С. 188–219.

149. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) / А. А. Тараненко. – К. : Наукова думка, 1989. – 256 с.
150. Тараненко О. О. Ономаціологія / О. О. Тараненко / Українська мова : Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 404.
151. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация (Виды наименований). – М. : Наука, 1977. – С. 129–221.
152. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–51.
153. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173–204.
154. Телия В. Н. Номинация / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Наука, 1991. – С. 336–337.
155. Тернер В. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу) / В. Тернер // Семиотика и искусствоведение. – 1972. – С. 50–81.
156. Тимченко І. Антонімічні відношення в системі фразеологічних одиниць із словом ГОЛОВА / І. Тимченко // Лінгвістичні дослідження. – Вип. 7. – Харків : ХДПУ, 2001. – С. 76–78.
157. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.
158. Узнадзе Д. Н. Общая психология / Д. Н. Узнадзе. – СПб. : Питер, 2004. – 413 с.
159. Уорф Б. Лингвистика и логика / Б. Уорф // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М. : Иностранная литература, 1960. – С. 183–198.
160. Уорф Б. Наука и языкознание / Б. Уорф // Новое в лингвистике. –

Вып. 1. – М. : Иностранная литература, 1960. – С. 169–182.

161. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М. : Иностранная литература, 1960. — С. 135–168.

162. Уфимцева А. А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) / А. А. Уфимцева // Языковая номинация (Виды наименований). – М. : Наука, 1977. – С. 5-85.

163. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.

164. Фрилинг Г. Человек – цвет – пространство. Прикладная цветопсихология / Г. Фриллинг, К. Ауэр. – М. : Стройиздат, 1973. – 141 с.

165. Фролова И. Е. Фразеологизмы с компонентом *Hand* как косвенные номинации / И. Е. Фролова // Филологические этюды : [сб. науч. ст. молодых ученых]. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1998. – Вып. 2. – 238 с.

166. Фрумкина Р. М. Психолингвистика / Р. М. Фрумкина. – М. : Академия, 2001. – 320 с.

167. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство : Аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 176 с.

168. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Наука, 1972. – 140 с.

169. Чейф У. Д. Значение и структура языка / У. Д. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 482 с.

170. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : [учебн. пособие для студ. филол. фак-тов ун-тов] / Н. М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1963. – 156 с.

171. Шахнарович А. М. К проблеме понимания метафоры / А. М. Шахнарович, Н. М. Юрьева // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С.108–118.

172. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 324 с.
173. Шкиль С. В. «Синий пурпур кружит вниз» : Поэтика синего цвета в лирике И. Бунина и М. Кузьмина / С. В. Шкиль // Русская речь. – 2004. – № 3. – С. 17–22.
174. Шкуркина Ю. А. Семантическая доминанта цветообозначений в структуре художественных текстов А. Блока / Ю. А. Шкуркина // Актуальные проблемы лингвистической семантики : [сб. научн. тр.]. – Калининград, 1998. – С. 95–101.
175. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 278 с.
176. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. —Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
177. Языковая номинация : Общие вопросы ; [под ред. Б. А. Серебренникова]. – М. : Наука, 1977. – 360.
178. Якубинский Л. П. Избранные работы. Язык его функционирование / Л. П. Якубинский. – М. : Наука, 1986. – 340 с.
179. Яньшин П. В. Психосемантический анализ категоризации цвета в структуре сознания субъекта : автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / П. В. Яньшин. – М., 2001. – 34 с.
180. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen : Erster Teil : Die Sprache / E. Cassirer. – В. : Bruno Cassirer, 1923.
181. Comparing Political Communication. Theories, Cases, and Challenges / Ed. by F. Esser and B. Pfetsch. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 418 p.
182. Coseriu E. Linguistics and semantics / Coseriu E., Geckeler H. // Current trends in linguistics, v. 12. The Hague – Paris, 1974.

183. Cottam M. Introduction to Political Psychology / M. Cottam, B. Dietz-Uhler, E. Mastors, T. Preston . – London : Lawrence Erlbaum Associates Inc. , 2004. – 343 p.
184. Coulson S. Semantic Leaps: frame-shifting and conceptual blending in meaning construction / S. Coulson. – Cambridge University Press, 2001. – 318 p.
185. Dijk T. A. van. Political Discourse and Political Cognition (Congress Political Discourse, Aston University, July 1997: first draft) / T. A. van Dijk. Электронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.let.uva.nl/~teun/>
186. Dijk T. A. van. What is Political Discourse Analysis? [Электронний ресурс] / T. A. van Dijk // Political linguistics. – 1998. – Режим доступу до статті : <http://www.discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>.
187. Eco U. Semiotics and the Philosophy of Language / U. Eco. – Bloomington, L., 1985. – 243 p.
188. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research / Fairclough N. – London; New York: Routledge, 2003. – 270 p.
189. Gee J. P. An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method / James Paul Gee. – London: Routledge, 1999. – 192 p.
190. Gellatly A. Colourful whorfian ideas: linguistic and cultural influences on the perception and cognition of colour, and on the investigation of them. In Mind & language / A. Gellatly. – New-York – London : Blackwell Publishers Ltd., 1995. – P. 199-225.
191. Görlitz D. The symbolic products of early childhood // D. Görlitz, J. F. Wohlwill eds. Curiosity, imagination, and play: On the development of spontaneous cognitive and motivational processes. – Hillsdale (N.J.); L.: Erlbaum, 1987. – S. 305-325.

192. Handbook of Political Communication Research / Ed. by Lynda Lee Kaid. – Mahwah–London : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2004. – 542 p.
193. Introduction to Political Psychology / M. Cottam, B. Diaetz-Uhler, E. Mastors, T. Preston. – Mahwah, London : Lawrence Erlbaum Associates Inc. , 2004. – 344p.
194. Jackendoff R. Semantics and cognition / Ray Jackendoff. – Cambridge-London: MIT Presse, 1985. – 283 p.
195. Kovesces Z. Metaphor in Culture. Universality and variations / Z. Kovesces. – Cambridge University Press, 2005 – 322 p.
196. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – 2-nd ed. – Chicago : The University of Chicago Press, 2003. – 471 p.
197. Lakoff G. Moral Politics : how liberals and conservatives think / George Lakoff. – 2-nd. ed. – Chicago, London : The University of Chicago Press, 2002. – 471 p.
198. Lakoff G. Women. Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind / George Lakoff. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
199. Lasswell H. D. Psychopatology and Politics / Harold D. Lasswell. – Chicago : The University of Chicago Press, 1977. – 380 p.
200. Ning Yu. The Contemporary Theory of Metaphor: a Perspective from Chinese / Ning Yu. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1998. – 278 p.
201. Palmer G. When does cognitive linguistics become cultural? / G. Palmer // Cognitive linguistics investigations: across languages, fields and philosophical boundaries. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. – 2006. – P. 13-14.
202. Pavilionis R. Meaning and conceptual systems / R. Pavilionis; [transl. by H. Campbell Creighton]. – M.: Progress, 1990. – 296 p.

203. Political Discourse Analysis / Ed. by S. Gyasi Obeng, B. A. S. Hartford. – NY : Nova Science Publishers, 2008. – 115 p.
204. Roselle L. Media and the Politics of Failure : Great Powers, Communication Strategies, and Military Defeats / Laura Roselle. – NY : Palgrave Macmillan. –190 p.
205. Sobel C. The Cognitive Sciences: An Interdisciplinary Approach / C. Sobel. – Mayfield Publishing Company, 2001. – 327 p.
206. Ulman S. The principles of semantics / S. Ulman. – Oxford, 1963.
207. Westen D. The Political Brain : The Role of Emotion in Deciding the Fate of the Nation / Drew Westen. – 2-nd ed. – NY : Public Affairs, 2007. – 475 p.
208. Wierzbicka A. Anglo scripts against «putting pressure» on other people and their linguistic manifestations / Anna Wierzbicka // Ethnopragnmatics: Understanding Discourse in Cultural Context: [C. Goddard (ed.)]. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. – P. 31-63.
209. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / L. Wittgenstein – Oxford : Blackwell; and New York : Macmillan, 1953.
210. Wolf J. An Introduction to Political Philosophy / Jonathan Wolf. – 2-nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 215 p.
211. Wright B. The meaning of color / Wright B., Rainwater L. // Journal of General Psychology. – 1962. – P. 89–99.

Словники

212. Большой англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., перераб. и доп. ; под ред. А. П. Кунина. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
213. Большой испанско-русский словарь / Загорская Н.В., Курчаткина Н.Н., Нарумов Б.П., Сердюкова Н.Н., Супрун А.В., Хисберт Таленс М., Якучанис Е.С. – М. : Русский язык, 1999. – 832 с.

214. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
215. Словарь русского языка в 4 Т. – М. : Советская энциклопедия, 1967-1970.
216. Словник сучасної української мови в 11 Т. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
217. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : В 2-х томах./ Г. М. Удовиченко – К. : Вид-во АН України, 1984. – Т. 1. – 304 с.; Т. 2. – 384 с.
218. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. – К., 1998.
219. Фразеологічний словник української мови / Укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. I. – 528 с.; Т. II. – 984 с.
220. Фразеологічний словник української мови : В 2-х кн. / За ред. Л. С. Паламарчука. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.; Кн. 2. – 980 с.
221. Diccionario ideológico de la lengua española. Secunde edición. Editorial gustavo gili S.A. Barcelona, 1994.
222. Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. Español ; [под ред. М. Л. Калво]. – М., 1996 ; Madrid, 1992.
223. The Dictionary contains more than 150,000 clear and accurate definitions. The Thesaurus has over 150,000 words arranged in A-Z form. – NY : TORMONT PUBLICATIONS, 1983. – 980 p.
224. The LONGMAN Dictionary of Contemporary English / Managing edit. Ch. Fox. – 5-th edition. – Italy : La Tipografica Varese, 2006. – 1950 p.

225. Ахматова А. Сочинения в 2 Т. / А. Ахматова. – Т. 1. – М. : Правда, 1990. – 448 с.
226. Бальмонт К. Избранное : Стихотворения. Переводы. Статьи / К. Бальмонт. – М. : Правда, 1990. – 608 с.
227. Блок А. Стихотворения. Поэмы. Театр: В 2 Т. / А. Блок. – Т. 1.– Ленинград : Художественная литература, 1972. – 560 с.
228. Бродский И. Сочинения в 4 Т. / И. Бродский. – СПб. : Пушкинский фонд и издательство «Третья волна», 1992-1994.
229. Брюсов В. Стихотворения / В. Брюсов. – М. : Россия, 1990. – 384 с.
230. Бунин И. А. Стихотворения / И. А. Бунин. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 222 с.
231. Вознесенский А. Ров : Стихи, проза / А. Вознесенский. – М. : Советский писатель, 1987. – 736 с.
232. Вороний М. Твори / М. Вороний. – К. : Дніпро, 1989. – 687 с.
233. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
234. Маяковский В. Избранные сочинения в 2 Т. / В. Маяковский – Т. 1. – М. : Художественная литература, 1982. – 543 с.
235. Олесь О. Чари ночі : Лірика / Олександр Олесь. – К. : Радянський письменник, 1989.– 224 с.
236. Павличко Д. Твори у 3 Т. / Дмитро Павличко – Т.1. – К.: Дніпро, 1989. – 504 с.
237. По Э.А. Стихотворения. Сборник ; [на англ. яз. с параллельным русским текстом] / Э. А. По. – М. : Радуга, 1988. – 414 с.
238. Русская поэзия XX века : Антология русской лирики первой четверти века. – М. : Амирус, 1991. – 684 с.
239. Северянин И. Стихотворения / И. Северянин. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 237 с.
240. Стус В. Твори у 4 Т. / Василь Стус. – Львів : Просвіта, 1994.
241. Тичина П. Сонячні кларнети / П. Тичина. – К. : Дніпро, 1990. – 399

с.

242. Українка Леся. Зібрання творів у 12 Т. / Леся Українка – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1975. – 448 с.

243. Цветаева М. Стихотворения. Поэмы / М. Цветаева. – М. : Правда, 1991. – 688 с.

244. Lorca F.G. Romancero gitano. Poeta / F.G. Lorca. – N.Y. : Millenium. – 127 p.